

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΗ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1944 ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1940-1944

Q 53A

Ο Μέντωρ, Ένημερωτικό Δελτίο τής εν Αθήναις Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Κλειῶ Δάκαρη

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Αρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθῆναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

4 χρόνια πολέμου

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

οὐδὲν μείζον ἔστιν ἀνθρώποις Ἑλλήνοι τῆς ἐλευθερίας
(Inschriften von Priene, 19)

Στὴ 12 Ὀκτωβρίου συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια, μισὸς αἰώνας ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθῆνας ἀπὸ τὴν ἐχθρική κατοχή. Ἡ ἐπετειὰς δὲ τιμηθῆ ὅπως ἀρμόζει στὴ μεγάλη σημασία τῆς. Κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς (1940-1944) ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπισαν πρωτοφανεῖς καταστάσεις· τὴ μακρόχρονη τυραννία καὶ βία ἐχθρικών στρατευμάτων, τὸν φόνο, τὸν λιμὸ, τὴν καταστροφή. Ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς Κατοχῆς ὑπέφερε ὅλο τὸ ἔθνος. Οἱ ἀρχαιοτῆτες δὲν ἔμειναν ἀλώβητες καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία βρέθηκε στὴν παράλογη δέση νὰ καταστρέφει τὸ ἔργο, ποὺ γενιὲς Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων εἶχαν δημιουργήσει. Ἐννοῶ κυρίως τὴ διάλυση τῶν μουσείων καὶ τὴν ταφὴ τῶν ἀρχαίων στὴ γῆ, σὲ κρύπτες, σὲ θησαυροφυλάκια, σὲ σπηλιές. Οἱ Ἕλληνες βρέθηκαν ξαφνικὰ χωρὶς τὰ ἀρχαῖα τους καὶ οἱ Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς τῶν Ἀρχαιοτήτων διοικοῦσαν ἄδεια μουσεῖα ἢ χώρους, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἀποφάσεις τους εἴτε περνοῦσαν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἔγκριση ξένου ἐχθροῦ, εἴτε ἀκυρώνονταν.

Ἡ ἱστορία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς, ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ τὰ ἀρχαῖα μας, δὲν ἔχει γραφῆ, καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο, ἀναμνηστικὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν χρόνων ἐκείνων, εἶναι πρωθύστερο. Στὴ ζωὴ ὅμως δὲν τυχαίνει συχνὰ νὰ ζήσει κανεὶς καὶ μεγάλα γεγονότα καὶ τὴν πεντηκοστή τους ἐπέτειο. Γι' αὐτὸ θεωρῶ ὡς τύχη τὴ δημοσίευση ἀπὸ μένα τοῦ κειμένου τούτου, μὲ τὴ συνοπτικὴ ἐξιστόρηση τῆς θέσης τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων στὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή. Ἐτοιμάζεται καὶ δὲ δοθῆ στὴ δημοσιότητα ἡ διεξοδικὴ ἱστορία, κατὰ τὴν παλαιότερη ὑπόσχεση. Θὰ περιέχει κυρίως τὶς ἄμεσες μαρτυρίες τῶν ὄσων συνέβησαν, δηλαδὴ τὰ σημαντικότερα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας (ἐλληνικά, γερμανικά, ἰταλικά) καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Τὸ ἐξώφυλλο τῆς Νέας Ἑστίας τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1940 μὲ
ξυλογραφία τοῦ Τάσσου, ποὺ εἰκονίζει ἀρχαῖο Ἕλληνα ὀπλίτη.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟ 1940

Ἡ σημερινὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία περιλαμβάνει περὶ τοὺς τριακόσιους μόνιμους ἀρχαιολόγους, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προστεθοῦν σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκτάκτων ἢ μὲ σύμβαση, ποὺ ἐκτελοῦν διοικητικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ καθήκοντα. Τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 τὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἦσαν εἴκοσι δύο Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων καὶ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου.

Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας ἦταν ἀπὸ τοῦ 1939 ὁ διοικητικὸς υπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει προσωρινὰ τὰ καθήκοντα αὐτὰ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆ θέσιν τοῦ προηγούμενου Διευθυντῆ (1937-1939) Σπυρίδωνος Μαρινάτου. Ὁ Μαρινάτος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, εἶχε παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία γιὰ νὰ καταλάβει τὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας.

Οἱ εἴκοσι δύο Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς, κατὰ τὴ σειρὰ ἀρχαιότητάς τους εἰσὶν Ὑπηρεσία, καὶ οἱ δύο καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου, ἦσαν οἱ ἐπόμενοι:

1. Νικόλαος Κυπαρίσσης (1879-1944), Ἐφορος Ἀθηνῶν (Ἀττικὴ καὶ Μεγαρίδα ἐκτὸς Πειραιῶς).
2. Νικόλαος Κοτζιάς (1885-1972), Ἐφορος Θεσσαλονίκης (Νομοὶ Θεσσαλονίκης, Φλωρίνης, Πέλλης, Κιλκίς καὶ Χαλκιδικῆς).
3. Νικόλαος Γιαννόπουλος (1866-1945), Ἐπιμελητὴς Θεσσαλίας. Τὸ 1940 εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἀλλὰ ἐπανῆλθε μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση.
4. Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος (1884-1953), Ἐφορος Σπάρτης.
5. Χρῆστος Καροῦζος (1901-1967), Ἐφορος Νήσων (Πειραιεῖς, Σαλαμίνα, Αἴγινα, Πόρος, Τροιζήνα, Κυκλάδες καὶ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου).
6. Γιάννης Μηλιάδης (1895-1975), Ἐφορος Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
7. Στρατῆς Παρασκευαῖδης (1896-1969), Ἐφορος τῶν νησιῶν Μυτιλήνης, Χίου, Λήμνου, Σάμου, Σαμοθράκης.
8. Σέμνη Καρούζου (1897), Ἐφορος Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

9. Ειρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου (1898-1979), Ἐφορος τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.
10. Φοῖβος Σταυρόπουλος (1904-1972), Ἐφορος Πατρῶν (Ἀχαΐας, Ἡλείας, Αἰτωλοακαρνανίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος).
11. Χαράλαμπος Μακαρόνας (1905-1977), Ἐπιμελητὴς Θεσσαλονίκης (βλ. ἀρ. 2).
12. Ἰωάννα Κωνσταντίνου (1907-1989), Ἐπιμελήτρια Χαλκῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
13. Ἰωάννης Παπαδημητρίου (1904-1963), Ἐφορος Κερκύρας (Νομοὶ Κερκύρας, Θεσπρωτίας, Ἰωαννίνων, Πρεβέζης, Ἄρτης).
14. Νικόλαος Πλάτων (1909-1992), Ἐφορος Ἀνατολικῆς Κρήτης (Ἡράκλειο).
15. Μάρκελλος Μιτσός (1908-1991), Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.
16. Ἰωάννης Θρεγιάδης (1907-1962), Ἐφορος Θηβῶν (Ἐπαρχίες Θηβῶν καὶ Λεβαδείας καὶ νομοὶ Φθιωτιδοφωκίδος καὶ Εὐβοίας).
17. Νικόλαος Κοντολέων (1910-1975), Ἐπιμελητὴς Ἀθηνῶν (βλ. ἀρ. 1).
18. Γεώργιος Μπακαλάκης (1908-1991), Ἐπιμελητὴς Καβάλας (Νομοὶ Σερρῶν, Δράμας, Καβάλας, Ροδόπης, Ἐβρου).
19. Δημήτριος Πάλλας (1907), Ἐπιμελητὴς Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν (Θεσσαλία, Ἡπειρος, Στερεά, Πελοπόννησος καὶ νησιὰ ὅλης τῆς Ἑλλάδος).
20. Βασίλειος Θεοφανείδης (1883-1971), Ἐφορος Δυτικῆς Κρήτης (Χανιά).
21. Ἰωάννης Κοντῆς (1910-1975), Ἐπιμελητὴς Ὀλυμπίας.
22. Χρῆστος Πέτρου (1911-1944), Ἐπιμελητὴς Ναυπλίου.
23. Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος (1890-1979), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
24. Γεώργιος Σωτηρίου (1880-1965), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

Ἡ ἐξιστόρηση τῶν ὄσων ἀφοροῦν τὰ ἀρχαῖα κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ '40 ἀρχίζει, συμβατικά, στὶς 18 Ἰουνίου 1940, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ὑφυπουργὸς Παιδείας Ν. Σπέντζας ἀνακοινώνει μὲ ἐμπιστευτικὸ ἔγγραφο στοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Ὑπουργείου ὅτι «Ἀπὸ σήμερον ἀπαγορεύομεν τὴν χορήγησιν κανονικῶν ἀδειῶν, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου». Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ ἴσχυσε βέβαια γιὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ὅλου τοῦ Κράτους. Τὴν προηγούμενη ἡμέρα, στὶς 17 Ἰουνίου, ὁ Ρέταιν ζήτησε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, μέσῳ τοῦ ραδιοφώνου, ἀνακωχή, ἐνῶ τὴν ἐπόμενη, 18 Ἰουνίου, ὁ Κάρολος de Gaulle ἀνήγγειλε ἀπὸ τὸ BBC ὅτι δὲ συνεχίσει τὸν πόλεμο.

Ἡ Ὑπηρεσία, ὑπακούοντας στὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης νὰ ἀποφεύγεται καθεὶ πού θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ προπαρασκευὴ γιὰ πόλεμο, δὲν εἶχε λάβει κανένα μέτρο προστασίας τῶν ἀρχαίων σὲ περίπτωση σύγκρουσης μὲ τὴν Ἰταλία. Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη σχετικὴ ἐνέργεια χρονολογεῖται δύο ἡμέρες μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου. Μὲ ὑπουργικὴ ἀπόφαση συστήθηκε ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας ἔργο ἦταν ἡ προστασία τοῦ περιεχομένου τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα ἐκδίδονται ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιολογίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας «Γενικαὶ τεχνικαὶ ὁδηγίαι διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαίων τῶν διαφόρων μουσείων ἀπὸ τοὺς ἐναερίους κινδύνους», μὲ τὶς ὁποῖες δίδονται στοὺς ἀρχαιολόγους οἱ κατευθύνσεις γιὰ τὸν τρόπο ἀπόκρυψής τους. Εὐθὺς ἀρχίζει μίᾳ μεγάλῃ προσπάθειᾳ ἀπὸ δικαστικούς, ἀρχαιολόγους καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ ἀρχαῖα τῶν ἐλληνικῶν μουσείων.

Ἡ πνευματικὴ ἀνάταση πού παρατηρήθηκε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς ἐκδηλώθηκε ἐξαρχῆς. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἶχε τὴ θέση πού παίρνει πάντοτε σὲ δύσκολη ἐθνικὴ στιγμή. Στὸ τέλος τοῦ 1940 δημοσιεύτηκε ἡ *Σίβυλλα* τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τὰ σημειώματα τοῦ ποιητῆ, ὅπου τονίζεται ἡ σύγκρουση Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Τὶς ἴδιες ἡμέρες οἱ Ἰταλοὶ προσπαθοῦσαν νὰ σπεύρουν ζιζάνια ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀγγλους. Σὲ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ τὸ πρακτορεῖο Στέφανι ἰσχυρίστηκε ὅτι ἦταν πιθανὸ πὼς ἡ Ἀγγλία, μὲ ἀγγλικὰ ἀεροπλάνα πού θὰ εἶχαν ἰταλικά διακριτικά, θὰ βομβάρδιζε τὴν Ἀκρόπολη, γιὰ νὰ κινήσει τὴν

παγκόσμια συμπάθεια υπέρ της Ελλάδος («Καθημερινή», 3 Νοεμβρίου 1940).

Οι πρώτες ημέρες του πολέμου υπήρξαν περίοδος προσαρμογής στη νέα κατάσταση. Η ελληνική κοινωνία άλλαζε ημέρα με την ημέρα, καθώς οι μάχιμοι άνδρες έφευγαν συνεχώς για το Μέτωπο. Σχολεία, υπηρεσίες, καταστήματα, έχαναν τα γνώριμα πρόσωπα που τα επάνδρωναν, και νέες δραστηριότητες άρχιζαν να εμφανίζονται έντονα. Οι υπηρεσίες του Έρωδρου Σταυρού, οι νοσοκόμες, οι διάφοροι έρανοι, ή αεράμυνα.

Στις αρχές Νοεμβρίου η Hellenic Society του Λονδίνου και ο καθηγητής John Myres, Πρόεδρος του Συμβουλίου της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής, με τηλεγραφήματά τους προς την Κυβέρνηση και την Αρχαιολογική Έταιρεία εξέφρασαν τον «διάπυρον θαυμασμόν δι' ήρωικὴν στάσιν Ελλάδος κατὰ Ἰταλικῆς εἰσβολῆς [-]». Εἶδε νίκαι Μαραθῶνος, Σαλαμῖνος καὶ Πλαταιῶν ἐπαναληφθῶσι κατὰ εἰκοστὸν αἰῶνα». Στὰ τηλεγραφήματα ἀπάντησαν με εὐχαριστίες ὁ Μπενάκης καὶ ὁ Οἰκονόμος.

“Ὅπως σὲ κάθε δυσχερῆ περίπτωση στὸν βίῳ τῆς χώρας μας, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα κλήθηκαν νὰ βοηθήσουν

Addition to an Old Masterpiece

Ὁ ἀγγλοσαξωνικὸς Τύπος δὲν παρέλειπε, κατὰ τὸν πόλεμο, νὰ παινεύει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἑλληνικὸ ἥρωισμό με τὴ δημοσίευση ἐπαινετικῶν ἄρθρων καὶ ζωγραφικῶν συνθέσεων, ὅπου ὁ σιραιώτης τοῦ '40 ἀνακρυσσόταν ἰσάξιως τῶν μαχητῶν τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν.

τὸν μεγάλο ἀγώνα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ '40 ἐμφανίστηκαν ὡς ἄμεσοι ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ οἱ Ἴταλοὶ φορτώθηκαν ὅλα τὰ δυσμενῆ χαρακτηριστικὰ τῶν Ρωμαίων. Ἄκόμη καὶ οἱ Ἄγγλοι μεταχειρίστηκαν τέτοια ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ μᾶς παινέγουν, ὅπως ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἰνδιῶν Ἐμερυ, ὁ ὁποῖος σὲ ὁμιλία του εἶπε πὼς «Ὁ Μουσολίνι λησμονεῖ ἓνα πρᾶγμα: λησμονεῖ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ ὅτι τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν πνεῦμα ζῆ πάντοτε καὶ ζωογονεῖ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα» («Καθημερινή», 14 Νοεμβρίου 1940).

Τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος χρησιμοποιήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ γιὰ νὰ τονώσουν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ μονότονη σταθερότητα, ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἔφθασαν στὴν Ἀθῆνα πληροφορίες «ἐγκυρης πηγῆς», ὅτι «ἡ ἐλληνοαγγλικὴ συμμαχία θὰ ἠδύνατο μεταξὺ τῶν ἄλλων συνεπειῶν της νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἀποτελέσει ἀντικείμενον διαμφισβητίσεων. Πρόκειται περὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος τῶν ἀφαιρεθέντων ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἑλγιν. Ὁ βουλευτὴς Τέλμα Κόζαλιθ θὰ ζητήσῃ τὴν γήφισιν νομοσχεδίου δι' οὗ θὰ προβλέπεται ἡ παράδοσις εἰς τὴν Ἑλλάδα

The Same Battlefield

τῶν πολυτίμων τούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν» («Καθημερινή», 18 Δεκεμβρίου 1940).

Στις ἀρχές Δεκεμβρίου κάθε χρόνου ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Winckelmann καὶ τὸ 1940 οἱ Γερμανοὶ δὲν παρέλειψαν νὰ τιμήσουν τὴν ἐπέτειο τοῦ ἱδρυτῆ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία συγχάρηκε τὸ Γερμανικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Βερολίνου μὲ τηλεγράφημα, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενο μᾶς φαίνεται σήμερα προφητικό: «Archaeologische Gesellschaft Athen gratuliert vollherzlich Berliner Schwester hunderste Feier unsterblichen Humanisten Winckelmann, dessen Andenken staehlt Griechenlands Kampf für hoechste Güter Humanismus» (Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία συχαίρει ὀλογύχως ἀδελφὴν Βερολίνου ἑκατοστὴν ἐορτὴν ἀθανάτου ἀνθρωπιστοῦ Winckelmann, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις καλυθδώνει ἀγῶνας Ἑλλάδος διὰ τὰ ἀνώτατα ἀγαθὰ τοῦ Οὐμανισμοῦ).

Τὰ μνημεῖα καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀρχαίας καὶ νέας, ἔγιναν ἀνικείμενο διαμάχης καὶ λοιδωριῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐμπολέμων. Πρῶτος ὁ Γεώργιος Βλάχος, μὲ ἄρθρο του στὴν «Καθημερινή», «ἠσοχολήθη μὲ τὸ πλῆθος τῶν κακουργημάτων τὰ ὁποῖα ἀνα-

They Shall Not Pass

φέρει ἡ Μυθολογία καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Ρώμης». Ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τῆς Ρώμης, διὰ στόματος τοῦ Ἄλτιμο Ρομέο, ἀπάντησε σβήνοντας ἀπὸ κάθε ἀπογῆ ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς ἱστορίας ἀρχαίους καὶ σύγχρονους Ἕλληνας:

«Ὁ κ. Γ. Βλάχος ἔγραψεν εἰς τὴν Ἐκαθημερινὴν ἄρθρον περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἐπιπολαιότητα ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ὁ κύριος αὐτός, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν κενῶν φράσεων, λέγει ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἰταλοὶ εἴμεθα βάρβαροι καὶ μόνον ἐσεῖς οἱ Ἕλληνας ἔχετε τὸ μονοπώλιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἤξιζε τὸν κόπον ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς φλυαρίας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἤμποροῦν τὸ πολὺ ν' ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνοήτους ἀναγνώστας τῆς Ἐκαθημερινῆς, ἐὰν δὲν ἐλάμβανον χώραν ὠρισμένα γεγονότα ποὺ δίνουν αὐτὰ ταῦτα τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν κ. Βλάχον. Ἄς τοῦ κάνωμεν λοιπὸν τὴν τιμὴν νὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν καὶ ὡς ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι εἰς καὶ μόνος, ὁ ἀρχαῖος μὲ τὸν Παρθενῶνα, τὴν Ὀλυμπίαν καὶ κανένα σπασμένον κιονόκρανον. Ἐπεὶ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἐπικρατεῖ βαθύτατον σκοτίος. Ἐκτὸς τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ποὺ καὶ αὐτὴ εἶναι παρακλάδι τῆς Ρωμαϊκῆς, κανένα σημεῖον δὲν ὑπάρχει πολιτισμοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ ὕστερα δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον, ἐκτὸς ὠρισμένων σπιτιῶν ποὺ ἔκτισαν ξένοι ἐπὶ πλύδες, ὅπως δὲν ὑπάρχει κανὲν μνημεῖον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερον ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐδημιούργησεν πολιτισμόν. Ἀντιθέτως ἡ Ἰταλία διετήρησε τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων προγόνων τῆς κατὰ τοὺς μακροῦς αἰῶνας τῆς δουλείας. Ἡ Ἰταλία ἐπανέκτησε τὴν ὄντοσφά τῆς ὡς Κράτος, ἔχει τὴν αἰωνίαν Ρώμην, τὴν Βενετίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Νεάπολιν, τὴν Φλωρεντίαν, μὲ μνημεῖα ἀφθάστου τέχνης ἀποδεικνύοντα τὴν σταθερότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Ὅλαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐφευρέσεις ἐγένοντο ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἤνθησε πνευματικὸς πολιτισμὸς ποὺ οὐδεμίαν ἔχει σχέση μὲ τὸν κ. Βλάχον...».

Μὲ τὴν κομψότητα καὶ τὴν καυστικότητα ποὺ τὸν διέκρινε, ὁ Ἄγγελος Βλάχος ἀπαντᾷ στὸν Ἄλτιμο Ρομέο μὲ μακρότατο ἄρθρον, τονίζοντας ἔντονα τὰ ἐπιχειρήματά του. Στὴ συζήτηση ἐπενέβη, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, καὶ ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλος («Ἐκαθημερινή», 27 Δεκεμβρίου 1940), ὑπενθυμίζοντας τὶς ἀρπαγὲς ἔργων

τέχνης ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ καταλογίζοντας στοὺς Ρωμαίους τὴ διαφθορὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλὰ ἄς γυρίσουμε στὸν Γ.Α.Β. καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του:

«Ἡμεῖς ἐγράγαμεν ὅτι ὁ Ρῶμος καὶ ὁ Ρωμύλος ἐδήλασαν γάλα λυκαίνης καὶ ὅτι ὁ Ρωμύλος ἐδολοφόνησε τὸν Ρῶμον... — ἄς μᾶς ἀπάντια ὅτι ὁ Κρόνος ἔφαγε τὰ παιδιὰ του. Θὰ εἶχε τότε καλὴν ἀρχὴν καὶ καλὸν τέλος καὶ δὲν δὰ ἔπαιρνε ἓνα κατήφορον τόσῳ ἐπικίνδυνον καὶ τόσῳ ἀνόπτον. Ἄνόπτον, διότι τὸ θέμα αὐτό, θέμα ἐπιστήμης, τέχνης, γραμμάτων, δὲν δύναται νὰ συζητηθῆ ἐν καιρῷ πολέμου μεταξὺ ἐνὸς Ἑλλήνου καὶ ἐνὸς Ἰταλοῦ. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν, ἂν ὁ κ. Ρομέο μᾶς κάμνη τὴν χάριν ν' ἀναγνωρίζῃ τὸν Παρθενῶνα, ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ὄρεξιν νὰ διακηρύξωμεν —ποιὸν θέλει;— τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον ξυλοσχίστην. Διατί; ... Διότι ἔτσι μᾶς ἀρέσει. Διότι οἱ στρατιῶται μας μάχονται εἰς τὸ Μέτωπον, διότι ἀγωνίζονται ἐπάνω στὰ χιόνια, διότι τραυματίζονται καὶ πεθαίνουν γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ συνεπῶς δὲν ἔχομεν διάθεσιν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀξίαν κανενὸς Ἰταλοῦ, εἴτε ζωντανοῦ, εἴτε πεθαμένου.

Ἐγράγαμεν ὅμως ὅτι ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ἐπῆρε ὁ κ. Ρομέο δὲν ἦτο μόνον ἀνόπτος ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος· καὶ ἡ λέξις αὐτὴ μᾶς ὑποχρεώνει εἰς ἐξηγήσεις καὶ αἱ ἐξηγήσεις μᾶς παρασύρουν εἰς τὴν συζήτησιν τὴν ὁποίαν καταδικάσαμεν. Θὰ προσπαθίσωμεν λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῶμεν δι' ἐλαχίστων. Πολιτισμὸν ἢ ἀρχαία Ρώμη δὲν ἔχει. Πολιτισμὸν ἔχει ἢ Ἑλλάς. Ἡ Ρώμη εἶναι κακὸν τῆς ἀντίγραφον, μετάφρασις, μίμησις. Τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς εἶναι μίμησις. Μιμήσεις καὶ παραφράσεις ἢ ποίησις τῆς. Ὁ Βιργίλιος μεταφράζει τὸν Ὀμηρον, οἱ λυρικοὶ τῆς τὸν Ἀλκαῖον καὶ τὴν Σαπφώ, οἱ κωμικοὶ τῆς, ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, τὸν Μένανδρον, τὸν Ἀριστοφάνην, οἱ δραματικοὶ τῆς ποιηταὶ κατὰ τὸν θλιβερώτερον τρόπον τοὺς ἰδικούς μας. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαίας Ρώμης ὀλόκληρος τρέφεται ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ δανεῖζεται φῶς ἀπὸ τὴν δύσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἄλλὰ, λέγει ὁ κ. Ρομέο: Ἔστω. Ἄλλὰ μετὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει τίποτε, κανὲν ἴχνος πολιτισμοῦ. Νὰ τὸ δεχθῶμεν; Ἄς τὸ δεχθῶμεν δι' ὀλίγα λεπτά. Δὲν ὑπάρχει ἴχνος πολιτισμοῦ, διότι ἢ Ἑλλάς κατακτᾶται, κατακτῶνται δηλαδὴ αἱ πόλεις τῆς αἱ μεταξὺ τῶν ἐρίζουσαι. Πρῶτον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι τότε ἦσαν μόνον στρατιῶται, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐθνότης κατωτέρου πολιτισμοῦ, δὲν εἶχαν προφθᾶσει νὰ μάθουν τὸ

ἑλληνικὸν μᾶθημά των. Διδάσκαλοι ἀκόμη αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ μετὰ τὴν κατάκτησίν των ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς στρατοὺς τοῦ βορρᾶ καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους τοῦ νότου, ἔμειναν διδάσκαλοι καὶ ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξηπλώθη μέχρι τῆς Προποντίδος».

Καὶ συνεχίζει ὁ Γεώργιος Βλάχος μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου στὴ Δύση, τὴν Ἀναγέννηση, γιὰ νὰ καταλήξει:

«Τί σκέσιν ἔχουν αὐτὰ μὲ τὴν παρούσαν κατάστασιν κ. Ρομέο; Ἦλθατε ἐδῶ νύκτα. Μὲ πλῆθος στρατιωτῶν καὶ φερῶν καὶ μηχανοκινήτων φαλαγγῶν. Τί ἠθέλατε;... Ἦθέλατε νὰ πάρετε τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἐνομίσατε ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι Ἀθησοῦνία ἢ μὲ κανὲν ἴκνος πολιτισμοῦ. Δὲν εἶν' ἔτσι; Τώρα λοιπὸν θὰ μάθετε πὼς τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἔτσι. Θὰ μάθετε ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτισμόν, ὅτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μνημεῖα — ὅπως ἔχετε σεῖς λ.χ. τὸ Μνημεῖον τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου σας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐντρέποντο νὰ ἔχουν κατασκευάσει οἱ μαρμαράδες τῶν Ἀθηνῶν—, ὅτι πράγματι εἰς διάστημα ἑκατὸν ἐτῶν ἐλευθέρας ζωῆς δὲν κατωρθώσαμεν νὰ δημιουργήσωμεν νέον πολιτισμὸν ἀνώτερον ἐκείνου τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησαν οἱ πατέρες μας: Ἀλλ' ὅτι ἐκρατίσαμεν ἀπὸ ἐκείνους, ἱερὰν παρακαταθήκην, τὸν ἐμπαθῆ ἔρωτα τῆς Ἐλευθερίας, μίαν λέξιν ἀπὸ τὰ κείλη τοῦ ἀγγέλου τοῦ Μαραθῶνος, ἓνα ἦχον ἀπὸ τὸν παιάνα τῆς Σαλαμῖνος. Καὶ ὅτι μὲ τὸν πολιτισμὸν αὐτόν, καὶ μὲ

Ἄ Mussolini ὡς Νέρων.
Γελοιογραφία
τοῦ Γιώργου Λυδάκη
(«Ἔθνος», 7 Νοεμβρίου 1940).

Ο ΝΕΡΩΝ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΟΣ

τὰ ὄπλα αὐτὰ δὴ σᾶς νικήσωμεν κ. Ρομέο. Καὶ δὴ σᾶς πετάξωμεν εἰς τὴν θάλασσαν κ. Ρομέο καὶ δὴ σᾶς ἀναγκάσωμεν νὰ ἐπιστρέψετε κάποτε εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον τοῦ ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ρώμης, κ. Ρομέο, διὰ νὰ ἀνακοινώσετε εἰς τὸν Κόσμον, ὅτι εἶθε ἀνυπόληπτοι, ἡττημένοι, νεκροί —καί, τὸ χειρότερον, ἀγνώμονες» («Καθημερινή», 22 Δεκεμβρίου 1940. Τίτλος: «Εἰς ἔκφωπτην ἀπάντησις»).

Ἐνῶ γινόταν ἀγῶνας μὲ λόγια ἀνάμεσα στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Ρώμη, οἱ Ἴταλοὶ βομβάρδιζαν ἑλληνικὰς πόλεις, ἀνάμεσα σὺς ὁποῖες καὶ ἡ Καστοριά. Στὴν 11 Νοεμβρίου 1940 κτυπήθηκαν ἡ Παναγία Κουμπελίδικη καὶ τὸ Κουρσοῦμ Ἰζαμί καὶ ἔπαθαν βαριὰς ζημιές. Κατὰ τὸν Ἑκτακτὸ Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Καστοριάς «εἰς τῶν στόχων τῶν κατ' ἐπανάληψιν βομβαρδισμῶν ἦτο τὸ διδακτῆριον τοῦ γυμνασίου ἀρρένων», ἀλλὰ κατὰ τὴ γνωστὴ εὐθυβολία τῶν Ἰταλῶν κτυπήθηκαν τὰ μνημεῖα.

Καθὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε προετοιμαστῆ γιὰ τὴς συνέπειες τοῦ πολέμου στὰ μετόπισθεν, χρησίμευσαν ὡς καταφύγια καὶ τὰ μνημεῖα. Ἦδη ἀπὸ τὸν Νοέμβριον εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Θεσσαλονίκης περίοικοι, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν κάτω ἀπὸ τὰ τόξα του. Οἱ περίοικοι αὐτοὶ «ἐγκατασταθέντες εἰς αὐτὰ μετὰ τῶν ἀποσκευῶν των, τὰ μετέβαλαν εἰς κατοικίας των, ἐπὶ πλέον δὲ ἄγνωστοι ἐλευθέρως περιεργάζονται τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ὑπόκεινται εἰς κλοπὴν καὶ παντὸς εἴδους ἀσχημίας».

Γελοιογραφία
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐθνος»,
6 Νοεμβρίου 1940).

(Ἰταλικὸν ἀνακινωθὲν : ε... Οἱ Ἕλληνες ἔχουν φράξῃ τὰς ὁδοὺς μὲ πελώριους δράχους...)

Φρατέλλοε —Καθέρσιέ μου τὸ δρόμο νὰ περάσω!...

(Ἰπὸ κ. Ν. Καστανάκη)

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ. ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Ἄρκετὰ νωρὶς ἡ Κυβέρνηση, πιστεύοντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα θὰ ὑποστῇ ἐπίθεση ἐκ μέρους τοῦ Ἰσλαμ, προπαρασκευαζόταν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνεπειῶν ἐνὸς πολέμου ὄχι νικηφόρου. Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς (*Τὸ προσωπικό του Ἡμερολόγιο* τ. 4, 1960, 747-748), μιλώντας στὶς 28 Ὀκτωβρίου πρὸς τοὺς Ὑπουργούς, ἐξέδωσε πολὺ σύντομα τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν πόλεμο ποὺ εἶχε ἀρχίσει: «Δὲν πρέπει νὰ αὐταπατώμεθα ὅτι θὰ πολεμήσωμεν μόνον τοὺς Ἰταλοὺς. Τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰσλαμ εἶναι ἀναπόσπαστα καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ πολεμήσωμεν καὶ τοὺς Γερμανοὺς. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι νὰ χάσωμεν προσωρινῶς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἠπειρον καὶ δὲν ἀποκλείεται καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐστίαις μας καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχομε νὰ ἐγκαταλείψωμεν προσωρινῶς, μεταβαίνοντες εἰς Πελοπόννησον ἢ εἰς Κρήτην».

Πρὸς τὴν ἄποψη αὐτή, τῆς κατάληξης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἔπρεπε νὰ προσαρμόσει τὸ Κράτος τὶς ἀμυντικὰ ἐνέργειές του, παρὰ τὸ ὅτι στὴ συνέχεια οἱ νίκες μας κατὰ τῶν Ἰταλῶν φαίνονταν νὰ διαγεύδουν τὶς δυσμενεῖς προβλέψεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

Ἀποφασίστηκε ἐξαρχῆς νὰ διαλυθοῦν τὰ μουσεῖα καὶ τὰ ἐκθέματα νὰ ἐξασφαλιστοῦν μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ μὴν κινδυνεύουν ἀπὸ τοὺς ἀεροπορικοὺς βομβαρδισμοὺς καί, στὴ χειρότερη περίπτωση, ἀπὸ τὴν κατάληξη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα εὐκόλα προσιτὰ στοὺς μελλοντικοὺς κατακτητῆς. Παρὰ τὸ ὅτι τοῦτο δημιούργησε προβλήματα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κατοχῆς, ἡ ἀπόκρυψη ἀποδείχθηκε γιὰ τὰ ἀρχαῖα εὐεργετικὴ.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, μὲ ἐγκύκλιόν του τῆς 11 Νοεμβρίου 1940, ἔδωσε στοὺς Ἐφόρους λεπτομερεῖς ὁδηγίας γιὰ τὸν τρόπο προστασίας τῶν ἀρχαίων. Ταυτόχρονα σχηματίσθηκαν, μὲ ὑπουργικὰς ἀποφάσεις, Ἐπιτροπὲς Ἀπόκρυψης καὶ Ἀσφάλισης τῶν ἐκθεμάτων τῶν μουσείων τοῦ Κράτους καὶ ὁ συντονισμὸς τοῦ ἔργου τῶν ἐπιτροπῶν ἀνατέθηκε στὸν καθηγητὴ τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Γεώργιο Οἰκονόμο.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ τοὺς μῆνες ποὺ ἀκολούθησαν, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου ἕως τὸν Μάϊο τοῦ 1941, φρόντισαν γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴ βοήθεια τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων, τῶν λίγων

τεχνιῶν τῆς Ὑπηρεσίας, τῶν ἐργατιῶν, καὶ ἀκόμη μὲ τὴ βοήθεια (εἰδικὰ γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο) λίγων ξένων ἀρχαιολόγων καὶ λίγων νεαρῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἐκτὸς Ὑπηρεσίας, εἶναι κατὰ μουσεῖο οἱ ἑξῆς:

1. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο

α) Συλλογὴ Χαλκῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, προσωρινὸς Διευθυντὴς τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης, Ἐπιθεωρητὴς Μηχανικοῦ, Ἰωάννα Κωνσταντίνου, Ἐπιμελήτρια τοῦ μουσείου.

β) Συλλογὴ Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οἰκονόμος, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Σέμνη Καρούζου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Κωνσταντῖνος Σπουργίτης.

γ) Συλλογὴ Γλυπτῶν. Πρόεδρος Ζήσιμος Λιβανός, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Κωνσταντῖνος Δημητριάδης, γλύπτης, Γεώργιος Πάντζαρης, ἀρχιτέκτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, Γιάννης Μηλιάδης, Ἐφορος τοῦ μουσείου.

δ) Προϊστορικὴ, Μυκηναϊκὴ καὶ Αἰγυπτιακὴ Συλλογὴ. Πρόεδρος Χαρίλαος Λινάρδος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σπυρίδων Μαρινάτος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, Ἰωάννα Κωνσταντίνου.

2. Νομισματικὸ Μουσεῖο

Πρόεδρος Γεώργιος Ἀντιωνακάκης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Διονύσιος Ζακυθινός, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Ἐφορος τοῦ μουσείου, Περικλῆς Στυλιανόπουλος, Γυμνασιάρχης τοῦ Ἐ' Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

3. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως

Πρόεδρος Μιλιτιάδης Μελισσινός, Ἀρεοπαγίτης, καὶ κατόπιν Κωνσταντῖνος Βακαλόπουλος, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Σωκράτης Κουγέας, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κυπαρίσσης, Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Γεώργιος Μπολιμπός, Γυμνασιάρχης, Βασίλειος Δούρας, ἀρχιτέκτων.

4. Βυζαντινὸ Μουσσεῖο

Πρόεδρος Π. Κερασιώτης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Γεώργιος Σωτηρίου, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ μουσείου, Οὐμβέρτος Ἀργυρός, ζωγράφος, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Θρασύβουλος Σταύρου, Γυμνασιάρχης Β΄ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

5. Μουσσεῖο Κεραμεικοῦ

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Χρῆστος Καροῦζος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Δ. Ξανάλατος, Γυμνασιάρχης, Ἀ. Τασσαράς, μηχανικός.

6. Μουσσεῖο Πειραιῶς

Πρόεδρος Ἰωάννης Ἀντωνιάδης, Ἀρεοπαγίτης· μέλη Νίκος Βένης, Χρῆστος Καροῦζος, Δ. Ξανάλατος, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός.

7. Μουσσεῖο Δελφῶν

Πρόεδρος Ἀθανάσιος Μπόμπος, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Σῶχος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Ἀλέξανδρος Κοντολέων, Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων ποῦ ἐπανῆλθε προσωρινὰ σὺν Ἐπιμετοσίᾳ, Βασίλειος Ραφτόπουλος, ἀρχιτέκτων Ὑπουργείου Παιδείας, Κωνσταντῖνος Κολομβότσος, ἰατρός, Δήμαρχος Δελφῶν, Ἰωάννης Ἀντωνολουκάς, Ἀστυνομικὸς Σταθμάρχης Δελφῶν.

8. Μουσσεῖο Ὀλυμπίας

Πρόεδρος Χαράλαμπος Ζέρβας, Πρωτοδίκης· μέλη Μιχαὴλ Τόμπρος, γλύπτης, καθηγητὴς ΑΣΚΤ, Φοῖβος Σταυρόπουλος, Ἐφορος Πατρῶν, Χρῆστος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Μιλτιάδης Κουλουρῆς, ἀρχιτέκτων, Νομομηχανικός.

9. Μουσσεῖο Κορίνθου

Πρόεδρος Δημήτριος Παπαδάκης, Πρωτοδίκης· μέλη Β.Η. Hill, πρώην Διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν, Κ. Πετρόπουλος, Γυμνασιάρχης, Ἀνδρέας Μάρκελλος, Δήμαρχος Κορίνθου, Γ. Βώτης, μηχανικὸς Δημοσίων Ἔργων.

10. Μουσείο Θηβών

Πρόεδρος Χαρίλαος Κοῦρος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρῆστος Καροῦζος, Ἰωάννης Κτιστάκης, Δήμαρχος Θηβῶν, Μ. Σωτηρόπουλος, Γυμνασιάρχης Θηβῶν, Θ. Καπετανάκης, μηχανικός Ὑπουργείου Παιδείας.

11. Μουσείο Χαλκίδος

Πρόεδρος Μ. Ἀγγελόπουλος, Πρωτοδίκης· μέλη Χρῆστος Καροῦζος, Θ. Τασόπουλος, Γυμνασιάρχης, Σ. Σαραφιανός, Δήμαρχος Χαλκιδέων, Θ. Καπετανάκης.

12. Μουσείο Σπάρτης

Πρόεδρος Χρῆστος Καραμανλῆς, Πρωτοδίκης· μέλη Παναγιώτης Σαρρῆς, Γυμνασιάρχης, Θεμιστοκλῆς Καραχάλιος, Ἐφορος Σπάρτης, Ἰωάννης Βουτεινᾶς, Τμηματάρχης τῆς Νομαρχίας, Φραγκίσκος Ρόμπος, ἀναπληρωτῆς τοῦ Νομομηχανικοῦ.

13. Μουσείο Τεγέας

Πρόεδρος Σπυρίδων Παπανικολάου, Πρωτοδίκης· μέλη Ἀντώνιος Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχης, Εὐάγγελος Ρέππας, Γυμνασιάρχης, Κωνσταντῖνος Ζερβόπουλος, μηχανικός.

14. Μουσείο Βόλου

Πρόεδρος Δημήτριος Ρετάλης, Πρωτοδίκης· μέλη Κωνσταντῖνος Ξενούλης, Γυμνασιάρχης, Νικόλαος Γιαννόπουλος, Ἐπιμελητῆς Βόλου, Κωνσταντῖνος Λιάντζουρας, ἰατρός, ἀναπληρωτῆς Δημάρχου Παγασῶν.

15. Μουσείο Κερκύρας

Πρόεδρος Εὐστάθιος Γκίκας, Ἐφέτης· μέλη Ἰωάννης Παπαδημητρίου, Ἐφορος Κερκύρας, Γεώργιος Καρυωτάκης, Οἰκονομικός Ἐφορος Κερκύρας, Χρῆστος Καλόγηρος, καθηγητῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

16. Μουσείο Κεφαλληνίας

Πρόεδρος Γ. Κασίμης, Πρόεδρος Πρωτοδικῶν· μέλη Θ. Γιαννά-

τος, Γυμνασιάρχης, Γ. Γερολυμάτος, Γυμνασιάρχης, Π. Χρυσομάλλης, Οικονομικός Έφορος, Κ. Κατωπόδης, μηχανικός.

17. Μουσείο Ρεθύμνου

Πρόεδρος Λουκάς Ίωάννου, Πρωτοδίκης· μέλη Ίλέξανδρος Κολουφέτης, Γυμνασιάρχης, Γεώργιος Τουρνάκης, καθηγητής, Στυλιανός Άγγελιδάκης, μηχανικός, Ίωάννης Κελλάρης, Γραμματεὺς Νομαρχίας Ρεθύμνης.

18. Μουσείο Θεσσαλονίκης

α) Έπιτροπή Έξασφάλισης. Πρόεδρος Εὐστράτιος Πελεκίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου· μέλη Ίωνόνιος Χαμάριος, Έφέτης, Ίνδρέας Ξυγγόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κοτζιάς, Έφορος Θεσσαλονίκης, Δημήτριος Εὐαγγελίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

β) Έπιτροπή Παραλαβῆς νομισμάτων. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οικονόμος, Κ. Σπυργίτης, Εἰρήνη Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου, Νικόλαος Κοτζιάς.

γ) Έπιτροπή Παραλαβῆς χρυσῶν. Πρόεδρος Χρῆστος Καλλέλης· μέλη Γεώργιος Οικονόμος, Ίναστάσιος Ίρλάνδος, Κ. Σπυργίτης, Γιάννης Μηλιάδης, Νικόλαος Κοτζιάς.

Τῶν μουσείων ποὺ δὲν ἀναφέρονται στὸν παραπάνω κατάλογο δὲν ἔχω ὑπόψη μου τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης. Τὸ 1940 ὑπῆρχαν ἀκόμη μουσεῖα καὶ συλλογὲς στὸ Λιόπεσι, στὸ Ναύπλιο (γνωρίζουμε τὸν τόπο ἀπόκρυψης), στὴν Έλευσίνα, στὰ Μέγαρα, στὴν Πάτρα, στὴν Ίδώμη, στὴν Ίπίδαυρο, στὴ Λυκόσουρα, στὴ Χαιρώνεια, στὸ Σχηματάρι, στὸν Θέρμο, στὴ Στράτο, στὴν Πρέβεζα, στὴ Λευκάδα, στὸν Άλμυρό, στὴν Άγυιά, στὸν Τύρναβο, στὴν Έρέτρια, στὴ Μύκονο, στὴ Δῆλο, στὴ Μυτιλήνη, στὴ Χίο, στὴ Σάμο (Τηγάνι καὶ Βαθύ), στὸ Ίράκλειο, στὰ Χανιά, στὴ Γόρτυνα, στὸ Καστέλλι, στὴ Λῆμνο, στὴ Σαμοθράκη, στὴ Θάσο, στὴν Κομοτηνή, στὴ Μαρώνεια, στὴν Έδεσσα. Ίνάγκη φροντίδας καὶ ἀπόκρυψης κειμηλίων εἶχαν πολλὰ μοναστήρια, κυρίως τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τῶν Μετεώρων.

Φροντίδα ὑπῆρξε καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν καταλόγων τῶν μουσείων. Έκτὸς ἀπὸ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, στὰ ὁποῖα ἀνα-

φέρονταν τὰ ἀρχαῖα συνοπτικά, ἔγιναν καὶ ἀντίγραφα τῶν καταλόγων, κυρίως ἀπὸ δασκάλους ποὺ προσέλαβε ἡ Ὑπηρεσία γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Στις 28 Νοεμβρίου 1940 ἔγινε ὁ ἐγκιβωτισμὸς τῶν καταλόγων τῶν μουσείων ἀπὸ ἐπιτροπή, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος, ὁ Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος, τότε Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας, ὁ Κ. Ρουσόπουλος, μηχανικός, καὶ ὁ Ἰωάννης Γκοργκάκης, ὑπάλληλος τῆς Διεύθυνσης Ἀρχαιοτήτων. Τὴν ἐπομένη ἡ ἐπιτροπὴ παρέδωσε στὸν Γενικὸ Ταμῖα τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Νικόλαο Σαρσέντη τέσσερα ξύλινα σφραγισμένα κιβώτια μὲ τοὺς καταλόγους, γιὰ νὰ φυλαχτοῦν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τράπεζας.

Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 1941. Οἱ σάκκοι μὲ τὴν ἄμμο προστάτευαν τὰ παράθυρα τῶν ὑπογείων τῆς νέας πτέρυγας, ποὺ ἦσαν γεμάτα μὲ σουσκευασμένα ἀρχαῖα.

ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΑΠΟΚΡΥΨΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Τῶν μεγάλων μουσείων τὰ ἀρχαῖα ἀσφαλίστηκαν σὲ τόπους γνωστούς, οἱ ὅποιοι ὄμως πολὺ δύσκολα παραβιάζονταν. Τοὺς γνώριζε πλῆθος ἀνθρώπων· ἀρχαιολόγοι, τεχνίτες, ἐργάτες, ἀκόμη καὶ ξένοι. Στὴν ἀπόκρυψη τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου βοήθησαν ὁ Ἄγγλος Alan Wace καὶ ὁ Γερμανὸς Otto Walter.

Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὰ μεγάλα χάλκινα ἀγάλματα συσκευάστηκαν τὸ καθένα εἰδικὰ μὲ ἀδιάβροχα περιτυλίγματα, πισσόχαρτα, καὶ τοποθετήθηκαν σὲ κιβώτια πιασαρισμένα ἐπίσης ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν ὑγρασία. Σὲ μία περίπτωση τουλάχιστον, τὸ Ὑπουργεῖο ζήτησε καὶ ἀνοίχτηκε τὸ κιβώτιο ποὺ περιεῖχε τὸν ἔφηβο τοῦ Μαραθῶνος (ΕΑΜ 15118) καὶ τὸν κορμὸ τῆς Κορίνθου (15193), γιὰ νὰ ἐξεταστοῦν τὰ γλυπτὰ ἀπὸ καθηγητὲς τῆς Χημείας. Τὸ κιβώτιο κλείστηκε πάλι καὶ παραδόθηκε στὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ στὶς 17 Μαρτίου 1941.

Ὑπόγειο τῆς νέας πτέρυγας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτο συσκευασμένα σὲ κιβώτια ἀρχαῖα. Τὸ δωμάτιο τοῦ βάθους εἶναι ἥδη μισογεμάτο μὲ ἄμμο, μὲ τὴν ὁποία δὲ καλυφθοῦν καὶ τὰ φανερά κιβώτια μὲ τὴ σειρὰ τους.

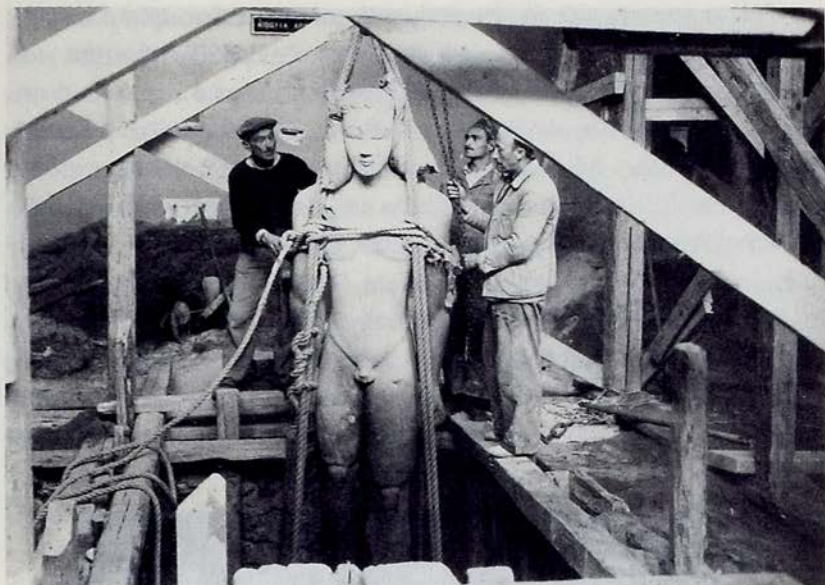

'Εθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο, 1941. 'Η Γ' αίθουσα πλίντων μετά την απόκρυψη τῶν ἀρχαίων.

Λάκκος σὲ αἶθουσα τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου, μισογεμάτος μὲ ἀρχαία σκεπασμένα μὲ ἄμμο. Διακρίνονται ἀκάλυπτοι οἱ δύο θρόνοι τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος (ΕΑΜ 2672) καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ΕΑΜ 1823 ἀπὸ τὴ Δῆλο.

Ο κοῦρος τοῦ Σουνίου (ΕΑΜ 2720) κατὰ τὴν ἀπόκρυψή του κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου ἦταν ἐκτεθειμένος.

Λάκκος σὲ αἴθουσα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, γεμάτος μὲ γλυπτὰ σὲ παράξενη σύνθεση. Ὁ κοσμητὴς Σωσίστρατος, ὁ ἀγνωστος Ρωμαῖος καὶ ἡ Ἀφροδίτη φαίνονται σὰν νὰ τοὺς κατέχει ἀμηχανία γιὰ τὴν παράξενη θέση τους.

Ἡ κεραμική καὶ τὰ ἀντικείμενα μικροτεχνίας φυλάχτηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου. Τὰ πολύτιμα, χρυσά, δακτυλιόλιθοι κ.τ.ῶ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τράπεζης τῆς Ἑλλάδος. Μαζὶ μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ μουσείου, παραδόθηκαν στὴν Τράπεζα συσκευασμένα (4 Ἀπριλίου 1941) τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς Δελφῶν τοῦ 1939, ἐλεφάντινα καὶ χρυσά, καὶ ἀκόμη τὰ μικρὰ κάλκινα, οἱ ἀθλητές (ΜΔ 7722), τὸ θυμιατήριον (ΜΔ 7723), ὁ αὐλητής (ΜΔ 7724) καὶ πλῆθος ἄλλων ἀρχαίων. -

Τὰ γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν, τὰ περισσότερα, στὰ ὑπόγεια τῆς νέας πτέρυγας τοῦ μουσείου καὶ σκεπάστηκαν μὲ ἄμμο. Ἄλλα ᾔσαν μέσα σὲ κιβώτια καὶ ἄλλα χωρὶς συσκευασία. Τριάντα πέντε

Τὸ μαρμάρινο ἄγαλμα
τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Μίλου
(ΕΑΜ 235),
στὴν αἶθουσά του ἀκόμη,
ἐτοιμάζεται
γιὰ τὸν δεύτερο
ἐνταφιασμό του.

κιβώτια φυλάχτηκαν στο οπίλαιο τῆς Ἐννεακρούνου καὶ ἄλλα εἰκοσι δύο στίς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους. Τὰ πολὺ μεγάλα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τάφηκαν σὲ τάφρους, ποὺ ἀνοίχτηκαν στίς ἴδιες τίς αἰθούσες στίς ὁποῖες ἦσαν ἐκτεθειμένα, ὅπως ἡ Θέμις τοῦ Χαιρестράτου (ΕΑΜ 231), τὸ ἀνάγλυφο τῆς Ἐλευσίνος (126), ὁ κοῦρος τῶν Μεγάρων (13), ὁ Ἑρμῆς τῆς Ἄνδρου (218), ἡ ἱέρεια Ἀριστονόη τοῦ Ραμνοῦντος (232), οἱ κοῦροι τοῦ Σουνίου (2720, 3645). Ὅρισμένα ἀρχαῖα ἔμειναν στίς ἄδειες, ἐρημωμένες αἰθούσες, ὅσα κρίθηκαν ὅτι δὲν ἦσαν σημαντικὰ καὶ δὲν κινδύνευαν, ὅπως οἱ τρεῖς κατώτερες βαθμίδες τοῦ μνημείου τοῦ Φαιδίου ἀπὸ τὸν Βουρβά (81), τὸ ὑπόβαθρο τοῦ βάθρου τοῦ Βρυάξιδος (1733), ἡ βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς Θέμιδος (231).

Τὸ σύμπλεγμα
τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Πάνα
καὶ τοῦ μικροῦ
φερωτοῦ Ἑρωτα
(ΕΑΜ 3335)
μέσα σὲ γύγίνο
προστατευτικὸ κέλυφος,
πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψή του.
Πίσω ἡ ἐρμαϊκὴ στήλη
μὲ τὸ κεφάλι
τοῦ κοσμητῆ τῶν ἐφήβων
Σωιστράτου Μαραθωνίου
(ΕΑΜ 827).

Ἡ συσκευασία καὶ ἐξασφάλιση τῶν νομισμάτων τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ἄρχισε μὲ προφορικὴ ἐντολὴ πού δόθηκε στὶς 28 Ὀκτωβρίου. Στὶς 2 Νοεμβρίου ἦσαν ἑτοιμα εἴκοσι κιβώτια, τὰ ὁποῖα κατατέθηκαν τὴν ἴδια ἡμέρα στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Στὶς 4 Νοεμβρίου κατατέθηκαν ἄλλα δεκαοκτὼ κιβώτια καὶ στὶς 10 τοῦ ἴδιου μήνα εἶχε ὀλοκληρωθῆ ὁ ἐγκιβωτισμὸς ὅλων τῶν πολύτιμων ἀρχαίων τοῦ μουσείου σὲ ἐξήντα ἕνα κιβώτια. Ἡ ἐργασία αὐτή, ἡ ὁποία ἐγίνε σὲ ἐξαιρετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα, παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες, γιατί ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθῆ τὸ ἀνακάτωμα τῶν νομισμάτων καὶ νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἐνδείξεις στοὺς καρτονένιους δίσκους. Ἐνα ἀπὸ τὰ εἴκοσι τέσσερα κιβώτια στὰ ὁποῖα συσκευάστηκε τὸ περιεχόμενον τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, αὐτὸ πού περιεῖχε τοὺς ὀβελούς καὶ τοὺς πελέκεις, φυλάχτηκε στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

Τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως φυλάχτηκαν σὲ διάφορες κρύπτες. Στὸ μουσεῖο τὸ ἴδιο ἀνοίχτηκε «μέγας λάκκος

Ἐπίγειος μνημειώδης ἑλληνιστικὸς τάφος στοὺς Δελφούς, τόπος ἀπόκρυψης ἀρχαίων κατὰ τὴν Κατοχή.

ἐντὸς τῆς αἰθούσης τοῦ Παρθενῶνος», ὁ ὁποῖος χωρίστηκε σὲ τρία διαμερίσματα. Ἡ πλήρωσή του εἶχε συντελεσθῆ ἕως τῆς 28 Ἰανουαρίου 1941 καὶ ἔμνευε μόνον νὰ κατασκευασθῆ ἡ καλυπτήρια πλάκα ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα. Τὰ ὑπόλοιπα ἀρχαῖα, ὅσα δὲν χώρεσαν στὸν λάκκο, φυλάχτηκαν «εἰς τὴν κρύπτην τῆς Ἐννεακρούνου», στὶς φυλακὲς τοῦ Σωκράτους, «εἰς τὴν κρύπτην τῆς πύλης τοῦ Μουσείου» καὶ «εἰς τὴν κρύπτην τῆς αὐλῆς». Σύμφωνα μὲ τὰ πρωτόκολλα ἀπόκρυψης, γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν χρησιμοποιήθηκαν «ἐπὶ τοῦ Βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος, λαξευτὰ τέσσαρα φρέατα», ὅπου τάφηκαν σὲ στρώσεις ἀρχαῖα, ὅπως ἐπίσης τάφηκαν καὶ «εἰς τὴν λεγομένην ὑπόνομον».

Κατὰ τῆς ἐκσκαφῆς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μουσείου γιὰ τὴ δημιουργία τῆς κρύπτης, βρέθηκε μέγας ἀποθέτης θραυσμάτων ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀκροπόλεως. Σὲ μερικὰ ὄστρακα ἦταν γραμμένη ἡ χρονολογία 1882, ἀνῆκαν δηλαδὴ στὴν περίοδο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη.

Οἱ δύο σπηλαιώδεις τάφοι στὸν κῆπο τοῦ Μουσείου Δελφῶν, ὅπου κρύφτηκαν πολυτίμα ἀρχαῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ χάλκινος Ἡνίοχος.

Τὰ πολυτιμότερα ἀντικείμενα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου μεταφέρθηκαν σὲ πέντε κιβώτια, στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940, ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σωτηρίου στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα φυλάχτηκαν στὸν κῶρο τοῦ μουσείου. Τὰ σημαντικὰ γλυπτὰ τάφηκαν σὲ δύο ὀρύγματα στὴν αὐλή του. Τὰ λιγότερο σημαντικὰ τοποθετήθηκαν, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, στὶς πέντε θολωτὲς αἴθουσες τοῦ ὑπογείου τοῦ μεγάρου τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, οἱ ὁποῖες ὑποστυλώθηκαν ἰδιαίτερος. Τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρίσκονταν στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐλέγχθηκαν καὶ σφραγίστηκαν στὶς 2 Δεκεμβρίου, καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὶς 4 Δεκεμβρίου 1940.

Τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμικοῦ ἐπὶ γλυπτὰ, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχω ταυτίσει, τάφηκαν σὲ δύο λάκκους ποὺ ἀνοίχτηκαν πίσω ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ Δεξίλειω καὶ τῆς Δημητριάς καὶ Παμφίλης. Τὰ μικρὰ ἀντικείμενα εἶχε συσκευάσει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ δεκαεννέα κιβώτια, πρὶν ἀπὸ τὴ σύσταση τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης. Αὐτὰ μεταφέρθηκαν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

Τὰ πολυτιμότερα γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Πειραιῶς καταχώθηκαν στὸν βαθὺ ἡμικυκλικὸ ἀγωγὸ τῆς ὀρχήστρας τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ μουσεῖο. Ὁ ἀγωγὸς καλύφθηκε μὲ πλάκα μπετόν, ἐπάνω στὴν ὁποία τοποθετήθηκαν σάκκοι ἄμμου. Τὰ μικρότερης ἀξίας γλυπτὰ, καθὼς καὶ δύο κιβώτια μὲ τὴν κεραμική, τὰ χαλκᾶ, τὰ ὑάλινα καὶ τὰ πῆλινα, τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς νέας αἴθουσας τοῦ μουσείου, ἡ ὁποία στεγαζόταν μὲ πλάκα ἀπὸ μπετόν ἀρμέ. Ἡ ὀροφὴ τῆς αἴθουσας αὐτῆς ἐνισχύθηκε ἐπιπλέον μὲ ξύλινα ὑποστυλώματα. Τὰ μικρῆς ἀξίας μαρμάρινα τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς προηγούμενης αἴθουσας.

Τὰ εὐμετακόμιστα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Δελφῶν καὶ ὁ Ἡνίοχος ἐξασφαλίστηκαν πρῶτα πρῶτα στυοὺς δύο λαξευτοὺς τάφους, ποὺ εἶναι καὶ σήμερα θεατοὶ στὸν κῆπο τοῦ μουσείου. Τὰ ὑπόλοιπα, ὅσα ἦταν δυνατὸν νὰ μετακομιστοῦν, φυλάχτηκαν στὸν ὑπόγειο ἑλληνιστικὸ τάφο μεταξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἱεροῦ. Στὸν τάφο αὐτὸ σώζεται ἀκόμη ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν πλάκα τοῦ μπετόν, μὲ τὴν ὁποία εἶχε κλεισθῆ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου του. Ὁ Ἡνίοχος εἶχε χωρισθῆ σὲ δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν τοποθετηθῆ σὲ κιβώτια μὲ ἄχυρο καὶ μπαρμπάκι. Μαζὶ μὲ τὰ μέρη τοῦ ἀγάλματος εἶχαν τοποθετηθῆ καὶ μικρὰ χάλκινα τοῦ Μουσείου Δελφῶν.

Τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας τὰ σπουδαιότερα ἀρχαῖα, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου καὶ τὰ ἀετώματα, παρούσασαν τὰ μεγαλύτερα προβλήματα καὶ χρειάστηκαν τὴ μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ τὴν ἀπόκρυψή τους. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξασφαλίστηκαν περιγράφεται διεξοδικὰ στὸ πρωτόκολλο ἀπόκρυψης τῆς 15 Νοεμβρίου-19 Δεκεμβρίου 1940, τοῦ ὁποῖου παρατίθενται ἀποσπάσματα:

«Α) Ἐπιτύχημα Ἑρμού: Ἐνισχύθη κατὰ τὰ εὐδραυστα αὐτοῦ σημεῖα καὶ εἰδικότερον ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν μέχρι τῆς πλίνθου συμπεριλαμβανομένης, δεδομένου ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ γύγου, δι' ὀπιοπλίνθων καὶ γυγοσιμεντοκονιάματος ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐξ ἡμῶν Μ. Τόμπρου. Ἐπικολούθησε εἰδικὸς κιβωτισμὸς, ἐνδεικνυόμενος κυρίως διὰ τὴν διατήρησιν τῆς σιλιπνότητος τοῦ ἀγάλματος, κατάλληλος διὰ πᾶσαν μεταφοράν. Αἱ ἐσωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κιβωτίου ἐπενεδύθησαν διὰ πισσοχάρτου. Ἡ σιδηρᾶ ἀντιρῆς, ἡ πεπακτωμένη κατὰ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ἀγάλματος, κατὰ δὲ ἕτερον ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀπεκόπη διὰ σιδηροπρίονος κάτωθι σχεδὸν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα διατηρηθῇ ἡ ἰσορροπία τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ κιβωτίου —πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μάλιστα ἐπακτώθη τὸ κάτω μέρος τῆς ράβδου εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ κιβωτίου—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα οὕτω διευκολυνθῇ ἡ ἐπανατοποθέτησις. Ἐμπροσθεν τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος ἐξεσκάφη τάφρος βάθους 4 μέτρων ἐπεκταθεῖσα καὶ κάτωθι τῆς ὑπαρχούσης δοκοῦ συνδέσεως, περαιτέρω δὲ μέχρι τῆς ὑπαρχούσης παλαιᾶς θεμελιώσεως τοῦ κυρίου. Ἐντὸς τῆς τάφρου ταύτης κατεβιβάσθη τὸ κιβώτιον καὶ μετεπιπίσθη κάτωθι τῆς ρηθείσης δοκοῦ, ἥτις ἔχουσα ὕψος ἑνὸς μέτρου καὶ πάχος 0.50 καλύπτει νῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κιβωτίου. Ἡ ἄνω τάφρος διαστάσεων 2×3 ἐκαλύφθη διὰ πλακὸς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος πάχους 0.40, ἐπιστηριζομένης κατὰ μὲν τὰς δύο αὐτῆς ἐδράσεις ἐπὶ τῆς ἄνω δοκοῦ καὶ ἐπὶ ὑπαρχούσης θεμελιώσεως τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος, κατὰ τὰς δὲ δύο ἐτέρας ἐπὶ τοῦ ἐκατέρωθεν δαπέδου, κεκαλυμμένου διὰ τῆς ἐξ ἰσχυροῦ σκυροδέματος ἐπιστρώσεως αὐτοῦ. Αἱ περὶ τῆς ὡς ἄνω τάφρου ἐδράσεις τῆς πλακὸς ἔχουσι πλάτος ἑνὸς μέτρου. Λόγω τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως σιδήρου διὰ τὸν ὄπλισμόν τῆς πλακὸς ἐγένετο χρῆσις 16 ράβδων ληφθεισῶν ἐξ ὀκτῶ σιδηροτροχιῶν, μήκους 5 μέτρων, τὰς ὁποίας παρελάβομεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς. Ὁ ξυλότυπος τῆς ἄνω

πλακὸς κατεσκευάσθη κατὰ τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ φέρῃ μέρος τοῦ φορτίου τῆς πλακός, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξασφαλίζῃ τὰς κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἐνδεχομένης μετακινήσεις τοῦ κιβωτίου. Τὸ κενὸν τῆς τάφρου δὲν ἐπεχωματώθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὡς ἄνω ξυλίνων ἐντὸς αὐτῆς κατασκευῶν ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστα ἀφέθησαν ἐπὶ τῆς ἄνω πλακὸς δύο μικραὶ ὀπαί, ἐξασφαλισθεῖσαι καταλλήλως. Διὰ τῆς μιᾶς τῶν ὀπῶν τούτων κατέρχεται σωλὴν ἐξικνούμενος σχεδὸν μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς τάφρου, ἵνα ἐξασφαλισθῇ πληρέστερον ἢ ἀνανέωσις τοῦ ἀέρος. Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα, ἡ ἐπανατοποθέτησις δέον νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς: Τὸ ἀγάλμα θὰ ἀνελκυθῇ ὑπεράνω ἀνεγερθησομένου βάθρου. Εἶτα θὰ ἀφαιρεθῶσιν καταλλήλως αἱ κάτωθι τοῦ κιβωτίου δοκίδες, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς πλίνθου του, ἐπιτυχανομένης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς πλήρους γομφώσεως τοῦ ἀγάλματος ἐντὸς τοῦ βάθρου. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ὑπολειπόμεναι πέντε πλευραὶ τοῦ κιβωτίου, πρώτης ἀφαιρουμένης τῆς ἐμπροσθίας καὶ εἶτα τῆς ὀπισθίας. Κάθε πλευρὰ τοῦ κιβωτίου ἀφαιρουμένη παρασύρει καὶ τὰ πρὸς τὴν αὐτὴν πλευρὰν ἐσωτερικὰ ξύλινα ἐρείσματα. Τέλος ἡ ἀπόσπασις τῶν διαληφθεισῶν ἐκ γυγοισιμεντοκονιάματος καὶ ὀπτοπλίνθων ἐνισχύσεων θὰ γίνῃ ἀφοῦ προηγουμένως καὶ ἀπαραιτίτως ἐπανασυνδεθῇ προσπκόντως ἡ ρηθεῖσα σιδεραῖ ἀντηρὶς διὰ τὴν κατὰ ὀριζοντίαν ἔννοιαν ἰσορροπίαν τοῦ ἀγάλματος.

B) Ἀετώματα καὶ Νίκη τοῦ Παιωνίου. Ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως ταῦτα, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰθούσης ζωφόροι, ἐξασφαλισθῶσιν ἐν ᾧ τόπῳ εὐρίσκονται. Πρὸ τῶν κτιστῶν βάθρων τῶν αετωμάτων καὶ περίξ τοῦ βάθρου τῆς Νίκης κατεσκευάσθησαν ἰσχυροὶ ἐσχαροτοῖχοι διὰ συμπλέγματος κατακορύφων καὶ ὀριζοντίων φορέων ἐκ κορμῶν κυπαρίσσω. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν ἐσχαροτοίκων ἐπενεδύθη διὰ τσιμεντοσάκκων πλήρων ἄμμου. Τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχαροτοίκων καὶ τῶν τοίκων τῆς αἰθούσης τοῦ Μουσείου κενὸν ἐν ᾧ τὰ γλυπτά, ἐπληρώθη δι' ἄμμου, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ξυλίνων φορέων τῶν ἐσχαροτοίκων κενόν. Πρὸς ἐξασφάλισιν ἐνδεχομένης βλάβης τῶν ἐκατέρωθεν τῆς αἰθούσης τοίκων ἐκ τοῦ φορτίου τῆς μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ἐσχαροτοίκων ἄμμου, ἐγένετο ἐνίσχυσις τῶν αὐτῶν τοίκων ἐπὶ τῶν πρὸς τὰς πλαγίας αἰθούσας πλευρῶν αὐτῶν. Οἱ ἐσχαροτοῖχοι τῶν αετωμάτων διήκουσι καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος τῆς αἰθούσης, ἔχουσι δὲ ὕψος κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῶν 2 μέτρων, κατὰ δὲ τὸ μέσον

αυτῶν 4 μέτρων. Ὁ περὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐσχαροτόιχος ἔχει ὕψος 5 περίπου μέτρων. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐσχαροτοίχων ἐδόθη κλίσις πρὸς τὰ ἔσω πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσορροπίας τῶν πλήρων ἄμμου καὶ εἰς διπλῆν σειρὰν τοποθετηθέντων τσιμεντοσάκκων. Τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τῶν ἀετωμάτων ὑπεστυλώθησαν καταλλήλως. Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐνισχύθη καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ζωφόρων ἐτέθησαν ἐντὸς σανιδωμάτων ὑποστυλωθέντων διὰ ξυλοτύπων ἐπικαλυφθέντων διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου.

Γ) Ἐξασφάλισις τῶν λοιπῶν μαρμαρίνων ἀντικειμένων: Τὰ σπουδαιότερα τούτων, τὰ δυνάμενα νὰ μεταφερθῶσιν, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀετωμάτων κενὰ ὡς καὶ εἰς τὰ τῶν ἐσχαροτοίχων [--]. Εἰς τὸ αὐτὸν ἀέτωμα ἐτοποθετήθησαν καὶ πάντα τὰ πῆλινα ἀντικείμενα τῶν ὑπ' ἀριθμ. Β' καὶ Δ' διαμερισμάτων τοῦ Μουσείου. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτοῦ ἐτοποθετήθη ἐντὸς κιβωτίου ἐπενδυθέντος ἐσωτερικῶς διὰ πissoχάρτου καὶ πληρωθέντος διὰ ρινισμάτων ξύλου τὸ γνωστὸν πῆλινον ἄγαλμα τοῦ Διός».

Ἄλλα ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας, συσκευασμένα σὲ κιβώτια, τοποθετήθηκαν «εἰς τὸν παρὰ τὸ Γραφεῖον τοῦ Μουσείου διάδρομον, περιβληθέντα διὰ ξυλίνης ἰσχυρᾶς κατασκευῆς ἐπενδυθείσης διὰ μεγάλων σάκκων ἄμμου».

Δὲν εἶχαν ἀκόμη συνειδητοποιήσει οἱ Ἕλληνες τὴ μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ τους καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἐπαναλάμβαναν τὴς εἰρηνικῆς ἀσχολίας τους. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 συνέρχεται στὴν Ὀλυμπία ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀπόκρυψης, γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαίων καὶ νὰ παραδώσει στὸν Emil Kunze κιβώτια μὲ χαλκᾶ. Ἡ ἐπιτροπὴ συνέταξε πρωτόκολλο, τοῦ ὁποῦ μέρους ἀκολουθεῖ:

«1) ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κλαδέου κλπ. ἀφ' οὗ ἀφῆρθη ἡ ὑπερθεὴν ἄμμος, δὲν ὑπάρχουσι σημεῖα ἐνδεικνύοντα ὅτι τὸ ὑγρὸν τῆς ἄμμου ἐπέδρασεν ὅπωςδήποτε ἐπ' αὐτῶν.

2) ὅτι τὰ ἐντὸς τῶν ὑπ' ἀριθ. 4, 1¹ καὶ 1² κιβωτίων, ἀνοικθέντων μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀλυμάντου τῶν ἐπ' αὐτῶν σφραγίδων βεβαίωσιν, χαλκᾶ ἀντικείμενα διατηροῦνται ἄριστα, οὐδεμίαν ὑποστάνα ἐπίδρασιν ἐκ τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ ὑγρασίας.

3) τὴν ἐνώπιόν της προφορικῶς διατυπωθεῖσαν σύμφωνον γνώμην τῶν Καθηγητῶν Ἀν. Ὀρλάνδου, Κ. Βέν, Ἀντ. Σώχου καθ' ἣν 1) Τὰ ἀετώματα, αἱ μετόπαι τοῦ Ναοῦ τοῦ Διός, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς καὶ τὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα οὐδένα, λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς καλύψεώς των, διατρέχουν κίνδυνον, ἐκτὸς ἂν ἡ καλύπτουσα τὰ ἀετώματα καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης ποταμίᾳ ἄμμος, εἶναι κατὰ τὴν σύνθεσίν της διάφορος τῆς συνήθους, ὅπερ ἐπεφυλάχθη νὰ ἐξετάσῃ ὁ Καθηγητὴς Κ. Βένς καὶ 2) ὅτι τὰ ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸ δεξιὸν ἀέτωμα ἄμμου ἐναποτεθέντα ἐκ πηλοῦ ἀντικείμενα ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἐναποτεθεῖσα ἐξ ἀργιλλικοῦ ἀσβεστολίθου (μάργα) κεφαλὴ τῆς Ἥρας εἶναι δυνατόν, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τῆς ἄμμου, νὰ ὑποστῶσι ἐν τῷ μέλλοντι βλάβας.

4) τὸ πρὸς αὐτὴν ἀπευθυνόμενον ἀπὸ 5 Ἰουλίου 1941 ἔγγραφον τοῦ Δ/τοῦ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς ἀνασκαφῆς E. Kunze, ὅπερ προσαρτᾶται εἰς τὸ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐργασμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ὑποβληθισόμενον πρωτότυπον τῆς παρουσίας. Ἀπεφάνθη ὁμοφώνως ὅτι δέον νὰ παραμείνωσι ὡς ἔχουσι τὰ ἀετώματα, αἱ μετόπαι, τὰ ἀγάλματα τῆς Νίκης, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τὰ ἐν ταῖς Στοαῖς τοῦ Μουσείου ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ εἰσέτι εὐρισκόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Γίνεται μνεῖα ὅτι ὁ διαληφθεὶς E. Kunze, ἐδήλωσεν ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς ὅτι παρέλαβε τὰ ἐλλείποντα ἐκ τοῦ Μουσείου ἔξ (6) ὑπ' ἀριθμ. IB' κιβώτια μὲ τὰ περιεχόμενα ἰσάριθμα ὄχανα, εὐρεθέντα ἐν καλῇ καταστάσει, καὶ ὅτι αἰτίσει τοῦ ἰδίου παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τὰ ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. I¹ καὶ I² κιβωτίοις περιεχόμενα χαλκᾶ ἀντικείμενα. Διὰ πάντα τὰ χαλκᾶ ταῦτα ἀντικείμενα ὁ αὐτὸς E. Kunze, ἐπανελάβεν τὴν καὶ κατὰ Νοέμβριον 1940 γενομένην δῆλωσίν του ὅτι ἔχουσιν εἰσέτι ἀνάγκην ἐιδικῆς ἐπεξεργασίας διὰ τὴν καλὴν διατήρησίν των».

Σῶζονται δύο ἄλλα πρωτόκολλα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀπόκρυψης, τῆς 1 Δεκεμβρίου 1941 καὶ τῆς 14 Φεβρουαρίου 1942, μὲ τὰ ὅποια διαπιστώνεται ἡ ἐκ νέου ἐξέταση τῆς κατάστασης τῶν συσκευασμένων ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας καὶ συγχρόνως ἡ παράδοση «ὑποδείξει τοῦ ρηθέντος Διευθυντοῦ τῶν ἀνασκαφῶν» στὸν Emil Kunze, «πρὸς μελέτην», πλήθους ἀρχαίων. Ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἡ πείνα θέριζε κυρίως τοὺς κατοίκους τῆς Ἀθῆνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, ὅσοι ἦσαν στὴν Ἀθῆνα, περι-

φέρονταν μὲ ἓνα δίχτυ, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε μόνον ἓνα κατοαρὸλι γιὰ τὸ συσσίτιο. Οἱ συνάδελφοί τους τῆς Ὀλυμπίας μπορούσαν νὰ προσφέρουν σπὴν ἐπιστήμῃ τὶς γνώσεις τους καὶ τὶς ἰκανότητες τους καὶ νὰ ἀξιοποιήσουν τὸν νεκρὸ χρόνο τῆς Κατοχῆς.

Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Κορίνθου, τὰ μὲν ἀγγεῖα καὶ μικροτεχνήματα συσκευάστηκαν μὲ ἐπιμέλεια καὶ τοποθετήθηκαν σὺς προθήκες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀφαιρέθηκαν τὰ κρύσταλλα αὐτὰ ἀντικαταστάθηκαν μὲ σανίδες. Ὀρισμένα γλυπτὰ ἀσφαλίστηκαν στὸ Ἀσκληπιεῖο καὶ τὰ λοιπὰ τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τῆς αἴθουσας τῶν γλυπτῶν καὶ προστατεύτηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσὰ, ἀργυρὰ καὶ τὰ εὐπαθῆ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Θεβῶν συσκευάστηκαν σὲ κιβώτιο καὶ φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλης. Τὰ ἀξιολογότερα γλυπτὰ καὶ πῆλινα καταχώθηκαν σὲ λάκκο βάθους 3.50 μ., ποὺ ἀνοίχτηκε μεταξὺ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑποστέγου, σπὴν αὐλή. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο κατασκευάστηκε τύμβος ὕψους 1 μ. Τὰ μικρῆς ἀξίας γλυπτὰ τοποθετήθηκαν στὸ δάπεδο τοῦ μουσείου, προστατευμένα μὲ σάκκους ἄμμου. Τὰ πῆλινα καὶ τὰ χαλκᾶ συσκευάστηκαν σὲ σαράντα ἐπὶ κιβώτια, τὰ ὁποῖα τοποθετήθηκαν στὸ ἰσόγειο τοῦ κτιρίου. Ἡ αἴθουσα προστατεύτηκε μὲ ὑποστυλώματα καὶ σάκκους ἄμμου. Οἱ ἐπιγραφὲς ἔμειναν στὸ ὑπόστεγο, χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Σπάρτης φυλάχτηκαν, τὰ πολυτιμότερα, σὲ ὑπόγειο καταφύγιο ποὺ κατασκευάστηκε στὸν κῆπο τοῦ μουσείου, κατὰ τὴ ΝΔ πρόσογί του καὶ σὲ ἀπόσταση 12 μ. ἀπὸ τὰ θεμέλιά του. Τὰ λιγότερα σημαντικὰ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, ποὺ τοποθετήθηκαν κοντὰ στοὺς μεσότοιχους τοῦ μουσείου. Συμπληρωματικὴ προστασία ἔδιναν σάκκοι μὲ ἄμμο. Τὰ μικρῆς ἀξίας ἀρχαῖα ἔμειναν χωρὶς ἰδιαίτερη προστασία σπὴν ἀποθήκη.

Τὰ ἀρχαῖα τοῦ Μουσείου Τεγέας φυλάχτηκαν σὺς αἴθουσές του, ἀφοῦ συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια, τὰ μικρὰ, καὶ σκεπάστηκαν μὲ σάκκους ἄμμου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Βόλου φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τοῦ Βόλου. Τὰ γλυπτὰ, ἀνά-

γλυφα, ἀγγεῖα κλπ., συσκευάστηκαν σὲ κιβώτια καὶ φυλάχτηκαν στὸ ὑπόγειο τοῦ μουσείου, τὸ ὁποῖο ὑποστυλώθηκε. Τὰ κιβώτια προστατεύτηκαν συμπληρωματικὰ μὲ σάκκους ἄμμου.

Οἱ γραπτὲς στῆλες τῶν Παγασῶν ἔμειναν προσηλωμένες σιουὲς τοίχους τοῦ μουσείου, ὅπως ἦσαν ἐκτεθειμένες, γιὰτὶ κρίθηκε ἐπικίνδυνη ἡ ἀπόσπασή τους, ἡ συσκευασία τους καὶ ἡ ἀπόκρυψη. Προστατεύτηκαν, κατὰ τὸ πρακτικόν, «διὰ κατασκευῆς πρὸ αὐτῶν τοίχου ἐκ γαιωσάκκων ἱκανοῦ πάχους καὶ ὕψους».

Τὸν τόπο καὶ τὸν τρόπο ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Κερκυραίων ἐκθέτει ἡ ἐπιτροπὴ στὸ πρακτικὸ της τῆς 21 Μαρτίου 1941, τοῦ ὁποίου παραθέτω τὸ κυριότερον μέρος:

«Τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς μετὰ τοῦ μαρμαρίνου ἀρχαικοῦ λέοντος εἶχε μεταφερθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1939 εἰς τὸ κτίριον τῆς Ρολίνας, ὅπερ εἶχε παραχωρηθῆ ὑπὸ τοῦ Δήμου Κερκυραίων διὰ τὴν στέγασιν τοῦ Μουσείου μετὰ τὴν ἐκ νέου παραχώρησιν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο τότε ἐπείγοντως, ἐπὶ τῇ προβλέψει ἀεροπορικῶν κινδύνων, καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐναπετέθησαν εἰς ἓν τῶν ἰσογείων δωματίων τοῦ κτηρίου ἄνευ ἄλλης τινὸς μερίμνης πρὸς διαφύλαξιν τούτων. Ἡ προκαταρκτικὴ ὁμῶς αὕτη ἐργασία ὑπῆρξε σωτηρία· διότι θὰ καθίστατο ἄλλως ἀδύνατος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἡ διάλυσις τοῦ ἀετώματος καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ὀγκωδῶν γλυπτῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Κατ' εὐτυχίαν ἐπίσης σύμπτωσιν οὐδεμία ἐκ τῶν πολυαριθμῶν βομβῶν, αἵτινες ἐπληξαν τὴν γύρω περιοχὴν καὶ τὸ κτίριον, ἔβλαψεν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὰ πολύτιμα ταῦτα γλυπτά.

Ἐβλάβησαν μόνον ἐπιγραφαὶ νινεε μαρμάρινοι καὶ βυζαντινὰ γλυπτά ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Παλαιοπόλεως εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ κτηρίου καὶ παρὰ τὸν οἰκίσκον τοῦ φύλακος, ὅπου ἐρρίφθησαν ἐπίσης πολλὰ βόμβαι. Ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν καταστραφέντων δὲν ἐγένετο εἰσέτι, διότι ἐξακολουθοῦν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χωμάτων ἅτινα κατέχωσάν τινα τῶν ἀρχαίων τούτων. Ἄλλ' ἡ καταστροφὴ αὕτη εἶναι ἀσημαντος.

Ἐπὶ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκρίθη σκόπιμος ἡ κατάχωσις τῶν γλυπτῶν ἐπὶ τόπου καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου ὅπου ἐστεγάζοντο, διότι τὸ μέρος παρεῖχε πολλὰ στοιχεῖα ἱκανῆς ἀσφαλείας 1) διότι τὸ κτίριον κεῖται εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως καὶ

ἀπέχει 1.000 τουλάχιστον μέτρα ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου ζώνης τοῦ λιμένος· 2) διότι τὸ δωμάτιον ἔνθα κατεσκευάσθη ὁ λάκκος, κείμενον ἀκριβῶς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν δύο αὐτοῦ πλευρῶν τῆς βορείας καὶ δυτικῆς ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τοίκων τοῦ κτηρίου καὶ ὑπὸ φυσικῆς γῆς, μέχρις ὕψους 5 μέτρων, καθιστάμενον οὕτως ὑπόγειον».

«Λοιπὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου τῆς Πινακοθήκης καὶ τῆς Σινοϊαπωνικῆς Συλλογῆς.

Διὰ πάντα τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου κατεσκευάσθη καταφύγιον ὅπως οὖν ἀσφαλὲς ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων, χρησιμοποιουμένων εἰσέτι ὡς Μουσείου.

Τὸ καταφύγιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐντὸς ὑπογείου διαδρόμου (μήκ. 18 μ., πλ. 2 μ.) προφυλασσομένου διὰ παχέων τοίκων (0.80-1 μέτρου) καὶ στεγαζομένου διὰ θόλου, ἐκ πλίνθων, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος εἰς τὸ ἀσθενέστερον αὐτῆς σημεῖον, εἰς τὸ κέντρον δηλ., εἶναι 0.35 μ.

Ἐκ τῆς δολωτῆς ταύτης στέγης ὑπάρχει πλακόστρωτον διαδρόμου προφυλασσομένου ἐπίσης διὰ παχέων τοίκων καὶ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ ἀνδῆρου τοῦ Α. ὀρόφου τῶν Ἀνακτόρων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου ἐποθευθῆσαν τὰ μαρμάρινα, δευτέρας κατηγορίας ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου, ἀγάλματα, ἐπιτύμβιοι πλάκες, ἐπιγραφαὶ κλπ.»

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ πολύτιμα τοῦ Μουσείου Κεφαλῆνης (χρυσὰ κλπ.) φυλάχτηκαν ἐντὸς ὑποκατάστημα τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάσθησαν ἐν κιβώτιοις καὶ τοποθευθῆσαν ἐντὸς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Ἀργοστολίου.

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Ρεθύμνου φυλάχτηκαν ἐντὸς ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς· τὰ πύλινα καὶ τὰ χαλκῆ συσκευάσθησαν ἐν κιβώτιοις καὶ τοποθευθῆσαν ἐντὸς ὑπόγειο τοῦ μουσείου. Τὰ λίθινα τοποθευθῆσαν ἐντὸς ἰσόγειο, ἐντὸς ὑπόγειο καὶ ἐντὸς αὐλῆς, καὶ προστατεύθησαν μετὰ σάκκους ἄμμου.

Τὰ νομίσματα καὶ τὰ χρυσὰ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης φυλάχτηκαν ἐντὸς δημοφιλῆς τοῦ Μουσείου τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς Ἀθῆνας. Τὰ λίθινα, γὰρ τὰ ὅποια δὲν σώζονται ἐντὸς Ἐταιρεία περιγραφικὸ πρωτόκολλο, τάφησαν ἐντὸς ὀρύγματα ἐντὸς αὐλῆς τοῦ μουσείου, ὅπως εἰκονίζεται ἐντὸς σκαρίφημα τῆς ἐπιτροπῆς.

Τὰ χρυσὰ καὶ γενικὰ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου Ναυπλίου φυλάχτηκαν στὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς πόλης. Τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα συσκευάστηκαν σὲ ἐξήντα τέσσερα κιβώτια καὶ τοποθετήθηκαν «εἰς τὸ παρὰ τὸ ναῖδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου σπήλαιον μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Προνοίας».

Ὁ Γιάννης Μπλιάδης
ἐξετάζει τὴν Ἀθηνᾶ ἀρ. 140
τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως,
μετὰ τὴν ἐξαγωγή της
ἀπὸ τὴν κρύπτη της,
τὸ 1947.

ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Στις 11 Νοεμβρίου 1940 έφθασαν στην Ύπηρεσία και την Αρχαιολογική Έταιρεία δύο τηλεγραφήματα από τον Έλληνα Πρεσβευτή στο Λονδίνο Σιμόπουλο. Το πρώτο ήταν ανακοίνωση γνησίματος της Hellenic Society, με το οποίο τα μέλη της Έταιρείας αυτής εξέφραζαν τον θαυμασμό τους για τη στάση της Ελλάδος κατά της ιταλικής επίθεσης. Το δεύτερο τηλεγράφημα περιείχε την έκφραση του θαυμασμού και τη συμπάθεια της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής και το υπέγραφε ο Πρόεδρος της καθηγητής John Myres.

Ο τόμος του 1940 του περιοδικού *The Journal of Hellenic Studies*, που εκδίδει η Society for the Promotion of Hellenic Studies, έφερε ως αφιέρωση το εξής επίγραμμα:

ΑΓΓΛΟΙ ΕΛΛΗΣΙ ΧΑΙΡΕΙΝ

*οὐ Μαραθωνομάχας σέβομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς,
ὦ φίλοι, οὐ τοίων χειροτέρους πατέρων.*

Στη μάχη της Κρήτης, στις 22 ἢ στις 24 Μαΐου 1941, σκοτώθηκε ο John Devitt Stringfellow Pendlebury (γενν. 1904), μαθητής της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής το 1927-1928, Διευθυντής των ανασκαφών στην Κνωσό το διάστημα 1929-1934, καθηγητής στην Όξφόρδη, επιφορτισμένος με «ειδικά καθήκοντα» στην Κρήτη κατά τον πόλεμο.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1944 σκοτώθηκε σὲ ἀεροπορικὸ δυστύχημα, σὲ ταξίδι πρὸς τὴν Αἴγυπτο, ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναλάβει ἀνώτερα καθήκοντα σχετικὰ μετὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Stanley Casson (γενν. 1889), μαθητὴς τῆς Αγγλικῆς Σχολῆς τὸ 1912-1913, Ὑποδιευθυντὴς τὸ 1919-1922, καθηγητὴς στὴν Ὁξφόρδη, σὲ ὑπηρεσία στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν πόλεμο.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1944 σκοτώθηκε στὴν Ἥπειρο ὁ David John Wallace, μαθητὴς τῆς Σχολῆς τὸ 1937-1939, ὁ ὁποῖος ἔδρασε ὡς Ἀκόλουθος Τύπου στὸ διάστημα 1939-1941 καὶ ὡς σύνδεσμος μεταξὺ τῆς Βρετανικῆς Πρεσβείας στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τοῦ Καΐρου καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν.

Στοὺς τρεῖς ἀρχαιολόγους οἱ συνάδελφοί τους ἀφιέρωσαν τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

Οἶδ' Ἀΐδαν στέρξαντες ἐνόπλιον, οὐχ, ἄπερ ἄλλοι,
στάλαν, ἀλλ' ἀρετὰν ἀντ' ἀρετᾶς ἔλαχον.

Ὁ Rodney S. Young, μέλος τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς κατὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου, μὲ χρήματα ἀμερικανικὰ ἀγόρασε ἀσθενοφόρο, τὸ ὁποῖο προσέφερε στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ, καὶ ὀδηγώντας τὸ ὁ ἴδιος μετέφερε τραυματίες ἀπὸ τὸν κῶρο τῶν μαχῶν στὰ ἰατρεῖα τοῦ Μετώπου. Ὁ Young κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀποστολῆς του αὐτῆς πληγώθηκε σοβαρά.

THE SPIRIT OF THE PASS

ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου οἱ Ἴταλοι ὑπὶκοοι περιορίσθηκαν, καὶ μαζὶ καὶ οἱ Ἴταλοι ἀρχαιολόγοι ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπελάθηκαν. Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο συνέχισε τὶς ἐργασίες του, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς εἰρήνης. Διευθυντὴς του ἦταν ὁ Walther Wrede (1893-1990), ἐξάιρετος ἀρχαιολόγος ἀλλὰ καὶ ἀκραιφνὴς ναζί. Ἦταν ἀνώτερο στέλεχος τοῦ κόμματος καὶ εἶχε τὸν βαθμὸ τοῦ Landesgruppenleiter γιὰ τὴν Ἑλλάδα (τοπικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος) καὶ εἶχε διαδεχθῆ στὴ Διεύθυνση τοῦ Ἰνστιτούτου τὸν Georg Karo. Ὁ Karo κατέφυγε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, διωγμένος ὡς Ἑβραῖος ἔπειτα ἀπὸ καταγγελίες τοῦ Hans Reinerth, ὁ ὁποῖος διοικοῦσε τὸν τομέα Προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας τῆς Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, ποὺ εἶχε ἰδρύσει καὶ διηύθυνε ὁ θεωρητικὸς τοῦ ναζισμοῦ Alfred Rosenberg. Γιὰ τὴ δράση τοῦ Sonderkommando Rosenberg στὴν Ἑλλάδα θὰ γίνῃ σύντομος λόγος.

Μοναδικὴ μέριμνα τοῦ Wrede ἦταν ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν τοῦ ναζιστικοῦ κόμματος. Βρισκόταν σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ

Ὁ Walther Wrede,
Διευθυντὴς
τοῦ Γερμανικοῦ
Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου,
μὲ στολὴ
ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ.

Βερολίνο, από όπου ξπαιρνε όδνηγίες γιά κάθε του ένέργεια. Φαίνεται πώς τήν άρχαιολογία τήν είχε παραμελήσει, τουλάχιστον τὰ χρόνια του πολέμου, τὰ τελευταία που πέρασε έδω. Τò 1942 δημοσίευσε στο περιοδικό *Jahrbuch der Auslands-Organisation der National-Sozialistischen Deutschen Arbeiter-Partei* (4, 1942, 49-66) τò ήμερολόγιό του τών ήμερῶν του πολέμου με τή Γερμανία (6-27 'Απριλίου 1941). 'Από τò ήμερολόγιο αυτό παραθέτω δύο άποσπάσματα:

«Κυριακή, 6 'Απριλίου. Στις 1.30' τò πρωί με ζύπνησε ένας υπάλληλος τής Πρεσβείας και με παρακάλεσε νὰ πάω μαζί του στον Γερμανό Πρέσβυ. ' 'Ηρθε ή ώρα' μου λέει στον δρόμο 'ò Πρέσβυς έχει έντολή νὰ πληροφορήσει στις 5.20' τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση ότι τὰ γερμανικά στρατεύματα εισβάλλουν στην 'Ελλάδα' [--]. Στο ένα χέρι τò ρολόι, τò άλλο στο άκουστικό του τηλεφώνου, περίμενα τὰ είκοσι λεπτά μετά τις πέντε. Τώρα ήρθε ή ώρα, τώρα φθάνει ò Πρέσβυς στον Κορυζή. Σε λίγα λεπτά ζύπνησα τους τέσσερις άρχηγούς τών τομέων, με τους όποιους μπορούσα νὰ επικοινωνήσω τηλεφωνικώς, και τους έδωσα τò συμφωνημένο μήνυμα: 'Μη χάσετε τò λεωφορεϊò' [Verpasst den Omnibus nicht]».

'Ο Wrede περιγράφει στα έπόμενα όσα του έκαμαν έντύπωση κατά τις ήμέρες που άκολούθησαν: τή σύλληψη τών Γερμανών, τόν περιορισμό τους, τις σχέσεις τους με τις 'Ελληνικές 'Αρχές, τή βαθμιαία κατάρρευση του Μειώπου. Τόν ενοχλούσαν τὰ δημοσιεύματα τών έφημερίδων, οι ύβρεις κατά τής Γερμανίας και του Führer, τὰ γέμματα γιά τὰ γεγονότα. Οι 'Αγγλοι και οι 'Ελληνες κρύβουν τή δυσάρεστη πραγματικότητα, γιά νὰ κρατούν τò ήδικò του κόσμου υγιλό. Φοβάται μήπως άπελαθή και δέν βρίσκειται στην 'Αθήνα όταν έρθουν τὰ γερμανικά στρατεύματα. Στις 27 'Απριλίου όμως, Κυριακή, όλα καταλήγουν κατά τις επιθυμίες του:

«Έρχεται στις 9.30' ένας υπάλληλος και μās λέει ότι γερμανικά στρατεύματα κινούνται προς τήν 'Ακρόπολη. Θα ύγωναν εκεί θέβαια τή γερμανική σημαία. 'Ανεβαίνω τρέχοντας στο επάνω πάτωμα, στο παρατηρητήριό μας. Πραγματικά! Στο κοντάρι, στην κορυφή του φρουρίου, φεγγοβολά τò κόκκινο τής σημαίας του Ράιχ. 'Η κραυγή ' 'Ο άγκυλωτός σταυρός στην 'Ακρόπολη' [Die Hakenkreuzfahne auf der Akropolis] άντηχεί στο σπίτι».

Τὸ γεγονός περιγράφει καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς Κύρου (*Σκλαβωμένοι νικηταί*, Ἀετός, 1945, 11):

«Κι' ἔξαφνα —δὰ ἦταν ἡ ὥρα δέκα παρὰ τέταρτο— ἡ πιγμένη φωνὴ ἑνὸς παιδιοῦ ἢ μιᾶς ὑπηρέτριας, ποὺ ἀπαρατήρητη εἶχε ἀνέβει στὴν ταράτσα, ἔφερε μιὰ καινούργια, τὴν μεγαλιέτερη συγκίνηση στὸν σιωπηλὸ αὐτὸ κύκλο: 'Στὴν Ἀκρόπολι!... ἡ σημαία μας κατεβαίνει!'. Ἀληθινὰ ἐκείνη τὴν στιγμή οἱ δύο πρῶτοι οὐννοι, ποὺ ἀνέβηκαν στὴν Ἀκρόπολι —τὰ ὀνόματά τους, Ἰλαρχος Γιακόμπυ καὶ ὑπολοχαγὸς Ἐλσονιτς, πρέπει νὰ μείνουν στὴν ἱστορία μας—, κατέβαζαν τὴν γαλανόλευκη καὶ ὕψωναν στὴν θέσι της τὴν κόκκινη σημαία μὲ τὸν μαῦρο ἀγκυλωτὸ σταυρό, τὴν σημαία τοῦ μίσους καὶ τῆς τυραννίας, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλουν ἀμέσως ἔπειτα μὲ ἓνα τηλεγράφημα στὸν Χίτλερ τὸ κατόρθωμά τους: 'Ἐγώσασεν τὴν Γερμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Χάϊλ μάλιν Φύρερ!'. Λίγα λεπτὰ ἀργότερα ἀκουγόταν πάλι ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο ὁ ἀπαράμιλλος Ὕμνος τοῦ Μαντζάρου καὶ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἑλλάδα, σὲ συγκέντρωση ἀξιωματικών. Στὸ κέντρο δεξιά ὁ Walther Wrede.

του Σολωμοῦ, σὰν νὰ ἤθελε ἡ Ἑλλάς νὰ ἀποχαιρετήσει τὰ παιδιά της. Οἱ στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν γνωρίσει τόση φρίκη καὶ τόσοι κινδύνους καὶ τόσες ταλαιπωρίες, δὲν μπόρεσαν πιά νὰ συγκρατηθοῦν. Τὰ δάκρυα ἔτρεχαν ἀκατάσχετα ἀπὸ τὰ μάτια τους καὶ ἐσκέπαζαν τὰ πρόσωπα μὲ τὰ χέρια τους, γιὰ νὰ κρύγουν τὴν γυχική τους συντριβή. Τώρα πιά ἐκαταλάβαιναν καλὰ ὅτι τὸ μοιραῖο τέλος εἶχε φθάσει. Ἡ μαύρη νύχτα τῆς δουλείας εἶχε πέσει στὸν τόπο, ποὺ πρῶτος ἐγέννησε καὶ πρῶτος ἐλάτρευσε τὴν ἐλευθερία».

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45 π.μ.

Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
ὀπλισμένον μὲ πολυθόλα
καὶ μὲ τὰ σημάδια
νικηφόρας ἐκστρατείας,
πλησιάζει στὸ σημεῖο
ὅπου δὰ ὑγώσει
τὴ σημαία
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ γερμανικὴ σημαία υἰώθηκε στὴν Ἀκρόπολη τὸ πρωινὸ τῆς Κυριακῆς, 27 Ἀπριλίου, ἀπὸ τὸν ταγματάρχη Jacoby καὶ τὸν λοχαγὸ Elsnits. Μὲ τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνδέεται ἡ ἱστορία τοῦ φρουροῦ ποὺ αὐτοκτόνησε. Πρῶτη μνεία τῆς ἀνεξακρίβωτης αὐτῆς ἱστορίας ἔγινε στὴν ἐφημερίδα «Daily Mail» τῆς 9 Ἰουνίου 1941, ὡς ἀνταπόκριση τοῦ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου της στὸ Κάιρο:

«Ὁ Κώστας Κουκίδης, Ἕλληνας στρατιώτης, φρουροῦσε τὴν κυανόλευκη ἑλληνικὴ σημαία στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθῆνας, ὅταν ἀπόσπασμα ναζι στρατιωτῶν τὸν πλησίασε. Ἐκατέβασέ τιν’

Ἀκρόπολη,
27 Ἀπριλίου 1941,
ὥρα περίπου 9.45' π.μ.
Γερμανικὸ
στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα,
μὲ τὴν ὀρμὴ τοῦ νικητῆ,
φθάνει στὸ τέλος
τῆς προσπάθειάς του.
Σὲ λίγες στιγμὲς
θὰ ἔχει υἰώσει
τὸ κόκκινο καὶ μαῦρο
λάβαρὸ τῆς νίκης του.

είπαν 'καὶ ὕγωσε τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό'. Ὁ Κώστας κατέβασε ἀργὰ τὴ σημαία τῆς πατρίδας του. Στάθηκε γιὰ λίγο μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸν Γερμανὸ ἀξιωματικό. Κατόπιν τυλίχτηκε μὲ τὴ σημαία καὶ ἔπεσε στὸ κενὸ ἀπὸ τὴς ἐπάλξεις. Τὸ περιστατικὸ μοῦ μεταδόθηκε ἀπὸ ἑλληνικὴ πηγή».

Τὴν ἱστορία δημοσίευσε καὶ ἰσπανικὴ ἐφημερίδα· παρὰ τὴς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, δὲν βρέθηκε ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ Ἑλληνας στρατιώτης μὲ τὸ ὄνομα ποὺ παραδίδει ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερίδα. Ἐὰν ἡ ἱστορία εἶναι πλαστί, ἀνήκει στοὺς θρύλους ἐκείνους ποὺ δημιουργοῦνται κατὰ τὴς μεγάλες ἱστορικὲς στιγμὲς, ὅπως ἔγινε στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος τὸ 490 π.Χ. ἢ στὸ Μέτωπο τῆς Ἀλβανίας τὸ 1940-1941.

Τὴς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα δίνει ὁ Χρῆστος Καροῦζος σὲ συνέντευξή του μετὰ τὸν πόλεμο (*Ἐλευθερα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945):

«Σ' ἓνα σπῆτι ποὺ βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο [Κηφισιάς], βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρωτὶ ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματᾷ ἢ βοᾷ ἀπὸ τὴς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμὴ ἀποφάσισα καὶ βγῆκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια ποὺ εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μοῦ ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἓνα στίχο τοῦ Δάντη: *Vexilla regis prodeunt inferni*. *Τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλιᾶ προβαίνουν τῆς κόλασης**. Ἐμπῆκα πάλι μέσα κί ἔκαμα τὴ στιγμὴ ἐκείνη κάπυ ποὺ ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριαζα: Ἔστειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἢ ἐλπίδα, ὅτι δὰ πετύχαιναν τίποτε στὴν προσπάθεια ποὺ τὴ μάντευα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερώσουν ὅλους μὲ *ἀδῶες* προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας».

Πραγματικὰ ὁ Καροῦζος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ μαζί του καὶ ἡ γυναίκα του Σέμνη.

* Εἶναι ὁ πρῶτος στίχος ἀπὸ τὸ ᾄσμα XXXIV τῆς *Κόλασης*, λατινικὰ καὶ στὸ πρωτότυπο: «Αποτελοῦν τὰ πρῶτα λόγια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου ποὺ μέλνουν οἱ Δυτικοὶ τὴ μεγάλη ἐβδομάδα. Ἔργο τοῦ Φορτιονάτο (περίπου 530-600), ἐπισκόπου τοῦ Πουατιέ» (Γ. Κόϊορας, σὶτὰ σκόλια τῆς μετάφρασης τῆς *Κόλασης*).

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Τὴν νύχτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Μαΐου 1941, τὴ νύχτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατο, δύο νέοι, ὁ Μανόλης Γλέζος καὶ ὁ Ἀποστολος Σάντας, κατέβασαν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τὴ γερμανικὴ σημαία. Γιὰ τὸ γεγονός καὶ τὴν ἠθικὴ σημασίᾳ του ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ οἱ δύο Ἕλληνες ζοῦν ἀνάμεσά μας. Ἡ πράξι αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἔναρξι τῆς ἀντίστασις κατὰ τῶν κατακτητῶν, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὸ πνευματικὸ σύμβολο τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, τὴν Ἀκρόπολη. Ἐκδόθηκε γερμανικὴ στρατιωτικὴ ἀνακοίνωσι, ποὺ δείχνει πὼς οἱ κατακτητὲς ἄλλα περίμεναν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ξεγελασμένοι προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τους, οἱ ὅποιοι δὲν μπόρεσαν νὰ ξεχωρίσουν τὴν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο πολιτικολογία μὲ τὴ φιλοπατρία.

Ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωσι τοῦ Γερμανοῦ Φρουράρχου εἶναι φανερά τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν κατακτητὴ. Ἐὰν ἦδη ἓνα μῆνα μετὰ τὴν εἴσοδό τους στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχαν προδότες καὶ

Τὸ κατέβαμα τῆς σημαίης
μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρὸ
στὶς 31 Μαΐου 1941.
Σύνθεσι
τοῦ Νίκου Καστανάκη
(«Ἐλευθερία»,
25 Μαρτίου 1945).

Α

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ... ΔΡ. 720

ΕΞΑΜΗΝΟΣ > 360

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ... 2

ΕΞΑΜΗΝΟΣ... ε 1.5

ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΕΤΗΣΙΑ \$ 10

ΕΞΑΜΗΝΟΣ... \$ 6

ΚΥΡΙΑΚΗ

1

ΙΟΥΝΙΟΥ 1941

Σελήνη 7 ημερών
Αν ήλ. 5.07 Δ. 7.39
Τών Αγίων Πατέρων
Ίουστίνου, Χαριτοῦς

3

ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΔΡ. 2

Τηλ. 30-221-30-222

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Βάσει τῶν κάτωθι γεγονότων καὶ ἐξακριβώσεων προσδιορίζεται ἡ ἀστυνομικὴ ὥρα ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ μετ' ἀμέσου ἰσοχῆς ἢ 22α:

1) Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 30ῆς πρὸς τὴν 31ην Μαΐου ὑπεξήρθη ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κυματίζουσα γερμανικὴ πολεμικὴ σημαία παρ' ἀγνώστων δραστῶν. Διενεργοῦνται αὐστηραὶ ἀνακρίσεις. Οἱ ἔνοχοι καὶ συνεργοὶ αὐτῶν θὰ τιμωρηθῶσι διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου.

2) Ὁ τύπος καὶ ἡ δημοσία γνώμη πάντων τῶν στραμάτων τοῦ λαοῦ ἐκφράζονται ἀκόμη πάντοτε μετ' ἐκδήλου συμπαθείας ὑπὲρ τῶν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐκδιωχθέντων Ἀγγλων.

3) Τὰ γεγονότα ἐν Κρήτῃ, αἱ παρὰ τὸ Διεθνὲς Δίκαιον διαπραχθεῖσαι κακοποιήσεις ἐναντίον Γερμανῶν αἰχμαλώτων ὄχι μόνον δὲν συζητοῦνται μετ' ἀποστροφῆς, ἀλλ' εἰς εὐρεῖς κύκλους καὶ μάλιστα μετ' εὐαρεσκείας.

4) Ὑπὲρ Ἀγγλων αἰχμαλώτων παρετηρήθησαν, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀπαγόρευσιν, ἐπανειλημμένως ἐκδηλώσεις συμπαθείας (προσφορά δώρων, ἀνθέων, καρπῶν, σιγαρέττων κλπ.).

Αἱ τοιαῦται ἐκδηλώσεις γίνονται ἀνεκταὶ ἐκ μέρους τῆς ἐλληνικῆς ἀστυνομίας ἐναντίον τῶν ὁποίων δὲν ἀντέδρασε μεθ' ὄλων τῶν εἰς διάθεσιν αὐτῆς εὐρισκομένων μέσων.

5) Ἡ συμπεριφορὰ εὐρυτέρων κύκλων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐναντι τῶν γερμανικῶν ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐγένετο καὶ πάλιν ὀλιγώτερον φιλική.

6) Ἡ αἰσχροκέρδεια ἐν Ἀθήναις ὑπερέβη πᾶν μέτρον χωρὶς αἱ ἀρμόδιαι ἀρχαὶ νὰ προβαίνουν εἰς τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα καταστολῆς.

7) Σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἐμπορεύματα πωλοῦνται ἐν Ἀθήναις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιωτικοὺς εἰς σημαντικῶς ἀνωτέρας τιμὰς παρὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Αἱ γερμανικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ προσεπάθησαν μέχρι σήμερον νὰ συμπεριφερθῶσι πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εὐμενῶς. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αἱ διαταγαὶ τῶν ἐνόπλων γερμανικῶν Δυνάμεων δὲν θέλουσιν εἰσακουσθῆ αὐταὶ θὰ ἐπιβάλλωσι μετὰ λύτης τῶν αὐστηροτάτας κυρώσεις.

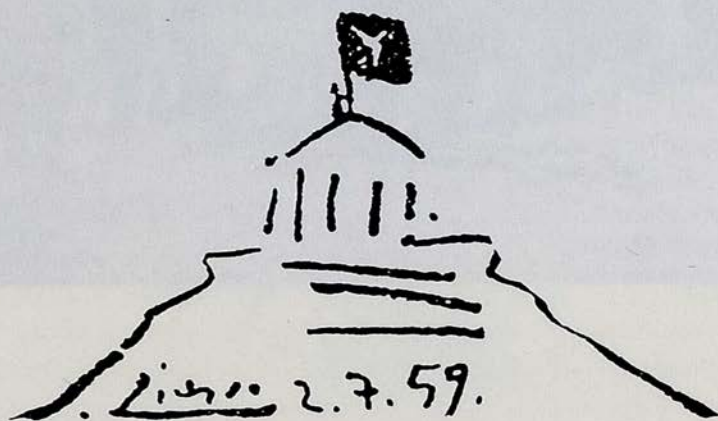
Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Μαΐου 1941
Ο ΦΟΥΡΑΡΧΟΣ

συνεργάτες, αυτό δὲν ἀφοροῦσε τὸν λαό. Πάντα βρίσκονται σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως, πὼς οἱ στρατιῶτες μας τοῦ Μετώπου ποὺ βρίσκονταν στὸν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τοῦ Τσολλάκογλου, τοὺς χαιρετοῦσαν μὲ τὶς κραυγὲς «Heil Hitler» καὶ «Heil Germania», εἶναι γελοῖος. (*Ὀμιμ δημοσίευση τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ στὸν τόμο *The SS, By the Editors of Time-Life Books*, Alexandria, Virginia 1988, τῆς σειρᾶς *The Third Reich* τῶν ἐκδόσεων Time-Life, 165-166.)

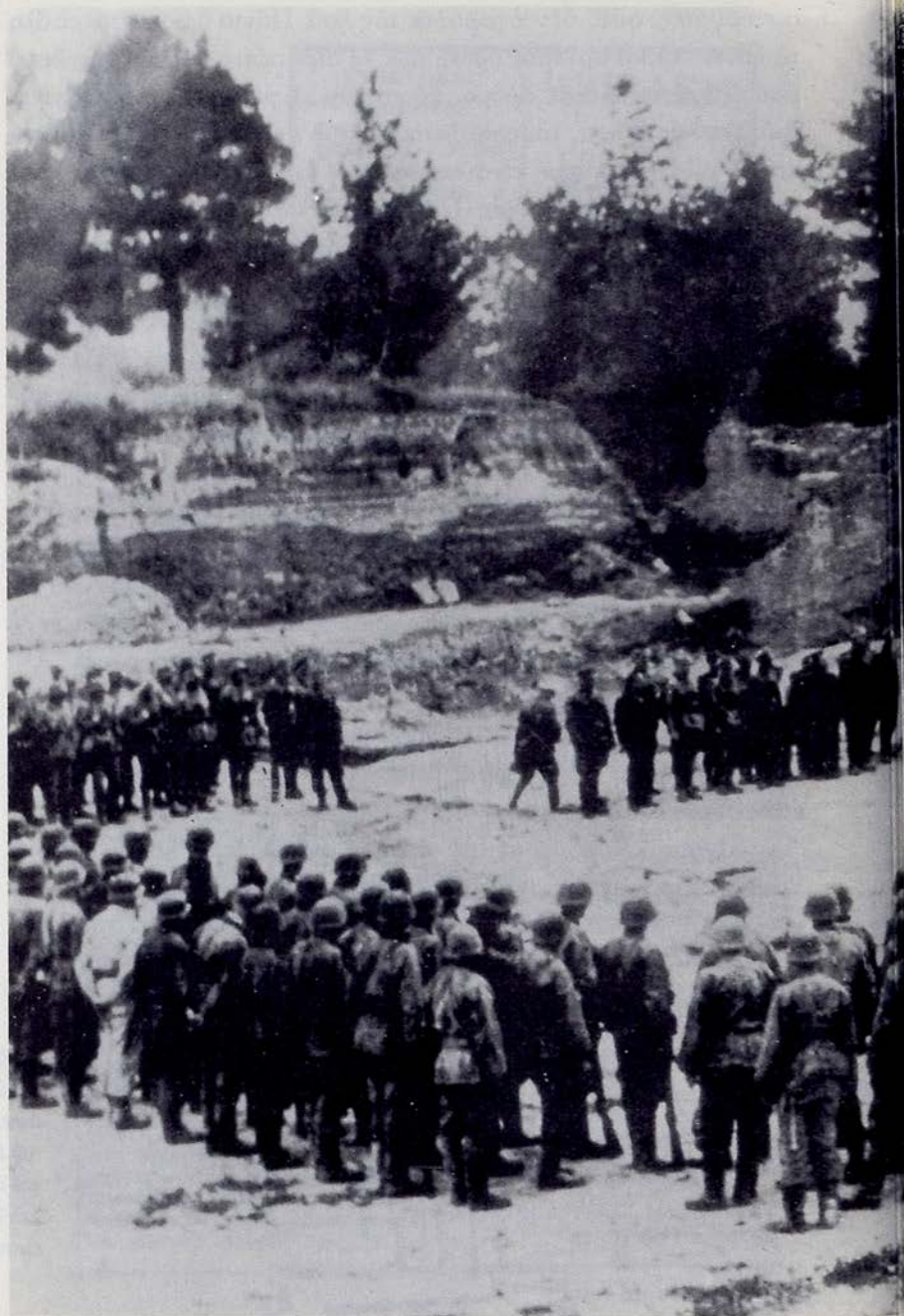
Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἕλληνες μόνο πολέμησαν, στὴ στεριά, ἐναντίον ὑπερδυνάμεων, ἀπὸ τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940 ἕως τὴν 31 Μαΐου 1941, ἐπὶ ὀλόκληρους μῆνες. Εὐθὺς μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου ἄρχισε ἡ Ἀντίσταση. Οἱ ἄλλοι, Ὀλλανδοί, Γάλλοι, Δανοί, Νορβηγοί, Βέλγοι, κατέρρευσαν ἢ συνθηκολόγησαν σχεδὸν ἀμέσως, καὶ οἱ Γερμανοὶ ἔκαμαν στὶς κῶρες τοὺς στρατιωτικὸ περίπατο. Στὴ Βαλκανικὴ ἐκστρατεία οἱ Γερμανοὶ εἶχαν 5.580 νεκρούς. Ἀπὸ αὐτοὺς 3.674 ἔπεσαν στὴν Ἑλλάδα (οἱ 1.990 στὴν Κρήτη). Στὸν ἀλβανικὸ καὶ τὸν γερμανικὸ πόλεμο οἱ ἀπώλειες τῶν Ἑλλήνων ἦσαν 13.325 νεκροί, τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἀλβανία περίπου 13.500 νεκροί.

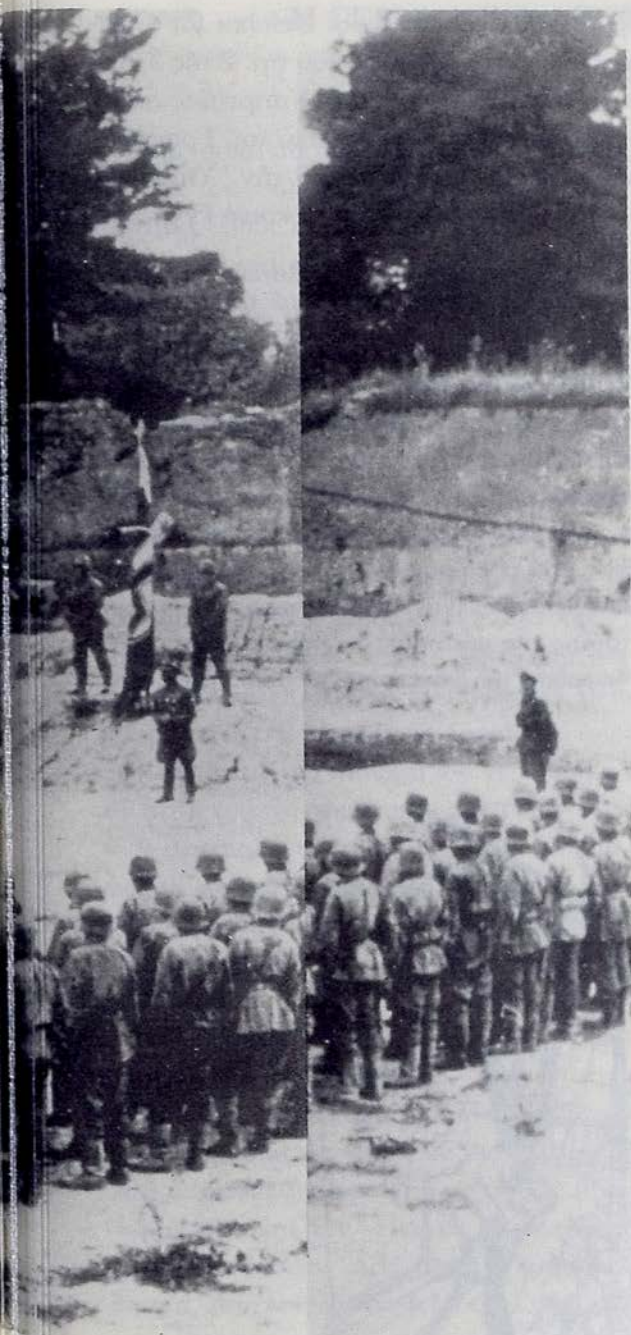
Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ἦσαν νικητὲς καὶ τὸ ἤξεραν, γιατί εἶχαν πολεμῆσει. Δὲν χειροκρότησαν τοὺς ναζὶ εἰσβολεῖς, οὔτε τοὺς καλωσόρισαν ποτέ.

Λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἥρωικὴ πράξη τοῦ Γλέζου καὶ τοῦ Σάντα, παρόμοιο περιστατικὸ συνέβη στὴν Ὀλυμπία. Δὲν ἔγινε γνωστό, ἢ τουλάχιστον δὲν τοῦ δόθηκε δημοσιότητα. Τὸ ἀνακοίνωσε στὸν τότε Πρωθυπουργὸ ὁ Πληρεξούσιος Πρεσβευτὴς τῆς

Σχέδιο τοῦ Pablo Picasso τῆς 2 Ἰουλίου 1959, ἀφιερωμένο στὸ κατόρθωμα τοῦ Μανόλη Γλέζου καὶ τοῦ Ἀπόστολου Σάντα. Στὴ σημαία ποὺ κυματίζει εἰκονίζεται περιστέρι.

Ἡ Ὀλυμπία ἀποτελοῦσε τόπο ἰδιαίτερης σημασίας γιὰ τοὺς Γερμανούς. Ἡ μεγάλη τους ἀνασκαφή ἀπὸ τοῦ 1875, τὰ εὐρήματα, οἱ ὑποδειγματικὲς δημοσιεύσεις, δημιουργήσαν σὲ διάφορες κατηγορίες ἀνθρώπων, πολιτικούς, ἐπιστήμονες, στρατιωτικούς, αἰσθήματα καὶ ἰδέες ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα τοῦ τόπου καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου του. Ἡ Ὀλυμπιάδα τοῦ 1936 καὶ ἡ, τότε, γιὰ πρώτη φορά, μεταφορὰ τῆς φλόγας ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία στὴ χώρα τέλεσης τῶν ἀγώνων, εἶναι χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς στρεβλῆς ἰδέας τῶν Γερμανῶν γιὰ τὸν τόπο.

Ὁ Diem σὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Wrede τῆς 21 Αὐγούστου 1936 (*Der Generalsekretär des Organisations-Komitees für die XI. Olympiade*, Berlin 1936) γράφει γιὰ τὸν δρομέα μὲ τὴ φλόγα: «Ἡ ἄφιξη τοῦ δρομέα ἀντίκει στὶς ἰσχυρότερες ἐντυπώσεις ποὺ ἄφισαν οἱ ἀγῶνες. Μᾶς ἔφερε σὲ ὅλους δάκρυα στὰ μάτια. Ἦταν τελείως συναρπαστικὴ ἡ στιγμή, ὅταν αὐτὸς ὁ ξανθός, λεπτὸς δρομέας μπῆκε μέσα ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ σταδίου (Auch von mir kann ich sagen, dass das Eintreffen des Fackelläufers zum grössten Eindruck der Spiele gehörte und uns allen Tränen in die Augen trieb. Es war einfach überwältigend, als dieser blonde, schlanke Läufer durch das Tor des Stadions hereinkam...).

Ἡ ὕψωση στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, ποὺ εἰκονίζεται ἐδῶ, τῆς πολεμικῆς σημαίας τοῦ Leibstandarte Adolf Hitler εἶναι ἡ φυσικὴ κατάληξη τῶν πραγμάτων. Τὸ ἰδανικὸ τῆς Ὀλυμπίας, οἱ ἀγῶνες, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ θάνατός τους καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ τόπου, ταυτίζονται. Δὲν εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον, ὅτι κατὰ τὴν Κατοχὴ χρειάστηκε νὰ γίνουν πολλὰς φορὲς ἐνέργειες Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν γιὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ κῶρο τῆς Ὀλυμπίας καταυλισμένα στρατεύματα καὶ ὀχήματα. Οἱ στρατηγοὶ εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὴ δική τους ἰδέα γιὰ τὸ μεγάλο ἱερό.

Γερμανίας στην Ἑλλάδα (Bevollmächtigter des Reiches für Griechenland) Günther Altenburg, με τὸ ἔγγραφο του ἀρ. 2 τῆς 3 Αὐγούστου 1941. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας σώζεται ἡ μετάφραση τοῦ ἐγγράφου καὶ τὸ διαβιβαστικὸ τοῦ Γραφείου τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἔγγραφη ἐνέργεια, τουλάχιστον δὲν βρέθηκε μετὰ τὰ κοινὰ ἔγγραφα:

«Κύριε Πρόεδρε, Μόλις πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς τὸν κῶρον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, διὰ τὴν ὁποίαν ὡς γνωστὸν ὁ Φύρερ ἐπιδεικνύει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἐκλάπη ἐκ τοῦ ἴστοῦ ἡ ὑπηρεσιακὴ σημαία. Πληρέστεραι λεπτομέρειαι δὲν μοὶ περιῆλθον εἰσεῖ. Θὰ λάβω τὸ θάρρος νὰ τὰς φέρω εἰς γνώσιν σας εὐθύς ὡς μοὶ περιέλθωσι. Λαμβάνω ὅμως τὴν τιμὴν ἀπὸ τοῦδε νὰ σὰς παρακαλέσω, ὅπως ἐξετάσετε τὴν περίπτωσιν ταύτην μετὰ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐστηρότητα, πρὸς ἀνάλογον τιμωρίαν τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης πράξεως. Θὰ σὰς ᾔμην εὐγνώμων, ἐὰν μετὰ τηρήσετε ἐνήμερον τῆς διενεργηθησομένης ἀνακρίσεως.

Δράττομαι καὶ ταύτης τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἀνανεώσω Ὑμῖν, Κύριε Πρόεδρε, τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης ὑπολήψεώς μου. Ἄλιενμπουργκ».

Τὸ κατέβασμα
τῆς γερμανικῆς σημαίας
ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν
οἱ 31 Μαΐου 1941.
Σχέδιο
τοῦ Ἀλέκου Κονιόπουλου,
ζωγράφου
τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου
(1941).

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Είδαμε ποιοι αποτελούσαν την 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία κατά την έκρηξη του πολέμου και την αρχή της Κατοχής. 'Ο γερμανικός στρατός, ευθύς ως επιτέθηκε έναντίον της 'Ελλάδος, μερίμνησε για τή δημιουργία ειδικής 'Υπηρεσίας Προστασίας τών Μνημείων της Τέχνης, πού δά δροῦσε και ὡς σύνδεσμος με τις ἀρμόδιες 'Ελληνικές 'Αρχές (Befehlshaber Südgriechenland, Referat Kunstschutz). Προϊστάμενός της ὀρίσθηκε ὁ συνταγματάρχης Hans Ulrich von Schönebeck, ἀρχαιολόγος πού εἶχε ἀσχοληθῆ εἰδικά με τὰ ρωμαϊκά μνημεῖα της Θεσσαλονίκης. Τοῦ Schönebeck σὺζονται μερικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν καθηγητὴ της ἀρχαιολογίας Andreas Rumpf. Σ' αὐτὲς διηγεῖται τις ἐνέργειές του στὴν 'Ελλάδα και τις ἐντυπώσεις ἀπὸ τις σχέσεις του με τὴν 'Υπηρεσία. Βρισκόταν στὸ Παρίσι κατὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον της 'Ελλάδος και μετατέθηκε τηλεφωνικῶς στὴν 'Αθήνα. 'Η πρώτη του ἐπιστολὴ χρονολογεῖται σὺς 27 'Απριλίου 1941. Πληροφορεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι δὲν διαπίστωσε νὰ ἔγιναν ζημιὲς σὲ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν καλὰ κρυμμένα.

'Η δευτέρη ἐπιστολὴ του γράφτηκε σὺς 4 'Ιουλίου 1941. 'Απὸ τὸ περιεχόμενό της προκύπτει ἔντονη δραστηριότητα τών Γερμανῶν ἀρχαιολόγων σχετικὰ με τὴν ἔκδοση φυλλαδίων- ὁδηγῶν τών ἀρχαιολογικῶν χώρων της 'Ελλάδος, γιὰ τὰ ὁποῖα δά γίνεται λόγος, καθὼς ἐπίσης ἐνὸς τόμου γιὰ τὴν ἀρχαία και βυζαντινὴ 'Ελλάδα. 'Ο τόμος αὐτὸς προοριζόταν γιὰ τοὺς περισσότερο μορφωμένους στὸν στρατό.

'Η κρίση του γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τών ἀρχαίων και τις «σοβαρὲς» ζημιὲς πού ἔγιναν σ' αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικὴ και αὐθαίρετη. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου κανεὶς δὲν εἶδε τὰ κρυμμένα ἀρχαῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου Κεραμικοῦ τὰ ὁποῖα ξεθάφτηκαν με τὴ βία, ἀρκετὰ χαλκὰ τοῦ Μουσείου 'Ολυμπίας και τὸν 'Ηνίοχο τών Δελφῶν πού μεταφέρθηκε κατὰ τὴν Κατοχὴ στὴν 'Αθήνα, και γλυπτὰ της Θεσσαλονίκης. 'Αγνοεῖ ἀκόμη, ἢ θέλει νὰ ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ «κύριοι 'Εφοροὶ» ἦσαν πολὺ λίγοι, μερικοὶ στρατευμένοι κατὰ τις ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἔξι 'Εφοροὶ πού βρέθηκαν στὴν 'Αθήνα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔπρεπε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ ('Ακροπόλεως, 'Εθνικοῦ, Νομισματικοῦ, 'Επιγραφικοῦ). Λέγει ἀκόμη στὴν ἐπιστολὴ του:

«Τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνημερωτικῶν φυλλαδίων πραγματοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τότε τυπώθηκαν 12 φυλλάδια, τὰ ὁποῖα σὰς στέλνω σήμερα. Ἔως τώρα ἡ ἔκδοσί τους εἶναι σὲ περίπου 50.000 ἀντίτυπα. Τὸ τεράστιο πλῆθος τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν ποὺ ἐπισκέπτονται τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἡ ἐντονὴ ζήτησις γιὰ τὰ φυλλάδια, εἶναι δυὸ ἐνδείξεις σχετικὰ μὲ τὸν βαθμὸ ποὺ οἱ καιροὶ καὶ τὰ σοβαρὰ γεγονότα τοῦ πολέμου ἔχουν δημιουργήσει πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἐκ νέου ἐξάπλωσιν τῆς ἀνθρωπιστικῆς σκέψης. Ὁ στρατὸς εἶχε τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνὸς ἀναμνηστικοῦ τόμου γιὰ τὸν γερμανικὸ στρατὸ στὴν Ἑλλάδα [-].

Τὸ κύριον ἔργο τῆς προστασίας τῶν μνημείων ἀποκτᾷ κάθε ἡμέρα καὶ μεγαλύτερη σημασία. Ἀπὸ τῆς 15 Ἰουνίου ἐπέτυχον τὴν ἀπόσπασιν τοῦ Kraiker στὴν ὑπηρεσία μου, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι σύντομα τὸ τμήμα [Kommando] θὰ ἀλλάξει μορφή, ἔτσι ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ λειτουργεῖ ὡς στρατιωτικὸς διοικητικὸς υπάλληλος. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα καθήκοντα εἶναι ἡ διαπίστωσις τῶν ζημιῶν. Φυσικὰ συνέβησαν πολλά, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, δὲν καταστράφηκαν πραγματικὲς ἀξίες. Πολὺ πῖθὸς σοβαρὸς εἶναι οἱ ζημιὲς ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόκρυψιν, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἴδια εὐσυνειδησία καὶ πληρότητα ὅπως, τουλάχιστον θεωρητικὰ, καὶ ἕνας ὀλοκληρωτικὸς πόλεμος. Ἀκόμη καὶ τὰ πῖθὸς ἀσήμενα ρωμαϊκὰ ἐπαρχιακὰ ἀνάγλυφα θάφτηκαν σὲ βάθος ἕως καὶ 7 μέτρων μέσα στὴ γῆ. Φυσικὴ συνέπεια ὑπῆρξε νὰ ἐξαντληθοῦν στὸ τέλος τὰ χρήματα, ἔτσι ὥστε τελικὰ π.χ. ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου νὰ κωθῆ κάτω ἀπὸ μιὰ μίζερην σωρὸ ἄμμου. Στὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα ἡ ἀπόκρυψιν ἔγινε φυσικὰ τόσο προχειρότερα, ὅσο τὸ μουσεῖο ἀπέειχε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: οἱ κύριοι Ἐφοροὶ προτίμησαν μὲ τὴν ἐξαφάνισί τους νὰ ἐξοικονομήσουν γιὰ τὸ Κράτος τὴν πολύτιμην ἐργατικὴν δύναμή τους. Στὴν Ἀθήνα βρῆκα 6 Ἐφόρους, δηλ. τοὺς υπαλλήλους ὄλων τῶν Ἐφορειῶν. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ Ἐπιμελητὲς δὲν ὑστέρησαν ὡς πρὸς τὸν ζῆλον ἐναντι τῶν προϊσταμένων τους καὶ σκημάτισαν ἐπίσης μιὰ πολυάριθμην στρατιὰ γιὰ τὴν Ἀθήνα. Δὲν μοῦ εἶναι σαφὲς μὲ ποιὸν τρόπο τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος θὰ καταφέρει νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν ἐν μέρει καταστροφικὴν ζημιὴν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόκρυψιν. Εἶναι σκοτεινὸν γιὰ μένα ἀπὸ ποῦ θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ βρεθοῦν τὰ [οἰκονομικὰ] μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀνέρχονται σὲ ἑκατομμύρια μάρκα. Πιθανὸν ὅ Ἕλληνας νὰ εἶχε προεξοφλήσει τὴν νίκην του, καὶ στὴ χειρότερην περίπτωσιν νὰ περίμενε, μεταξύ ἄλλων, πλούσιες ἀμερικανικὲς δωρεές. Συγκεντρώνω αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ στοι-

κεῖα γιὰ μιὰ λεπτομερῆ ἀναφορὰ γιὰ τὸ Βερολίνο. Πρέπει νὰ ἀποφασιστῆ ἀπὸ ἀνώτερο κλιμάκιο τί πρέπει νὰ γίνεи καὶ ἐὰν δὲν δὰ ἦταν ἀπλούστερο νὰ θέσει τὸ Γερμανικὸ Κράτος στὴ διάθεσὶ [τοῦ ἔργου αὐτοῦ] τὰ ἀπαραίτητα μέσα καὶ τοὺς εἰδικούς.

Στὸ Βερολίνο συζήτησα ἐπίσης τὴ συστηματικὴ ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος. Εἶχα ἤδη κάνει ἐδῶ ἓνα μέρος τῆς προεργασίας, ἰδιαίτερα τὴν ἀναζήτησιν καὶ προμήθεια τῶν ἑλληνικῶν ἀεροφωτογραφίσεων. Ὁ Πρόεδρος Schede ἀπευθύνθηκε κατ' εὐθείαν στὸ RLM [Reichs-Luftfahrtministerium, Ἐπιχειρηματικὸ Ἀεροπολιτικὸ Ἐπιχειρηματικὸν] καὶ ἐπέτυχεν μιὰ διαταγὴ τοῦ στρατάρχη. Θὰ ἀποσταλῆ ἓνα ἀεροπλάνο, τὸ ὁποῖο δὰ κάνει τὶς ἀεροφωτογραφίες σὲ συνεργασία μὲ τὶς ἀρχαιολογικὰς Ἀρχές. Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιχείρησιν βρῖσκονται ὁ κ. Schede στὸ Βερολίνο καὶ στὴν Ἀθήνα ὁ Σύμβουλος [Hofrat] Walter. Ἐγὼ δὰ συνεργαστῶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Wehrmacht. Ἐπεσῆμα ἐν τούτοις ἤδη ὅτι ἡ ἐργασία παραεῖναι μεγάλη γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ φέρει σὲ πέρας κάποιος μόνος του, καὶ μάλιστα ὡς πάρεργον. Κατὰ τὴ γνώμη μου χρειάζονται τουλάχιστον 4 ἄνθρωποι. Σκέπτομαι τοὺς Kraiker, Brommer, Darsow καὶ Kleiner, οἱ ὁποῖοι, ὅπως φαίνεται, εἶναι διαθέσιμοι. Ὁ κ. Frey ἤθελε νὰ ὑποβάλει ἀμέσως ἓνα ἀντίστοιχο αἶτημα στὸ OKH [Oberkommando des Heeres, Ἀρχηγικὸν Στρατοῦ Ξηρῶν]. Δὲν γνωρίζω ἂν τοῦτο συνέβη.

Μακροπρόθεσμα προβλέπεται μιὰ διαφορετικὴ ὀργάνωσιν τῆς Προστασίας Μνημείων στὴν Ἑλλάδα: ἡ περιφέρεια Νοτίου Ἑλλάδος μὲ ἔδρα τὸ Ἡράκλειον, στὴν ὁποία δὰ ἀνήκουν ὁ Πειραιάς, ἡ Σαλαμίνα, ἡ Αἴγινα, ἡ Μήλος καὶ ἓνα τμήμα τῆς Ἀττικῆς, τὴν ὁποία δὰ ἀναλάβει ὁ Herbig. Γιὰ μένα προβλέπεται ἡ Βόρεια Ἑλλάδα καὶ τὸ Αἰγαῖον, μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὰ νησιά Λήμνον, Λέσβον, Χίον καὶ Σκύρον. Πρὸς τὸ παρὸν παραμένω στὸ AOK [Armeeoberkommando, Ἀρχηγικὸν Στρατικὸν] γιὰ τὴ διεκπεραίωσιν τῶν ἐργασιῶν ποὺ προαναφέρθηκα, πράγμα ποὺ δὰ ἀπαιτῆσει ἀναμφισβήτητα τουλάχιστον 3 μῆνες. Δὲν μπορῶ νὰ παραπονεδῶ ὅτι μοῦ λείπει ἡ ἐργασία. Δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλάχιστη δυνατότητα νὰ κάνω δική μου δουλειά. Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ συνεργαστῶ μὲ τοὺς κυρίους τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ γιὰ νὰ μὴ σκοντάγω σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς πολλαπλοὺς ἀνταγωνισμοὺς, χρειάζεται πολὺ προσεκτικὸς χειρισμὸς, καὶ καίρομαι ποὺ ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ ἕως τώρα προχωρᾷ χωρὶς τριβές.

Τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀντιπροσωπεύεται φυσικὰ καὶ ἐδῶ καὶ μάλιστα ἀπὸ ἓναν πολὺ ἐπιδέξιο ἄνθρωπον, τὸν ἀνθυπολοχαγὸν

von Ingram, παρασημοφορημένο με τὸν σταυρὸ τῶν ἵπποτῶν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κεφαλὴ μιᾶς μεγαλόσχημης καὶ πλούσια προικοδοτημένης ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης. Παραλείφθηκαν ἐδῶ τελείως, μετὰ ἀπὸ ἄνωθεν ὁδηγίες, ἄλλες ἐπιχειρήσεις, ὅπως αὐτὲς ποὺ εἶχαν κάνει δυσάρεστη ἐντύπωση στὴ Γαλλία. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησης Rosenberg ἀσχολεῖται αὐτὴ τὴ στιγμή ὁ Dölger μὲ ἕνα ἐπιτελεῖο 10 ἀνδρῶν, μὲ τὴν καταγραφή τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοκρατορικῶν Ἀρχείων τοῦ Ἄδω. Οἱ Harder, Lauffer καὶ Vacano σκοπεύουν νὰ κάνουν τοπογραφικὲς ἔρευνες στὴν Εὐβοία. Ὁ Reinerth ἀναζητᾷ στὴν Πελοπόννησο τὴ λύση του στοῦ πρόβλημα τῶν Δωριέων. Ὁ Schneider ἀσχολεῖται ἐπίσης στὴν ὑπηρεσία τοῦ Rosenberg. Πάντως σκέπτονται σοβαρὰ νὰ ἀποχωρήσουν καὶ οἱ Peek καὶ Welter. Ἐὰν τὰ πράγματα συνεχιστοῦν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ Ἰνστιτούτο μας κινδυνεύει κάποια ἡμέρα νὰ καταστραφῇ. Οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦν ἀποφασιστικότητα καὶ διαύγεια στὴν ἡγεσία καὶ εὐστοχο προγραμματισμὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιχειρήσεων. Ἐγινε λόγος νὰ ἀναλάβει τὸ ἐπιτελεῖο Rosenberg ἀκόμη καὶ τὴν ἀεροφωτογράφιση καὶ τὴν ἐξέταση καὶ καθορισμὸ τῶν ζημιῶν στὰ μουσεῖα, καθὼς καὶ τὴν ἐπανεκδόση. Τὰ σχέδια ἐμποδίστηκαν, ἐπειδὴ τὰ θέματα αὐτὰ τὰ εἶχα ἀναλάβει ἀπαρκῆς προσωπικὰ καὶ εἶχα ἐπιτύχει σὲ ἐπίσημη διαπραγμάτευση μὲ τὸν κ. von Ingram τὸν καθορισμὸ τῶν ἐκατέρωθεν ἀρμοδιοτήτων: ἡ πραγματοποίηση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐπιτελείου Rosenberg στὸν ἀρχαιολογικὸ τομέα ἐξαρτᾶται ἔτσι ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον αὐτὲς ἀκολουθοῦν τὶς γραμμὲς ποὺ χαράσσονται ἀπὸ τὸν στρατὸ καὶ πρέπει νὰ ἀνακοινῶνται σὲ μένα. Καθὼς ὁ κ. von Ingram εἶναι ἕνας πολὺ συνεπῆς ἄνθρωπος, ἡ συμφωνία αὐτὴ τηρήθηκε πλήρως.

Ἐχετε ἔτσι μία περίληψη τοῦ τί διαδραματίζεται καὶ τί ἐργασία γίνεται ἐδῶ. Γιὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἰνστιτούτου γνωρίζετε βέβαια ἔσοτις καλύτερα, θὰ γνωρίζετε ἐπίσης ὅτι τουλάχιστον ἕως τώρα δὲν ἔχει ἀναληφθῆ καμία ἀπὸ τὶς νέες ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἄλλη πλευρὰ [ἐνν. Rosenberg] μᾶς ξεπερνᾷ πολὺ σὲ ρυθμὸ καὶ μέσα».

Τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους ἀσασχολοῦσαν, παρὰ τὸν πόλεμο, σοβαρὰ ἐπιστημονικὰ θέματα. Πολὺ γρήγορα λοιπὸν μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδος, ἐπιτυχάνουν τὴ χορήγηση ἀπὸ τὸν Göring ἀεροπλάνου γιὰ τὴν ἀεροφωτογράφιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ σχεδιάζουν τὴ δημιουργία μιᾶς μεγάλης Ἑπηρεσίας γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴν ὁποία ἤθελαν νὰ νομιμο-

ποιήσουν τις εργασίες τους, παρακάμπτοντας συγχρόνως την Ἑλληνική Ὑπηρεσία.

Γιὰ τὸν Schönebeck, τὴν κατάστασιν σκοτεινίαζε ἡ παράλληλη ὕπαρξιν στὴν Ἑλλάδα ἄλλης γερμανικῆς Ὑπηρεσίας (Der Stab Rosenberg), γιὰ τὴν δραστηριότητες τῆς ὁποίας μιλάει καθαρά. Ἡ Ὑπηρεσία αὐτὴ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν Alfred Rosenberg (1893-1943), ἀρχιτέκτονα, ἀντισημίτη, Ὑπουργὸ γιὰ τὰ κατακτημένα ἀνατολικά ἐδάφη, μέλος τοῦ ναζιστικοῦ κόμματος ἀπὸ τὸ 1921 καὶ ἐκδότῃ τῆς ἐφημερίδας «Völkischer Beobachter» (Λαϊκὸς Παρατηρητής). Ἡ Ὑπηρεσία αὐτὴ δημιουργήθηκε στὸ διάστημα ἀνάμεσα στὴν πώσιν τῆς Πολωνίας καὶ στὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς ΕΣΣΔ.

Ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαιολόγων συνεχίζεται καὶ σ' αὐτὴν βλέπουμε τὸ κλίμα μέσα στὸν κύκλον τῶν Γερμανῶν ὁμοτέχνων τους. Ἡ μόνη τους ἔγνοια εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ τους ἐργασία καὶ τὸ πῶς δὰ συνδυάσουν τὴν τοινὴ ὑποχρεωτικὴ ιδιότητά τους καὶ ἀπασχόλησιν μὲ ἐκεῖνα ποὺ πραγματικὰ ἐπιθυμοῦσαν. Ἡ τρίτη ἐπιστολὴ γράφηκε στὶς 30 Αὐγούστου 1941. Ἡ Ἑλλάδα, καὶ κυρίως ἡ Ἀθήνα, ἀρχίζει νὰ σφίγγεται ἀπὸ τὸν κλοιὸ τοῦ λιμοῦ:

«Τὰ τωρινά μου καθήκοντα μὲ ἀπασχολοῦν ἴσσο, ὥστε πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον νὰ μὴ μοῦ περνάει κανὴν ἡ σκέψιν τῶν διακοπῶν. Συχνὰ καταπιέζομαι μὲ τὴ σκέψιν ὅτι ἔτι τὸ ζήτημα τῆς ὑψηλοῦς [Dozentur] δὰ παραμένει πάλι ἀνοικτὸ γιὰ ἀπροσδιόριστο χρονικὸ διάστημα. Τοὺς ἀντικτύπους δὰ τοὺς ἔχω βέβαια εὐθὺς μετὰ τὸν πόλεμον. Συμβαίνει οἱ ὑπόλοιποι κύριοι τοῦ ἐπιτελείου, τουλάχιστον ἐν μέρει, νὰ φεύγουν μὲ ἄδεια ἤδη γιὰ δευτέρην φορά. Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ κάνω κάτι τέτοιο, γιὰτὶ δὲν ἔχω ἀντικαταστάτη. Ὁ Δρ Kraiker ἀποσπάσθηκε στὸ τμήμα μου ἀπὸ τὶς 15 Ἰουνίου. Δὲν ἔχει ὡστόσο ἀκόμη ἐπιτευχθῆ ὁ ὀρισμὸς του ὡς ὑπαλλήλου. Συνέπεια εἶναι ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὶς σχέσεις μὲ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸ φοβᾶμαι ὅτι στὴν περίπτωσιν μακρόχρονης ἀπουσίας μου δὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀνακληθῆ ἡ ἀπόσπασί του. Στὶς 2 Σεπ. φθάνει ἐδῶ ὁ Κόμης Metternich καὶ ἐλπίζω νὰ ἐπιτύχω τότε μιὰ σταθεροποίησιν τῆς κατάστασιν, ποὺ βέβαια δὰ ἀρχίσει νὰ ἰσχύει τὸ ἐνωρίτερον ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες.

Ὁ Kraiker καὶ ἐγὼ ζοῦμε σὲ ἓνα μικρὸ σπιτάκι 15 κλμ. ἀπὸ τὴν πόλιν. Δουλεύουμε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ τηλέφωνο καὶ μὲ ἐπιστολές, τὸ πολὺ δύο φορὲς τὴν ἑβδομάδα μπορέσαμε ἕως τώρα νὰ πᾶμε στὴν πόλιν, γιὰ τὴ διεκπεραίωση τῶν πιὸ ἐπείγουσῶν ὑποθέσεων. Ἀπὸ χθὲς ἔχουμε καὶ μία γραμματέα, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἀναλάβει τὴ θέση αὐτὴ πρακτικὰ μόλις ἔπειτα ἀπὸ 6 ἑβδομάδες. Ἐνα αὐτοκίνητο, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴ θέση μας δικαιούμεθα καὶ τὸ ὁποῖο μᾶς ὑποσχέθηκαν, βρίσκεται ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ ἐξωτερικὸ πλαίσιο δείχνει λοιπὸν ὅτι κατορθώσαμε βῆμα μὲ βῆμα νὰ ἐπιτύχουμε τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐργασίας μας ἀπὸ τὸν στρατό. Εἶναι τόσο εὐχάριστη καὶ ἄνετη ἡ συναναστροφή ἐκεῖ; Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ παράπονο ὄλων τῶν ὑπαλλήλων ποὺ τώρα ἐργάζονται σ' αὐτόν.

Ἡ ἐργασία μας εἶναι πολὺπλευρη. Τελευταῖα ἄρχισαν οἱ Ἴταλοι νὰ ὀχυρώνουν ἐκ νέου τὴν Ἀκρόπολιν καὶ χρειάστηκε νὰ πιέσουμε μὲ κοπιώδη καὶ λεπτολόγα ἐργασία γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση αὐτῶν τῶν πολεμικῶν ἐργαλείων. Οἱ γερμανικὲς μας Ἀρχές —στρατὸς καὶ Πρεσβεία— ἐπενέβησαν ὡσιτὰ καὶ ἀφοῦ ἐπιτύχαμε τὴν κατ' ἀρχὴν συμφωνία τῶν Ἰταλῶν, περιμένουμε τὴν πραγματοποίηση τῆς ὑπόσχεσης. Ἐπειτα εἶναι ἡ προμήθεια βενζίνης καὶ τροφίμων γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ μεταφορὰ γιὰ τὸ Ἴνστιτούτο, ἡ βοήθεια στὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν οἰκοπέδων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κεραμεικοῦ κλπ. Ἀφοῦ ἀρχικὰ οἱ συνάδελφοι εἶχαν δεῖ μὲ δυσπιστία τὴ νέα ὑπηρεσία μας, μᾶς ἔχουν τώρα φορτώσει στὴ δουλειά. Εἶναι ἀκόμη ἡ Ὑπηρεσία Rosenberg, μὲ τὴν ὁποία οἱ σχέσεις δὲν εἶναι εὐκολες, λόγῳ τῆς συχνὰ κακῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντι στοῦ Ἴνστιτούτο, τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ μιὰ καὶ τὰ πάω καλὰ μὲ τὸν Διευθυντὴ καὶ δεδομένου ὅτι χάρη στὴ στρατιωτικὴ τάξη ἀποτελῶ γιὰ τοὺς κυρίους αὐτοὺς κάποια ἀποφασιστικὴ ἀρχή, ὅλα πῆγαν ἕως τώρα κατὰ κάποιον τρόπο καλὰ καὶ δὲν εἶμαι, οὔτε γιὰ τὸ μέλλον, τελείως ἀπαισιόδοξος.

Ἐὰν σὺς ἐπόμενες ἑβδομάδες ἔρθει ὁ Metternich, θὰ συζητηθῆ τὸ θέμα τῶν ζημιῶν ἀπὸ τὴν ἀπόκρυψη καὶ τῆς ἐπανεκδόσεως. Πρόκειται γιὰ τεράστιο πλῆγμα ἐρωτημάτων, ποὺ προκαλεῖ σὲ ὅλους μας μεγάλην ἔγνοια.

Οἱ ἀεροφωτογραφίσεις ἄρχισαν τὸν Ἰούλιο μὲ 8 ἡμέρες πίσεως. Πρὸς τὸ παρὸν αἰωρεῖται τὸ ἐρώτημα τῆς πραγματοποίησός τους σὲ μεγαλύτερη κλίμακα. Τὸν Ἰούλιο ἔγιναν λίγεις σὲ 58 χῶρους, συνολικὰ 200 μέτρα φιλμ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγῆκαν περίπου

150 χρήσιμες φωτογραφίες (οχήματος 30 × 30 εκ.). 'Ανάμεσα σ' αυτές βρίσκονται ώραϊες λήψεις λιγότερο γνωστών χώρων, λιμενικών εγκαταστάσεων που έχουν σκεπασθῆ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ διακρίνονται εὐκρινέστατα, μὲ λίγα λόγια πρόκειται γιὰ ὑλικὸ μὲ ὄχι μικρὴ ἀξία. 'Επέταξα σὲ ὅλες τὶς λήψεις, ὁ Kraiker ἐπὶ 3 τουλάχιστον ἡμέρες. 'Η ἐργασία δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς ἀρχειολόγο στὸ ἀεροπλάνο.

Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν λήψεων πετάξαμε στὸ Βερολίνο μὲ τὸν Δρα Wrede καὶ κάναμε ὅ,τι ἦταν δυνατὸ γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς συνέχειας τοῦ ἐγχειρήματος, συγκεντρώσαμε δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὶς λήψεις στοιχεῖα καὶ κείμενα. 'Η ἀπόφαση δὲν θὰ ληφθῆ πρὸ τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου καὶ θὰ ἐξαριπθῆ ὄχι λίγο καὶ ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ἐκστρατείας στὴ Ρωσία. Πρόκειται γιὰ σχέδια ποὺ εἶναι εὐαίσθητα στὶς κρίσεις. Τὰ πληροφοριακὰ δελτία ἐκδίδονται τώρα σὲ 70.000 ἀντίτυπα. Γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ ἢ ἐτοιμάζεται μία δευτέρη ἐκδοση, σὴν ὁποία κατὰ τὸ δυνατὸν θὰ διορθωθοῦν τὰ λάθη, ποὺ λόγῳ τῆς σπουδῆς ἦσαν ἀναπότρεπτα. Πιστεύω ἐν τούτοις ὅτι μὲ τὴ γρήγορη ἐτοιμασία τῶν δελτίων πράξαμε περισσότερο γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἰδέα στὸν στρατὸ ἀπὸ ὅ,τι μὲ μιὰν ἀλάνθαστη δημοσίευση, ποὺ θὰ κυκλοφοροῦσε μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν στρατευμάτων. *Εγγραγα τὸ δελτίο γιὰ τὴν Κρήτη σὲ μιὰ νύχτια, καὶ ὁ στρατὸς ἐκεῖ τὸ εἶχε στὰ χέρια του τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐκδροπραξιῶν.

Γιὰ γυκολογικοὺς λόγους δὲν θὰ ἤθελα νὰ δώσω γιὰ τύπωμα τὸν ἀναμνηστικὸ τόμο προτοῦ ἐκτονωθῆ περισσότερο ἢ κατάσταση. 'Η συμμετοχὴ σὲ ἕναν τέτοιο τόμο εἶναι ἀσυνήθιστα μεγάλη καὶ ὑπολογίζω σὲ ἕναν πολὺ ὑψηλὸ ἀριθμὸ πωλήσεων. 'Ο Kunze μοῦ προσέφερε ἀπὸ μόνος του ἕνα κείμενο γιὰ τὴν 'Ολυμπία καὶ ὁ κύριος Rodenwaldt θέλει νὰ γράβῃ γιὰ τὴν 'Ακρόπολη. 'Ανοιχτὰ παραμένουν ἀκόμη «ὁ δωρικὸς ναὸς» καὶ «τὸ ἐλληνικὸ θέατρο». Μπορῶ νὰ ζητήσω τὴ συνεργασία σας γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἄρθρα; Δὲν ὑπολογίζουμε τὴν ἔναρξη τῆς ἐκτύπωσης πρὸ τοῦ 'Οκτωβρίου, πιθανὸν ἀκόμη ἀργότερα. Παρακάλεσα τὸν κύριον Buschor νὰ πραγματοποιηθῆ ἕνα δέμα, σχετικὰ μὲ τὸ ὁποῖο εἶχα ἀκούσει μιὰν ἀξέχαστη διάλεξή του: τὸν ἀτικτὸ ὀπλίτη τῆς ἐποχῆς τοῦ Παρθενῶνος. 'Ελπίζω πολὺ ὅτι θὰ ἀνταποκριθῆ σὴν παράκλησή μου. 'Ο κύριος Wrede θέλει τώρα κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν διακοπῶν του νὰ γράβῃ μιὰ εἰσαγωγὴ, ἔχουμε ἤδη μιὰ συμβολὴ τοῦ Kübler γιὰ τὴν πλαστικὴ, ὁ Peek καὶ ὁ Kraiker κα-

θῶς καὶ ὁ Schneider ἔχουν προαναγγεῖλει τὶς δικές τους γιὰ τὶς ἐπόμενες ἡμέρες. Ἔτσι, ἡ ἐπιχείρηση ἀποκτᾶ σιγὰ σιγὰ μορφή. Ἐκλείσα ἤδη μία προσωρινὴ συμφωνία μὲ τὸν Burkhardt Meyer, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ βιβλίο θὰ ἐκδοθῆ μὲ 96 πίνακες καὶ 120 σελίδες κείμενο καὶ θὰ κοστίζει γιὰ τοὺς στρατιῶτες 3 μάρκα, στὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο περίπου 6 μάρκα. Δεδομένου ὅτι τὸ πράγμα ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν στρατό, τὸ Ὑπουργεῖο Προπαγάνδας θὰ ἀπελευθερώσει χωρὶς μεγάλες δυσκολίες τὶς ἀπαραίτητες ποσότητες χάρτου. Ἦδη ὑπάρχει κάποια σχετικὴ ἀλληλογραφία.

Ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ γυχραίνει. Σήμερα τὴ νύχτα ἄρχισα νὰ σκέπτομαι γιὰ πρώτη φορὰ νὰ πάρω μιὰ κουβέρτα, τόσο πολὺ ἔχει ἤδη δροσίσει. Σὲ μερικές ἐβδομάδες θὰ μετακομίσω στὴν πόλν. Ὅταν μικραίνουν οἱ ἡμέρες, ἡ ἐξοχικὴ ζωὴ χάνει πιά τὴ χάρη της. Συνέπεια τούτου καὶ ἡ ἀναδιοργάνωση ποὺ ἔχουμε ἐδῶ, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας μπαίνει καὶ ἡ μετακόμισή μου».

Ὁ ἀρχαιολόγος Wilhelm Kraiker, διάδοχος τοῦ Schönebeck, ἀποσπᾶσθηκε στὴν Ὑπηρεσία Προστασίας Τέχνης στὶς 15 Ἰουνίου 1941. Ἡ διοικητικὴ ἐργασία καὶ τῶν δύο συνίσταται στὸν χειρισμὸ τῶν αἰτημάτων τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων τοῦ στρατοῦ καὶ τὴ διευθέτηση τῶν συνεχῶν ζητημάτων ποὺ ἀνέκυπταν μὲ τὶς ἐπισκέψεις τῶν στρατευμάτων κατοχῆς στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, κυριότατα στὴν Ἀκρόπολν. Ἐνα τέτοιο μέγα ζήτημα ἦταν ἡ τοποθέτηση ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς βαρέων ὄπλων, ὄλμων, πυροβόλων, πυρομαχικῶν καὶ προβολέων, στὸν Βράχο. Ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Ἀττικὴ, ἐκτὸς τῆς παραλίας πρὸς τὸν Σαρωνικὸ καὶ τῶν νησιῶν του, εἶχαν δοθῆ στοὺς Ἰταλοὺς μὲ τὴ διαταγὴ 29 τῆς 17 Μαΐου 1941 τοῦ Hitler. Τὴν ὁχύρωση τῆς Ἀκροπόλεως ἀνέγγειλε ὁ Μπλιάδης ἀυθιμερὸν στὴ Διεύθυνση τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἡ ὁποία ἀποτάθηκε στὸ «Γραφεῖο Συνδέσμου μετὰ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν». Προϊστάμενος στὸ ἰταλικὸ Γραφεῖο Προστασίας τῶν Ἀρχαιοτήτων, Καλλιτεχνμάτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων ἦταν ὁ Luciano Laurenzi, ποὺ τότε ἔλειπε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Ὑπουργεῖο ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσει τὴ μεσολάβηση τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ἀποτελεσματικά. Στὶς 11.45' τοῦ πρωينوῦ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἄρχισαν νὰ ἀποσύρονται ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολν οἱ ἐπιπλέον Ἰταλοί, ἀποκομίζοντας καὶ τὸν ὄπλιση ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει. Παρέμεινε μόνον ἡ παλαιὰ φρουρά, ἐγκατεστημένη στὸ σχεδὸν ἄδειο μουσεῖο, καὶ οἱ προβολεῖς.

Μία από τις πρώτες ενέργειες του Schönebeck ήταν να ζητήσει κατάλογο τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ τοῦ τόπου ὑπηρεσίας τους. Τοῦ τὸν ἔστειλε σὶς 16 Ἰουνίου 1941 ὁ Ὑπουργός (Διευθυντὴς ἦταν ὁ Νικόλαος Κυπαρίσσης), μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι τὸ ἀνοιγμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ποῦ ἐπίμονα εἶχε ζητηθῆ, ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνει γιὰ λόγους πρακτικῶς καὶ οἰκονομικῶς. Οἱ Γερμανοὶ ὅμως ἐπέμειναν, καὶ ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Νίκου Μπέρτου, τότε προσωρινοῦ Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (28 Ἰουνίου 1941), συναντήθηκε ὁ Γιάννης Μηλιάδης μὲ τὸν Kraiker. Οἱ συνεννοήσεις κατέληξαν στὸ ὅτι θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀνοίξουν ξανὰ ἔξι αἴθουσες τῆς παλαιᾶς πτέρυγας τοῦ μουσείου, μὲ γλυπτὰ μόνον. Τὸ ἓνα ἑκατομμύριο ὅμως ποῦ ζήτησε ὁ Ὑπουργός Παιδείας, ἀρνήθηκε (22 Ἰουλίου 1941) νὰ τὸ δώσει ὁ Ὑπουργός Οἰκονομικῶν, λέγοντας ὅτι «αἱ ἀνώμαλοι συνδῆκαι ἐξακολουθοῦν ὑφιστάμεναι, ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ θεωρητῆαι ἐπιβεβλημένη ἡ ἔκδοσις τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἡ προστασία αὐτῶν».

Ἡ ἐπιμονὴ τῶν Γερμανῶν στὴν ἀποκάλυψη τῶν κρυμμένων ἀρχαίων γιὰ τὴν ἀποφυγὴ θλάβης ἀπὸ τὴν ὑγρασία (ἔγγραφο τῆς 5 Αὐγούστου 1941 τοῦ Medicus, Kriegsverwaltungsabteilung), ἀνάγκασε τὸν Κεραμόπουλο νὰ ἀπαντήσει διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατ' ἀρχὴν ἀπποσολημένη τὰ μέγιστα ὑπὸ ἄλλων μεγάλων προβλημάτων, ἐν οἷς ὁ ἀπειλῶν τὸ Ἔθνος ἡμῶν δι' ἐξολοθρευσεως λιμός, δὲν σκέπεται ἐν τῷ παρόντι νὰ ἀνασυστήσῃ τὰ Μουσεία, οὔτε ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἐξακολουθῶν πόλεμος δὲν φθάνει διὰ τῆς καταστροφῆς του, ὡς εἰς Θεσσαλονίκην [--]. Οὔτε δὲ τὰ φιλόρραχα καὶ καλλιτεχνικὰ συναισθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τῶρα ζωηρά, ἐφ' ὅσον οὔτος τῶρα πεινᾷ, οὔτε τουρισμὸς ὑπάρχει τῶρα».

Οἱ Γερμανοί, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν Ἑλλήνων, ἐφάρμοζαν τὸ πρόγραμμά τους. Σὶς 26 Αὐγούστου 1941 ὁ Κεραμόπουλος διαμαρτύρεται πρὸς τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ τὴν Kunstschutz γιὰ τὶς παράνομες ἀνασκαφές τοῦ Δρος Stössel στὴ Θεσσαλονίκην· τὴν 1 Δεκεμβρίου ὁ Hans Reinerth, ὁ Προϊστάμενος τοῦ τμήματος Προϊστορίας τῆς Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte, ἀνακοινώνει στὸ Ὑπουργεῖο μὲ τρισέλιδη ἔκθεσίν του τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του τοῦ φθινοπώρου στὴ Θεσσαλία.

Τὴν 1 Ἀπριλίου 1942 οἱ Γερμανοὶ ἐπανερχοῦντο στὸ ζήτημα τῆς ἀποκάλυψης τῶν ἀρχαίων τῶν μουσείων καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς κατάστασός τους. Ἐκφράζουν τὴν ἀνησυχία τῶν «ἐπιστημονικῶν κύκλων» γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀρχαίων, ποὺ βρίσκονται θαμμένα ἐπὶ δύο χειμῶνες. Ἐπισημαίνουν τὶς δυσμενεῖς συνθῆκες ἀπόκρυψης τῶν μαρμάρων τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀμφιβάλουν ἕαν, μετὰ τὸν πόλεμο, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση θὰ μπορέσει νὰ φέρει σὲ πέρας ἔργο «πλήρες εὐθυνῶν». Ὁ Κεραμόπουλος μὲ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργοῦ (15 Ἀπριλίου 1942) ἐπιμένει στὴ συνέχιση τῆς ἀπόκρυψης καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἔγινε ἔλεγχος στὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας (κυρίως γιὰ νὰ μελετήσῃ καλκῶ ὁ Emil Kunze) καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀρνεῖται ὅμως νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ ἀρχαῖα τῆς Θεσσαλονίκης, μόνιμη ἐπιθυμία τοῦ Schönebeck, πλὴν τῶν ἀναγλύφων σαρκοφάγων, οἱ ὁποῖες «ἀπόκεινται ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἀππλήγησαν ἤδη τῶν καλυπτόντων αὐτὰς σάκκων, ὅχι κατ' ἰδικὴν μας

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκδόσεως
τοῦ Hans Reinert
γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ
στῆ Θεσσαλία,
τὸ φθινόπωρο τοῦ 1941.
Τὸ ἐπίτιλο
τοῦ ἐγγράφου:
«Reichsbund
für Deutsche
Vorgeschichte»
(Ὁμοσπονδία τοῦ Ράιχ
γιὰ τὴ Γερμανικὴ
Προϊστορία).

Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte	
Reichsleitung	
Wissenschaftliche Zeitschrift „Mannus“ Herausgeber: Prof. Dr. H. Reinerth Volksstämmliche Monatschrift „Germanen-Erbe“ Der Bundesführer Prof. Dr. H. Reinerth 3158/41 R. A.	Berlin W 35, den 1. 12. 41. Matzkefischerplatz 8 Telefon: 2237 44 und 2237 46 Herr Ministerialrat K e r a μ ὀ π ο υ λ ο ς Abteilungschef im Griech. Kultusministerium Athen / Griechenland. Sehr geehrter Herr Ministerialrat! Nach Abschluss unserer beiden ersten Versuchsgrabungen in den Magulen der Jüngeren Steinzeit Thessaliens, zu denen Sie mir für das von mir geleitete Reichsamt für Vorgeschichte die Ausgrabungserlaubnis des Griechischen Kultusministeriums erteilt haben, möchte ich Ihnen in wenigen Sätzen über das Ergebnis berichten und Ihnen vor allem für Ihre Unterstützung und die erneute Förderung der deutschen Forschung in Griechenland bestens danken. Nach der planmäßigen Bereisung sämtlicher bisher bekannter Magulen in den Gebieten von Mazedonien und Thessalien, die im Laufe des Juni bis August in erster Linie durch meinen Mitarbeiter Dr. Stüssel durchgeführt wurde, wählte ich unter den kartierten Magulen die Siedlung 32 bei Larissa und die Siedlung 9 bei Velestino zur Durchführung von Ausgrabungen aus.
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΗΣΙΕΥΜΑΤΩΝ Ἀρχ. Γραφ. Ἐλαφρῆ τῆ 3699 27/11/42 </div>	
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> ΜΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΝ ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟΝ 751 20 2042 </div>	

πρωτοβουλίαν ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἐκφρασεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Dr. v. Schönebeck [--]. Ἡ γενικὴ πείρα ἐκ τῶν συμβαινόντων εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Χώρας μας περὶ τὰ ἀρχαῖα συνηγορεῖ γενικῶς περὶ παρατάσεως τῆς γενικῆς ἀφανείας αὐτῶν».

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα (28 Ἀπριλίου 1942) ὁ Κεραμόπουλος συντάσσει τοῦτο τὸ σημεῖωμα:

«Τῆ 20 Ἀπριλίου κληθεὶς τηλεφωνικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Böhlinger [τοῦ Μορφωτικοῦ Ἀκολουθίου τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας] μετέβην εἰς τὸ γραφεῖον του ἐν τῇ Γερμ. Πρεσβείᾳ ἔνθα μοὶ ἀνεκοίνωσεν οὗτος ὅτι ἔλαβεν ἐκ Θεσσαλονίκης ἔγγραφον λέγον περὶ τοῦ ἄλλου ἔγγραφου τοῦ σταλέντος πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Kunstschutz τῆ 25 Ἀπρ. (ἀριθ. 320) καὶ περιέχον περίληψιν τινὰ αὐτοῦ καὶ τὴν κατ' ἐμέ (ὡς εἶπον ἐκεῖ) ἀσαφῆ ἔκφρασιν ὅτι πρέπει νὰ ὀρίσωμεν ἕνα Ἐφορον ὅστις νὰ στέλλεται εἰδικῶς ὀπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος παρουσιασθῆ βλάβη τις τῶν ἀρχαίων. Εἶπα ὅτι ἔχομεν πρὸς τοῦτο Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν καὶ ἐρωτηθεὶς, ποῖον, ὠνόμασα τὸν κ. Κυπαρίσσην, ὅτε μοὶ ἀπάντησεν ὁ κ. Böhlinger μὲ μορφασμὸν ἀποδοκιμαστικὸν «er ist zu bequem» [εἶναι πολὺ νωθρός]. Τοῦ ἀνέφερα τὸν κ. Καρουῆζον καὶ τὰς γυναῖκας, οἵτινες πάντες δὲν ἔτυχον ἐπιδοκιμασίας [--]. Εἶπα εἰς τὸν κ. Böhlinger, ὅτι τοῦ ἐδάνεισα ἐπὶ ἐπιστροφῇ μίαν πρὸς με ἐπιστολὴν τοῦ κ. Μηλιάδου διὰ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξομαλύνῃ τὰς σχέσεις του μὲ τὸ Γερμ. Ἰνστιτούτον καὶ δύο ἔγγραφα τοῦ ἔδωκεν ἐπὶ ἐπιστροφῇ ὁ κ. Ὑπουργὸς ἤτοι τὸ τοῦ Γερμ. Ἐπιτελάρχου τῆς 1.4.42 (καὶ τὴν ἀπάντησίν μας εἰς αὐτὸ τῆ 14 Ἀπριλίου). Μοῦ εἶπεν ὅτι τώρα μεταβαίνει εἰς Κρήτην καὶ ἄμα τῇ ἐπιστροφῇ του δὰ τὰ ἔχω. Προσέθεσεν ὅμως ὅτι μία φράσις τοῦ κ. Μηλιάδου ἀφίνει νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι ὁ κ. Gebauer ὑπεξήρесе (unterschlagen) τὸν πῆλινον πίνακα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἐξεπλάγην καὶ εἶπα, ὅτι δὲν ἀπεκόμισα τοιαύτην ἐντύπωσιν, ἄλλως δὰ ἤλεγχον τὸν κ. Μηλιάδην καὶ δὲν δὰ ἔδιδα τὴν ἐπιστολὴν χωρὶς νὰ λάβω μέτρα διὰ τοιοῦτο βαρὺ λάθος. Ὁ κ. Gebauer ἔχει ὀλόκληρον τὸ Μουσεῖον εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἕναί, ναί' μοῦ ἀπάντησεν».

Ὁ Schönebeck ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα σὰ τέλη Ἰουλίου 1942, μὲ προορισμὸ τὸ ρωσικὸ Μέτωπο. Ἀντικαταστάτης του ἦταν ὁ βοηθὸς του Kraiker. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1943 ὁ Kraiker ἀνακοίνωσε στὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ὁ Ulf Jantzen μετατέθηκε ἀπὸ τὴν Κρήτη πρὸς Θεσσαλονίκην καὶ ἀνέλαβε Προϊστάμενος τῆς ἐκεῖ Ὑπηρεσίας Προ-

σασίας τῆς Τέχνης γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου καὶ ὅτι «ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης δὲν ὑπάρχει πλέον Γερμανικὴ Στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία προστασίας ἔργων τέχνης καὶ ἡ εὐθύνη ὡς καὶ τὸ καθῆκον ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου πλέον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν». Συγχρόνως ἀνακοίνωνε ὅτι ὁ ἴδιος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει στὴν ἀρμοδιότητά του ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Χαρακτηριστικὴ τῆς νοοτροπίας τοῦ Kraiker καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του ὡς Προϊσταμένου τῶν Ἑλλήνων Ἐφόρων εἶναι ἡ περιγραφή τῆς συνάντησός του μὲ τὸν Διευθυντὴ τῆς Ἀκροπόλεως. Χωρὶς νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Μηλιάδη, εἰδοποίησε τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν ἰδεῖ σὲ τακτὴ ἡμέρα καὶ ὥρα. Ὁ Μηλιάδης πῆγε στὴ συνάντηση, σχετικὰ μὲ τὴν ὁποία ἀνέφερε στὸ Ὑπουργεῖο (10 Φεβρουαρίου 1943) τὰ ἑξῆς:

«Περὶ τὸ τέλος Δεκεμβρίου 1942 ἐκλήθην μέσῳ τοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ τοῦ κ. Kraiker εἰς τὸν ὁποῖον παρέσχον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ περὶ τῶν συνεχιζομένων φθορῶν. Ὁ κ. Kraiker μοῦ ὑπέδειξεν ὅτι θὰ ἦτο προτιμώτερον ν' ἀπευθύνομαι ἐκάστοτε πρὸς αὐτὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον. Τοῦ ἀπάντησα ὅτι παλαιὰ παράδοσις τῆς Ὑπηρεσίας μας εἶνε νὰ τηρῆται χρονικὸν τῶν συμβαινόντων μὲ τοὺς κυρίους ἀρχαιολογικοὺς χώρους μας, τὸ ὁποῖον διαβιβάζεται ἐκάστοτε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον διὰ τὸ τηρούμενον ἀρχεῖον [--].

Ἐνῶ ἀπερχόμενος εὐρισκόμην παρὰ τὴν θύραν τοῦ Γραφείου του, ὁ κ. Kraiker μοῦ εἶπεν φιλοφρόνως, ἀλλὰ εἰς τόνον καταλλήλως χρωματισμένον, ὅτι ἔπρεπε νὰ γνωρίζω ὅτι ὅσα ἐκάστοτε ἀναφέρω ὡς συμβαίνοντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ μέρους ξένων στρατιωτῶν, τὰ ἀναφέρω, βεβαίως, ὑπευθύνως.

Ἐσταμάτησα καὶ τοῦ ἀπάντησα ἐπίσης φιλοφρόνως, ἀλλὰ σταθερῶς, ὅτι δὲν δύναμαι εὐκόλως νὰ ἐννοήσω ποῦ ἀποβλέπει ἡ ὑπενθύμισις αὕτη, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντοτε, βεβαίως, ὑπεύθυνη. Καὶ προσέθεσα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μοῦ ἀποδοθῇ διάθεσις μεγαλοποιήσεως τῶν πραγμάτων, διότι —δυστυχῶς— τὰ Μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχουν πάντοτε ἐκεῖ φέροντα τὰ τραύματά των, ὥστε ν' ἀποδεικνύουν εἰς πάντα καλῆς πίστεως τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου».

Η ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Μετά τους προσωρινούς και πρόσκαιρους Διευθυντές, τὸν Ἰωάννη Ἀναστασόπουλο (1939-1941), τὸν Νικόλαο Κυπαρίσση (1941) καὶ γιὰ πολὺ μικρὸ διάστημα (1941) τὸν Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο, ἡ Ὑπηρεσία ἀποκτᾶ στὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1941 ὡς μόνιμο Διευθυντὴ τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλο (1870-1960), παλαιὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων (1904-1924) καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου στὴν ἔδρα τοῦ Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Βίου τῶν Ἀρχαίων (1924-1938), σπουδασμένο στὴ Γερμανία ὅπου, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε ἀργότερα, εἶχε πολλοὺς φίλους. Ἡ ἐκλογή του στὴ θέση τοῦ Διευθυντῆ ὀφειλόταν στὶς σχέσεις του αὐτές, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐνοία τῆς κατοικικῆς Κυβέρνησης.

Ταυτόχρονα μὲ τὸν διορισμὸ τοῦ Κεραμόπουλου ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὁ Δημήτριος Εὐαγγελίδης (1888-1959), παλαιὸς Ἐφορος, κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ὁ Γιάννης Μηλιάδης ἔγινε Ἐφορος Ἀκροπόλεως, Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς, ὁ Φοῖβος Σταυρόπουλος Ἐφορος Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ὁ τῶς Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας Νικόλαος Κυπαρίσσης πῆρε τὴν κενὴ ἀπὸ οὐσίας θέση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιολογικῶν Χώρων καὶ Μουσείων τοῦ Κράτους.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 ἰδρύθηκε μὲ τὸ Ν.Δ. 304 στὴ Γενικὴ Διοίκηση Μακεδονίας «Διεύθυνσις τῶν Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας» (ΔΙΜΑ), στὴν ὁποία τοποθετήθηκε ὡς Προϊστάμενος ὁ Κεραμόπουλος. Γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ δὲ ἀσκεῖ διπλὰ καθήκοντα.

Μόλις τὸ 1942 ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὁ Χρῆστος Καροῦζος. Ὁ Νικόλαος Κοτζιάς, ἐξ ἄλλου, μετατέθηκε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, ἵσως διότι ὁ Κεραμόπουλος δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴν παρουσία του στὴ Μακεδονία. Ἄλλωστε εἶχε προκαλέσει δυσἀρέσκεια στὸ Ὑπουργεῖο γιὰ ἄστοχες ἐνέργειές του, ποὺ σχετίζονταν μὲ αὐθαίρετες ἀνασκαφές τῶν Γερμανῶν.

Ὁ Νικόλαος Κοντολέων ὑπηρετοῦσε στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἀποσπάσθηκε στὴ Χίο γιὰ τὸ διάστημα Ἰανουαρίου 1942 - Ἰουλίου 1944. Ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης ἀποσπάσθηκε στὴν Ἀθήνα. Οἱ ὑπόλοιποι Ἐφοροὶ καὶ Ἐπιμελητὲς ἔμειναν στὴ θέση ποὺ εἶχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου. Δύο μόνον, ὁ Γιάννης Μηλιάδης καὶ ὁ

Δημήτριος Πάλλας, ἐγκατέλειψαν σὺς ἀρχὲς τοῦ 1944 τὴν Ὑπηρεσίαν καὶ ἀνέβησαν στὸ βουνὸ ὡς ἐκλεγμένοι Ἐθνοσύνβουλοι τῆς Κυβερνήσεως τῆς ΠΕΕΑ (Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης), ποὺ σκηματίσθηκε σὺς 10 Μαρτίου τῆς χρονιᾶς ἐκείνης μὲ Πρόεδρο τὸν Ἀλέξανδρο Σβῶλο.

Νέοι Ἐπιμελητὲς διορίσθηκαν κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Κατοχῆς, φυσικὰ μὲ διαγωνισμό, ἀρκετοί. Τὸ 1942 ὁ Νικόλαος Βερδελῆς, ὁ Νικόλαος Ζαφειρόπουλος, ὁ Δημήτριος Λαζαρίδης καὶ ὁ Φώτιος Πέτοας. Τὸ 1943 ἡ Βενετία Κώττα, ἡ ὁποία πέθανε τὸ 1945. Τὴν ἴδιαν χρονιά, 1943, διορίσθηκαν κατ' εὐθείαν ὡς Ἐφοροὶ ὁ Μανόλης Χατζιδάκης, ὁ Μαρίνος Καλλιγᾶς, ὁ Στυλιανὸς Πελεκανίδης καὶ ὁ Λίνος Πολίτης. Τοῦτος, ὁ χωρὶς διαγωνισμό, διορισμὸς σὺν βαθμῷ τοῦ Ἐφόρου ἔγινε δυνατὸς μὲ τὶς διατάξεις τῶν Ν.Δ. 1521/1942 καὶ 2151/1943. Ὁ Πολίτης τοποθετήθηκε σὺν Πάτρα, ἡ ὁποία μετὰ τὴ μετάρθεσιν τοῦ Σταυρόπουλου τὸ '41 δὲν εἶχε Ἐφορο, ὁ Χατζιδάκης σὺν Α' Περιφέρειαν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (Ἀθηνῶν), ὁ Καλλιγᾶς σὺν Δ' Βυζαντινῶν (Πειραιῶς) καὶ ὁ Πελεκανίδης σὺν Β' Βυζαντινῶν (Θεσσαλονίκης). Τὸν Μάρτιον τοῦ 1943 τοποθετήθηκε ἐπίσης ὡς κλασικὸς Ἐφορος σὺν Θεσσαλονίκῃ ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ Κοτζιά. Ἐπιμελητὴς ἐκεῖ ἦταν ὁ Χαράλαμπος Μακαρόνας. Τὸ 1944 πέθανε ὁ Χρῆστος Πέτρου.

Τὸ ζήτημα τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς Ὑπηρεσίας προκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Schönebeck, ὁ ὁποῖος ἔκαμε σχετικὰς ἐνέργειας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον. Ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας μὲ ἐγγραφὸν τοῦ τῆς 27 Ἀπριλίου τοῦ 1942 ἀναγνωρίζει τὴν ὀρθότητα τῶν γερμανικῶν παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων. Ὁ Schönebeck ἐπέμενε κυρίως σὺν διορισμῷ, σὺν Μακεδονίᾳ, Ἐφόρων καὶ Ἐπιμελητῶν. Ὁ Νικόλαος Παπαδάκης, παλαιὸς Ἐφορος καὶ κατόπιν καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Φιλολογίας σὺν Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ὁμοῦμος τότε, ἐκτελοῦσε καθήκοντα ἀναπληρωτῆ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων σὺν Γενικῇ Διοίκησιν Μακεδονίας. Δὲν ἦταν ὅμως σὲ θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ πολλαπλασιασμένα προβλήματα μιᾶς τεράστιας περιοχῆς.

ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Είδαμε πώς ο Wrede δὲν ἀπελάθηκε κατὰ τὴν κήρυξη τοῦ ἑλ-
λνογερμανικοῦ πολέμου καὶ ὄχι τὴν 27 Ἀπριλίου βρισκόταν στὴν
Ἀθήνα γιὰ νὰ ὑποδεχτῆ τοὺς συμπατριῶτες του ποὺ ἔμπαιναν κα-
τακτιτὲς στὴ χώρα, στὴν ὁποία εἶχε ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του μελετών-
τας τὸ παρελθόν της, ζώντας ὄμως στὸ παρόν. Ὡς Διευθυντὴς τοῦ
Ἰνστιτούτου ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖ τὰ ἴδια ἀρχαιολογικὰ καθή-
κοντα, ὅπως καὶ πρὶν, χωρὶς φανερὴ ἐπέκταση τῶν ἀρμοδιοτήτων
του. Ἡ κομματικὴ του ιδιότητα τὸν ἔκαμε σημαντικὸ παράγοντα
ἀνάμεσα στοὺς Γερμανούς. Ἡ δραστηριότητα τοῦ Ἰνστιτούτου συ-
νεχίστηκε, ἰδιαίτερα στὴν Ὀλυμπία, ὅπου τὸν κύριο ρόλο εἶχε ὁ
Emil Kunze, παλαιὸς φίλος Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ σύζυγο
Ἑλληνίδα. Δὲν ἔπαυε νὰ μελετᾷ, προπάντων τὰ χαλκᾶ ἀρχαῖα τοῦ
ιεροῦ. Χρειάστηκε, ἐνῶ ἦσαν κρυμμένα, νὰ βγοῦν ἀπὸ τίς κρύπτες
τους, εἴτε γιὰ νὰ ἐλεγχθῆ ἢ κατὰστασὶ τους, εἴτε γιὰ νὰ τὰ μελε-
τήσῃ.

Στὴν Ὀλυμπία κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐργάστηκε ἐπικεφαλῆς στρα-
τιωτικοῦ τοπογραφικοῦ συνεργείου καὶ ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Ἰνστι-
τούτου Hans Schleif, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε στενότερος συνεργάτης τοῦ
Reichsführer SS Heinrich Himmler, τοῦ ἀρχηγοῦ δηλαδὴ τῶν
Σωμάτων Ἀσφαλείας (Schutzstaffel) τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας. Ὁ
Himmler εἶχε ιδρύσει τὸ 1935 τὴν ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Ahnen-
erbe (Προγονικὴ Κληρονομία) καὶ αὐτῆς τῆς Ἐταιρείας ἀνώτατο
στέλεχος ἦταν ὁ Schleif.

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου κατὰ τὸ διάστημα 1937-1944 ἦσαν οἱ
ὑποδιευθυντὲς Karl Kübler (1937-1944) καὶ Otto Walter (1939-
1944) καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Τμήματος Edmund Wei-
gand (1942). Τὸ ὑπόλοιπο προσωπικὸ ἦσαν οἱ Ulf Jantzen (1937-
1939), Ernst Homann-Wedeking (μέχρι τοῦ 1938), Frank Brom-
mer (1938-1940), Kurt Gebauer (1939-1942), Hans Riemann
(1937), Werner Peek (1940-1941), Herbert von Buttler (1940-),
Karl Arno Pfeiff (1942-1943) καὶ Kimon Grundmann (1941-1944).
Ὁ Gebauer ἐργαζόταν στὸν Κεραμεικὸ. Τὸν βρίσκουμε ἀναμε-
μειγμένο στὴν ὑπόθεση τῆς ἀπώλειας τοῦ μελανόμορφου πύλινου
πίνακα τοῦ ἐκεῖ μουσείου.

Παράλληλα πρὸς τὸ Ἰνστιτούτο, ποὺ τηροῦσε, κατὰ τὸ δυνα-
τόν, τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐργάστηκαν στὴν Ἑλ-

λάδα αρχαιολόγοι με την υποστήριξη ή την προτροπή των στρατιωτών-διοικητών μεγάλων μονάδων. Στην Κρήτη έκαμαν ανασκαφές οι Jantzen, Dreyer, Kirsten, Welter, Grundmann, Schörgendorfer. Στη Θεσσαλονίκη ο Δρ Stössel, στην Παλαίτισα ο Δρ Exner, στη Λάρισα ο μηχανικός (Baurat) Kuthe. Με την εκεί ανασκαφή του και την αδυναμία του έντεταλμένου Έλληνα Έπιμελητή Γεωργίου Μπακαλάκη να την παρακολουθήσει, συνδέεται και η απώλεια χρυσοῦ στεφανιοῦ που είχε βρεθῆ σὲ τάφο. Ἀνασκαφές κοντὰ στὴ Χαλκίδα έκαμαν ὁ S. Lauffer καὶ ὁ R. Harder.

Στὴν Ἑλλάδα ἔδρασε κατὰ τὴν Κατοχὴ καὶ τὸ Ἴδρυμα τοῦ Alfred Rosenberg. Τὸ τμήμα Προϊστορίας τοῦ Ἰδρύματος διύθυνε ὁ Hans Reinerth, ὁ ὁποῖος έκαμε ανασκαφές κοντὰ στὸν

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler, ἔμπρὸς μὲ τὰ γυαλιὰ, προσέρχεται στὴν Ἀκρόπολη, στὸ καθιερωμένο προσκύνημα.

Βόλο, σὲ προϊστορικὴ τούμπα. Γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἰδρύματος, ἀνασκαφὲς στὴ Λακωνία ἔκαμε καὶ ὁ W. von Vacano. Ἐκπρόσωπος τοῦ Sonderkommando Rosenberg στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὁ λοχαγὸς von Ingram, γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Schönebeck (Sonderkommando = Εἰδικὸ τμήμα τῶν SS, μὲ ἀστυνομικὲς καὶ πολιτικὲς ἀρμοδιότητες σὲ κατεχόμενες περιοχές).

Μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου στρατεύτηκαν καὶ ὑπηρέτησαν στὴν Ἑλλάδα μὲ στολή, ὅπως ὁ Werner Peck, ὁ ὁποῖος δὲν παρέλειψε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν εἰδικότητά του, τὶς ἐπιγραφές, καὶ ὁ Frank Brommer, ὁ κατοπιν μελετητὴς τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ Παρθενῶνος. Ἐπιστρατευμένος μὲ βαθμὸ ὑπαξιωματικοῦ ἦταν ὁ Roland Hampe, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ μὲ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν SS Heinrich Himmler στὴν Ἀκρόπολη, παρακολουθεῖ μὲ προσοχὴ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ συνοδοῦ του ἀξιωματικοῦ.

σύζυγο Ἑλληνίδα. Ὁ ἴδιος διηγεῖται πὸς ἀπέφυγε στὴν ἀρχὴ νὰ ἀποκαλύψει τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γνώση ποὺ εἶχε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Στὴν Ἑλλάδα βρισκόταν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ὁ Gabriel Welter. Εἶχε κάμει πολυετεῖς ἀνασκαφές στὴν Αἴγινα καὶ μετὰ τὴν Κατοχὴ παρέμεινε στὴν Ἑλλάδα. Ἐναντίον του ἔγιναν ἀνακρίσεις γιὰ ἀφαίρεση ἀρχαίων.

Μορφωτικὸς Ἀκόλουθος στὴ Γερμανικὴ Πρεσβεία τῆς Ἀθήνας ἦταν ὁ ἀρχαιολόγος Erich Böhlinger (†1971), φίλος τῶν νεανικῶν χρόνων τῶν δύο ἀδελφῶν Stauffenberg, τοῦ Alexander καὶ τοῦ Berthold. Ὁ Böhlinger μετὰ τὸν πόλεμο διετέλεσε Διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου στὸ Βερολίνο.

Στὴ Μακεδονία βρισκόταν κατὰ τὴν Κατοχὴ, μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ λοχαγοῦ, ὁ ἐπιγραφικὸς Günther Klaffenbach, ὁ ὁποῖος ὑπνέτησε στὴ Θεσσαλονικὴ καὶ στὴν Κοζάνη. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Schönebeck, ἄφησε ἀγαθὲς ἀναμνήσεις στοὺς ἐκεῖ Ἑλλήνες ἀρχαιολόγους.

Θὰ φανῆ παράδοξο, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Κατοχῆς οἱ Γερμανοὶ θέλησαν νὰ ἀρχίσουν μεγάλης ἔκτασης συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὴ Δωδώνη. Τὸ αἴτημα τοῦ Ἰνστιτούτου διεβίβασε στὸ Ὑπουργεῖο ὁ Erich Böhlinger στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1941. Οἱ Γερμανοὶ ἐπικαλέστηκαν τὴν ἄδεια ποὺ τοὺς εἶχε δοθῆ πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιον Πόλεμο. Αὐτὴ ὅμως ἀτόνησε ἐξ αἰτίας τῶν τότε πολεμικῶν γεγονότων καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καραπάνου, μὲ τὸν Γεώργιο Σωτηριάδη πρῶτα καὶ τὸν Δημήτριο Εὐαγγελίδη κατόπιν. Τὸ αἴτημα τῶν Γερμανῶν δὲν ἰκανοποιήθηκε, διότι φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἐπέμβαση τοῦ Emil Kunze, ἔπειτα ἀπὸ τὶς διαμαρτυρίες τῆς Ἑταιρείας.

ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Μὲ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδος τὸ 1941 οἱ Γερμανοὶ παραχώρησαν στοὺς Βουλγάρους τὴν κυριαρχία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, ἐκτὸς τοῦ ἐντελῶς πρὸς Ἀνατολὰς τμήματος. Στους Ἴταλους δόθηκε ἡ Ἥπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀττικὴ, τὰ νησιὰ καὶ τὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς Κρήτης. Οἱ Γερμανοὶ κράτησαν στὴν κατοχὴ τους τὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου), τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Κρήτης (Φρούριο Κρήτης), τὴν Εὐβοία, τμήμα τῆς Μείζονος Ἀθήνας, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νησιῶν τῆς (Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Νοτίου Ἑλλάδος).

Στις 8 Αὐγούστου 1941 ὁ Πληρεξούσιος τῆς Ἰταλίας στὴν Ἑλλάδα ἀνακοίνωσε ὅτι ἰδρύθηκε στὴν Ἀθήνα «εἰδικὴ Ὑπηρεσία ἔχουσα καὶ ἀποστολὴν τὸν χειρισμὸν τῶν ὑποθέσεων τῶν οὐκ ἐπιθυμητῶν μὲ τὴν προστασία τῶν ἔργων τέχνης ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Ἰταλικῶν Στρατευμάτων Κατοχῆς κατεχομέναις ζώναις» (Servizio per i rapporti col Governo Greco inerenti alla protezione delle opere d'arte). Διευθυντὴς τῆς ὀρίσθηκε ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Luciano Laurenzi (1902-1966), ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε στρατιωτικὴ ιδιότητα.

Τὰ προβλήματα μὲ τοὺς Ἴταλους δὲν ὀφείλονταν στοὺς ἀρχαιολόγους ἀλλὰ στὰ στρατεύματά τους, στὰ πολεμικὰ ἔργα ποὺ ἔκαμαν καὶ στοὺς ἀξιώματικούς τους. Ἡ Ἀκρόπολη ἦταν αἰτία διαρκῶν προστριβῶν, γιὰ ὅσο χρόνο τὴν κατεῖχαν. Ἡ Ἐλευσίνα ἐπίσης δημιούργησε πολλὰς μέριμνες στὴν Ὑπηρεσία, τὰ Μέγαρα, καθὼς καὶ οἱ κῶροι καὶ τὰ μουσεῖα τῶν νησιῶν, τῆς Σάμου, Δίλου, Σίφνου, Κρήτης.

Στις 3 Σεπτεμβρίου 1943 ἡ Ἰταλία συνθηκολόγησε μὲ τοὺς Συμμάχους καὶ ἡ ἰταλικὴ κατοχὴ στὴν Ἑλλάδα πῆρε τέλος. Ἡ Ἰταλικὴ Σχολὴ ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ καὶ μόλις τὸν Μάιο τοῦ ἐπόμενου χρόνου τὸ προσωπικὸ τῆς Σχολῆς καὶ ὁ Διευθυντὴς τῆς ἐγκαταλείπουν τὴν Ἑλλάδα.

Στὰ κατάλοιπα τοῦ Χρήστου Καρούζου σῶζεται ἐπιστολὴ τοῦ Laurenzi, τῆς 12 Μαΐου, μὲ τὴν ὁποία ἀποχαιρετοῦσε τὸν Ἕλληνα Ἐφορο καὶ τοῦ ζητοῦσε τὴ συνδρομὴ του γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰταλικῆς Μορφώσεως:

«Ἡ ἀναχώρησίς μας ἔχει ὀρισθῆ διὰ τὰς προσεχεῖς ἡμέρας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πού ἐγὼ δὲν θὰ μporέσω νὰ σᾶς ἰδῶ·

θέλω νὰ σὰς ἐκφράσω τὴν εὐλικρινῆ εὐγνωμοσύνην γιὰ τὰ φιλικὰ καὶ συναδελφικὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα μοῦ ἐπεδείξατε εἰς αὐτὰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς καὶ σὰς παρακαλῶ νὰ προσφέρετε τὰ ἴδια αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συναδέλφους, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ μπορέσω νὰ ἐπισκεφθῶ. Σὰς παρουσιάζω τῶρα τοὺς δύο ἐντολοδόχους τῆς Β. Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱταλικῆς Μορφώσεως Κ. Δαγατζίκα καὶ Π. Βγενᾶ, διὰ τοὺς ὁποίους παρέδωσα ἐμπιστευτικὰς ἐπιστολάς παρὰ τοὺς συναδέλφους ἀρχαιολόγους. Γιὰ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα ποὺ εἰς ὑμᾶς ἐγὼ θαυμάζω, εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁπότεν παρουσιάσῃ ἀνάγκη, ὁμοῦ μετὰ τῶν συναδέλφων σας θὰ κάμετε ὅ,τι σὰς εἶναι δυνατὸν γιὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀκινήτων καὶ τῶν περιεχομένων τῶν δύο Ἰνστιτούτων».

Ὅπως οἱ Γερμανοὶ μετὰ τὴ Δωδώνη, καὶ οἱ Ἱταλοὶ ζήτησαν νὰ κάνουν συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὴν Ἑλλάδα, στὴν ἑλληνικὴ ζώνη τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῆς Ἀθῆνας. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνασκαφῆς, διαμαρτυρήθηκε, ἀλλὰ ὅπως λέγει ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος (Πρακτ. Συμβ. Ἀ. Ἐτ. 17 Ἰουνίου 1942), τὸ Ὑπουργεῖο «ἤχθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως παραχωρήσῃ τὴν ἄδειαν ἀνασκαφῆς». Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐγίνε καὶ γιὰ χρηματικούς λόγους.

Τὸ ἐπίτιλο
εὐχαριστήριας
ἐπιστολῆς
πρὸς τὸν Wrede
τοῦ Δρος H. Reischle,
ἀρχηγοῦ
τῆς Ὀργάνωσης
Ἀγροτῶν τοῦ Ράιχ.

Reichsnährstand	
	Berlin W 35, 13. 7. 1937 Tiergartenstr. 2 Fernsprecher: Sammelnummer B 2 Lügow 7631 Nachruf B 2 0443
Der Reichsbauernführer Stabsamt Ort: _____ <small>Im Scheffelverkehr bitte anzugeben</small> Str. Hr Ort: _____ Schreiben vom _____	Herrn Prof. Dr. W. W r e d e , Direktor des Archäologischen Instituts, <u>A t h e n</u> Phidiasstr. 1

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Με τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα τὰ μουσεῖα τῆς βρέθηκαν σχεδὸν ἄδεια, τουλάχιστον οἱ αἴθουσες ἔκθεσης. Πολλὰ ἀρχαῖα δὲν μπόρεσε ἡ Ὑπηρεσία νὰ τὰ τοποθετήσῃ σὲ κρύπτες καὶ τὰ προστάτευσε εἴτε μέσα στὶς αἴθουσες τῶν μουσείων εἴτε στὶς αὐλές, σκεπάζοντάς τα μὲ σακιά γεμάτα ἄμμο. Ἀπὸ τὰ τρία ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῆς Ἀθήνας, Κεραμεικοῦ, Ἀκροπόλεως, Ἐθνικό, τὸ πρῶτο ἄνοιξε πάλι ἔπειτα ἀπὸ ἀπαίτηση τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ συνεχίσουν τὶς μελέτες τους καὶ νὰ τὸ ἐπιδεικνύουν στὰ στρατεύματά τους ὡς ἔργο γερμανικό. Τὸ μουσεῖο εἶχε χριστῆ μὲ δαπάνες γερμανικῆς ἐταιρείας καὶ εἶχε παραδοθῆ στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος τὴν Πέμπτη, 27 Ὀκτωβρίου 1938, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἑορτῶν τῶν 100 χρόνων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Τὸν πανηγυρικὸ λόγον ἐκ μέρους τῆς Ὑπηρεσίας εἶχε ἐκφωνήσει ὁ Σπυρίδων Μαρινάτος.

Στὶς 19 Σεπτεμβρίου 1941 ὁ Schönebeck ζήτησε ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο μὲ ἔγγραφο νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία ἐνέργειες «διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἀνασύστασις τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ, νὰ ἀνασκαφῶσι πάλιν τὰ ταφέντα γλυπτὰ καὶ νὰ ἐκτεθῶσιν χάριν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Δεξίλεω, ὅστις νὰ ἀντικατασταθῇ βραδύτερον δι' ἀντιγράφου. Τὸ ἔργον νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως καὶ νὰ λήξῃ ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος. Ἐν ὀλίγοις, θὰ κάμωμεν ἐπιτροπὴν πληρεξούσιον νὰ ἀποκαλύψῃ ὅσα ἀρχαῖα ζητήσουν οἱ ἐνεργοῦντες τὰς ἀνασκαφὰς Γερμανοί, ἵνα ἀποκατασταθῇ τὸ Μουσεῖον». Τὸ κείμενον σὲ εἰσαγωγικὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ περίληψις τοῦ μακροῦ γερμανικοῦ ἐγγράφου, καμωμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κεραμόπουλο.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ εἶχε σύντομα δυσάρεστες συνέπειες. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, 9 Νοεμβρίου 1941, κατὰ τὴ διάρκεια ξενάγησις Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, κλάπηκε πῆλινος μελανόμορφος πίνακας (677) ποὺ εἰκόνιζε πρόθεση νεκροῦ. Στὸ Μουσεῖο ξεναγοῦσέ ὁ Kurt Gebauer (σκοτώθηκε τὸ 1942 σὲ ἀεροπορικὸ δυστύχημα), ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μηλιάδου στὸ Ὑπουργεῖο, «δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συναδελφικὸν οὐδὲ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Μουσείου [δηλ. τὸν Μηλιάδου] νὰ εἰδοποιήσῃ δι' ἓν ἴσσον σοβαρὸν συμβάν». Ὑπῆρξε συνέχεια στὸ θέμα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τοῦ παρόντος.

Ἐχρονολόγητο σημεῖωμα τοῦ Κεραμόπουλου μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο ἐργάζονταν καὶ ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν Κατοχὴ οἱ Ἐφοροὶ καὶ οἱ Ἐπιμελητές:

«Ὅταν ἐκλάμπ ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ ὁ πίναξ καὶ ὁ κ. Μηλιάδης κατήγγειλε τὴν κλοπὴν εἰς τὸν εἰσαγγελέα, τότε ὁ κ. Wrede ἦλθε μὲ τὸ κόκκινον αὐτοκίνητόν του εἰς τὸ σπίτι μου καὶ ἀγέλαστος καὶ γυχνρὸς ἐζήτησε νὰ ἀναστειλῶμεν τὴν δικαστικὴν ἐνέργειαν. Ἐγὼ ἀπάντησα, ὅτι κανεὶς δὲν δύναται νὰ παρέμβῃ εἰς τὴν κίνησιν τῆς Δικαιοσύνης. ‘Ἀλλὰ τότε’, ἀπάντησε, ‘πρέπει νὰ γνωρίζητε, ὅτι ἡ Δικαστικὴ ἐξουσία σας θὰ προσβληθῇ καὶ θὰ ταπεινωθῇ’. ‘Πῶς;’ ἠρώπησα. ‘Θὰ καλέση νὰ ἀνακρίνη Γερμανοὺς καὶ δὲν θὰ ὑπάγη κανεὶς. Τί θὰ τοὺς κάμῃ;’. ‘Δὲν ἤξεύρω’, ἀπάντησα, ‘ἀλλ’ ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀναμειχθῶ’».

Ὁ Schönebeck ἦταν δραστήριος καὶ ἐπίμονος. Ἦδη ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 εἶχε ζητήσῃ τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου· συγκροτήθηκε ἐπιτροπὴ μελέτης τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸν ἀκόμη Ἐφορο Γλυπτῶν τοῦ μουσείου Γιάννη Μηλιάδην καὶ τὸν Kraiker, συντάχθηκε μάλιστα καὶ ὁ κατάλογος τῶν γλυπτῶν τῶν

Καταυλισμὸς γερμανικοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως. Μικρὰ παιδιὰ περιτριγυρίζουν τοὺς στρατιῶτες μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποσπᾶσουν κάποιον φαγώσιμο.

«δυναμένων νὰ ἐκτεδοῦν προχείρως». Ἦσαν ἑκατὸν τρία, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ τρία μεγάλα χάλκινα, ὁ Ποσειδῶν τοῦ Ἀρτεμισίου, ὁ Ἔφρηβος τῶν Ἀντικυθέρων καὶ ὁ Ἔφρηβος τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ δυσκολίες ὅμως ποὺ παρουσιάστηκαν ὑπῆρξαν τόσο μεγάλες —εὕρεση πίστωσης, μεταφορικῶν μέσων, ἐπισκευὴ μουσείου—, ὥστε αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία τῶν Γερμανῶν δὲν ἰκανοποιήθηκε.

Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο ὡς κίριο εἶχε καὶ αὐτὸ τὶς περιπέτειές του. Εὐθὺς μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Κατοχῆς στεγάσθηκαν σ' αὐτὸ διάφορες Ὑπηρεσίες. Στὸ παλαιὸ συγκρότημα, δεξιὰ τῶν προφυλαίων, ἐγκαταστάθηκε τὸ Κεντρικὸ Ταχυδρομεῖο· στὸ κεντρικὸ τμήμα ἡ Κρατικὴ Ὁρχήστρα. Σὲ ἄλλους χώρους τοῦ ἴδιου κυρίου μέρος τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἐπίβλεψη γυναικῶν.

Τὸ ὑπόγειο τῆς ὁδοῦ Μπουμπουλίνας τοῦ νέου κυρίου εἶχε γίνει καταφύγιο τῶν κατοίκων τῆς γειτονιάς. Σὲ χώρους τοῦ ἴδιου συγκροτήματος φυλάγονταν τὰ κειμήλια τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου, πίνακες τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Στὶς σημερινὲς αἰθουσες ἔκθεσης τῶν ἀγγείων μετακόμισε ἡ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ οὐ

Σχεδὸν ὅλοι οἱ Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ διέθεταν τὶς φημισμένες γερμανικὲς φωτογραφικὲς μηχανές, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποτύπωναν ἀπόψεις τῶν μνημείων καὶ τοῦ τόπου. Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ἦσαν ἡ κύρια φωτογραφικὴ τους προτίμησι.

ἄλλους κώρους στεγάστηκε τὸ Ὑπουργεῖο Προνοίας, τμήμα τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἢ Ἐπιθεώρηση Ἰδιωτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ οἱ Ἀγορανομικοὶ Ἀνακριτές. Στὰ ὑπόγεια τοῦ νέου κυρίου ἐπίσης ἐτοιμαζόταν τὸ συσσίτιο τῶν φυλάκων ἀρχαιοπύτων, τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν λογοτεχνῶν. Γιὰ τὴ διαχείριση τοῦ συσσιτίου τῶν ἀρχαιολόγων ὑπῆρχε εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐφόρων.

Ἡ Ἀκρόπολη ὑπῆρξε ὁ κῶρος ὅπου, χωρὶς σοβαρὲς βλάβες τῶν μνημείων, ἐκδηλώθηκε σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση ἡ αὐθαιρεσία τῶν κατακτητῶν. Πλῆθος μικρῶν ζημιῶν καταγγέλλονταν σχεδὸν καθημερινὰ ἀπὸ τὸν Μηλιάδη, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ οἰαδήποτε θεραπεία, εἴτε ἀπὸ τὸ ἐντελῶς ἀνίσχυρο Ὑπουργεῖο εἴτε ἀπὸ τις ἀρμόδιες γερμανοϊταλικὲς Ὑπηρεσίες. Οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ, στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοί, βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ κάθε δυνατὴ ἐλέγχου τους. Ἐπειδὴ εἶχε θεωρηθῆ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν μνημεῖο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅλοι οἱ ξένοι στρατιωτικοὶ τὴ θεωροῦσαν ὡς τὸν τόπο πού ἔπρεπε νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ φωτογραφίσουν. Ἐπειδὴ

Ἡ φωτογράφιση στὸ Ἐρέχδειο ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐπίσκεψης τῶν στρατιωτῶν τῶν κατακτητῶν.

ὅμως ἀποτελοῦσε, μαζί με τὸν Λυκαβηττό, ὑψηλὸ σημεῖο τῆς πόλης, ἦταν καὶ τόπος ἰδανικὸς γιὰ ἐγκατάσταση ἀντιαεροπορικῶν πυροβόλων καὶ προβολέων.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 οἱ Γερμανοὶ τοποθέτησαν ἀντιαεροπορικὰ πυροβόλα στὴν Ἀκρόπολη. Ἀπομακρύνθηκαν μετὰ ἀπὸ ἔντονες διαμαρτυρίες τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν. Τὸν ἐπόμενο μῆνα, στὶς 30 Αὐγούστου, Ἴταλοὶ στρατιῶτες μετέφεραν στὸν Βράχο ὄλμους, πυροβόλα καὶ πυρομαχικά, κωρὶς νὰ κάμουν μόνιμες ἐγκαταστάσεις, γιὰτὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγες ὥρες ἀποχώρησαν. Νέα ἔλευση Ἰταλῶν, περίπου ἑκατὸν πενήντα στρατιωτῶν με βαρὺ ὄπλισμό, ὄλμους καὶ πυροβόλα, στὶς 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 1941 εἶχε μονιμότερο χαρακτήρα, γιὰτὶ παρέμειναν ἐκεῖ ἕως τὶς 5 Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ κατασκευάστηκαν καὶ τοιμεντένιες βάσεις γιὰ τοὺς προβολεῖς. Κατὰ τὶς μαρτυρίες ποὺ σώζονται, οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ καὶ οἱ ἐγκαταστάσεις τους ἀπομακρύνθηκαν ἐντελῶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1942.

Γερμανικὰ ἄρματα μάχης ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὴ διάρκεια στρατιωτικῆς ἄσκησης.

Ἡ μόνιμη παραμονὴ στρατιωτικῶν στὴν Ἀκρόπολη εἶχε γενικότερες δυσμενεῖς συνέπειες γιὰ τὰ μνημεῖα. Οἱ Ἴταλοι πρῶτοι πρῶτοι κατέλαβαν τὸ μουσεῖο καὶ ἀφοῦ ἐρεύνησαν τὸ γραφεῖο τοῦ Διευθυντῆ (22 Ἰανουαρίου 1942), ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτό. Στὶς αἰθούσες τῶν ἀρχαϊκῶν ἀετωμάτων ἐγκατέστησαν τὸ πλυντήριό τους καὶ τὸ μαγειρεῖο καὶ τὸ ὑπόλοιπο μουσεῖο μεταβλήθηκε σὲ στρατώνα. Ὁ Βράχος ἔγινε στρατιωτικὴ περιοχὴ, ὅπου οἱ στρατιῶτες χρησιμοποιοῦσαν τὰ πολεμικὰ μηχανήματα χωρὶς φροντίδα γιὰ τὸν τόπο. Ἄναβαν φωτιές γιὰ τὸ πρόχειρο φαγητό τους, βρώμιζαν τὰ μνημεῖα μὲ βενζίνες, πετρέλαια καὶ μηχανέλαια καί, ὅπως ἦταν φυσικό, μεταχειρίζονταν τὰ ἀπόμερα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ ἀποχωρητήρια. Μαρτυρεῖται μάλιστα πὼς οὔτε ὁ Παρθενώνας οὔτε τὰ Προπύλαια γλύτωσαν ἀπὸ τὴ χρήση αὐτή. Στους Ἕλληνες ἀρχαιολόγους φοβερὴ ἐντύπωση ἔκαμε ἡ φωτογράφιση Ἰταλῶν στρατιωτῶν ἀγκαλιὰ μὲ τὶς Κόρες τοῦ Ἐρεχθεῖου· ἀκόμη φοβερότερη, ὅτι στὴν Ἀκρόπολη σύχναζαν καὶ οἱ ἐρωτικοὶ σύντροφοὶ τῶν Ἰταλῶν. Δὲν παράλειψαν ἀκόμη οἱ ἴδιοι νὰ θραύσουν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη γιὰ ἀπόσπαση ἀναμνηστικῶν κομματιῶν ἢ νὰ χαράζουν τὰ ὀνόματά τους στὰ μάρμαρα τῶν μνημείων.

Ἡ Ἀκρόπολη ἔχει γίνει καὶ γιὰ τοὺς κατακτητὲς τόπος ἐπίσημος. Ἀκόμη καὶ τελετουργικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ δὲν μᾶς ἀφοροῦσαν, γίνονταν στὸν Βράχο. Στὴν ἐδῶ εἰκόνα τελετὴ τῶν Ἰταλῶν πρὶν ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1943.

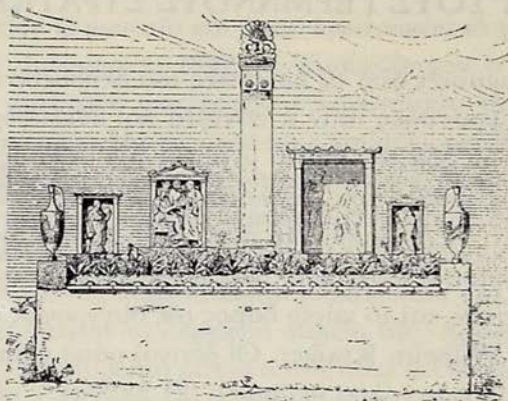
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ

Όπως προκύπτει από τις επιστολές του Schönebeck, μία από τις πρώτες του φροντίδες ήταν η σύνταξη και κυκλοφορία σύντομων αρχαιολογικῶν ὁδηγῶν γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθῆνας καὶ τὰ σπουδαιότερα τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδος, γιὰ χρῆση τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ πρωτοβουλία ἦταν καθαρὰ δική του, ὅπως καὶ ἡ πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου. Βοηθήθηκε ἀπὸ ἐξέχοντες ἀρχαιολόγους τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ κύριο βάρος τῆς συγγραφῆς εἶχαν οἱ Ernst Kirsten καὶ Wilhelm Kraiker. Οἱ ὁδηγοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 4 ἕως 8 σελίδες μεγάλου σχήματος (21.5×29 ἐκ.), σὲ δημοσιογραφικὸ χαρτὶ τῆς χειρότερης ποιότητας, ποὺ σήμερα ἔχει γίνεῖ οχεδὸν καφετὶ καὶ θρυμματίζεται.

Ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ ἐκτύπωση γινόταν στὴν Ἀθῆνα: «Herausgegeben von Militärbefehlshaber Griechenland, Referat Kunstschutz. Druckerei 'Hestia', Meissner und Co., Hippokratrus 13, Athen». Τυπώθηκαν, ὅσο γνωρίζω, εἴκοσι ἕνα τεύχη, ὅπως ἀναλυτικὰ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ ἕναν ἀπὸ ὄλους τοὺς συγγραφεῖς ποὺ μνημονεύονται σ' αὐτόν. Ἐκτὸς τῶν ὁδηγῶν εἶχαν ἐκδοθῆ τὰ Stadtplan von Athen-Karte von Attika, σὲ ἕνα φύλλο μὲ λεπτομερὲς ὑπόμνημα ὡς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἀθῆνας, καὶ Strassenkarte Griechenland 1:600.000 (G. Freytag und A. G. Berndt, Wien 1941).

Τὰ φυλλάδια ποὺ ἐκδόθηκαν διαδοχικὰ εἶχαν τὸν γενικὸ τίτλο Merkblätter für den deutschen Soldaten an den geschichtlichen Stätten Griechenlands (Σημειώσεις περὶ τῶν ἱστορικῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες). Οἱ τίτλοι καὶ οἱ συγγραφεῖς εἶναι τοῦτοι:

1. Die Akropolis von Athen, τοῦ Gabriel Welter. Ἔγιναν πέντε ἐκδόσεις σὲ 75.000 ἀντίτυπα. Ἡ τελευταία εἶναι τῆς 29 Ἰουλίου 1944.
2. Die Stadt Athen, σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ σὲ 10.600 ἀντίτυπα.
- 2.1. Die Bauten der Griechen und Römer, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ τέσσερις ἐκδόσεις καὶ σὲ 50.600 ἀντίτυπα.
- 2.2. Die Gräberstadt, τοῦ Wilhelm Kraiker, σὲ 15.000 ἀντίτυπα.

Merkblätter

für den deutschen Soldaten

an den geschichtlichen Stätten Griechenlands

2. Die Stadt Athen.

(3. Auflage)

2. Teil.

Die Gräberstadt.

Nach uraltem Brauch wurden die Toten im Altertum vor den Mauern der Stadt begraben. Hier lagen die Ahnen, deren Namen die Familien durch die Geschlechter und Jahrhunderte bewahrten, und die bis zu dem Stammvater der Sippe in die Urzeit der Sage reichten. Der Boden war durch sie geheiligt, Grabmäler und kleine Heiligtümer kündeten davon. Als die Griechen sich den Persern stellten, kämpften sie, wie der Dichter Aischylos sagt, nicht nur für ihr Vaterland, für Weib und Kind und die Tempel der Götter, sondern auch für ihrer Väter Gräber.

Ursprünglich weit draußen vor der Siedlung angelegt, rückten diese Gräberbezirke durch die Ausdehnung der Stadt immer näher an deren Grenze, bis sie als «Gräberstadt» unmittelbar vor dem Mauerring an allen Zugängen lagen, die zu ihren Toren führten. Herkömmlicher Brauch und mancherlei Glauben führten dazu, bestimmte Gebiete immer mehr zu bevorzugen. In ihnen bestatteten dann vor allem die angesehensten Familien ihre Toten, sodaß schließlich

Ἡ πρώτη σελίδα ἀπὸ τῆς «Σημειώσεως» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες.
Τεύχος Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν (3η ἐκδοσις), Μέρος 2. «Ἡ νεκρόπολις».

3. Eleusis, τῶν Otto Walter καὶ Ernst Kirsten, σὲ πέντε ἐκδόσεις καὶ σὲ 51.000 ἀντίτυπα. Ἡ τελευταία ἐκδοσις ἔγινε τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1944.
4. Sounion und Rhamnus, τοῦ Walther Wrede. Στὴ δευτέρη ἐκδοσις ἔφερε τὸν τίτλο Die attischen Grenzfestungen. Καὶ οἱ δύο τυπώθηκαν σὲ 13.000 ἀντίτυπα.
5. Der Inselstaat Aigina, τοῦ Gabriel Welter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
6. Korinth. Οἱ τρεῖς πρῶτες ἐκδόσεις ἦσαν κείμενο τοῦ Kurt Gebauer. Ἡ τέταρτη, μὲ τὸν τίτλο Korinth und Sikyon, ἦταν τοῦ Kirsten. Καὶ οἱ τέσσερις τυπώθηκαν σὲ 28.000 ἀντίτυπα.
7. Die Burgen von Mykene und Tiryns, τῶν Hans Ulrich von Schönebeck, Kurt Gebauer καὶ Ernst Kirsten, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 23.000 ἀντίτυπα.
8. Kaisariani und Daphni, τοῦ Karl Maria Schneider, σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ σὲ 13.000 ἀντίτυπα. Ἡ τρίτη ἐκδοσις, μὲ κείμενο τοῦ Kirsten, τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
9. Die drei Schlachten von Marathon, Thermopylae und Salamis, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ 5.000 ἀντίτυπα. Ἡ δευτέρη ἐκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε τὸν τίτλο Drei Schlachten der Perserkriege καὶ τυπώθηκε σὲ 20.000 ἀντίτυπα.
10. Delphi, τοῦ Otto Walter, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 18.000 ἀντίτυπα.
- 11/12. Kreta, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 28.000 ἀντίτυπα. Ἡ τέταρτη ἐκδοσις τοῦ Kirsten εἶχε ἀριθμὸν 11 καὶ τὸν τίτλο Die minoischen Paläste auf Kreta καὶ τυπώθηκε σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
12. Das Asklepiosheiligtum von Epidauros, τοῦ Ernst Kirsten, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
13. Saloniki, τοῦ Hans Ulrich von Schönebeck, σὲ τρεῖς ἐκδόσεις καὶ σὲ 35.000 ἀντίτυπα.
14. Olympia, τοῦ Hans Weber, σὲ 10.000 ἀντίτυπα.

15. Aus Griechenlands Geschichte, του Ernst Kirsten, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
16. Aus der Erdgeschichte Griechenlands, του Hamm, σὲ 3.000 ἀντίτυπα.
17. Die griechische Landschaft, του Ernst Kirsten, σὲ 7.000 ἀντίτυπα.
18. Auf griechischen Bahnen und Strassen, του Ernst Kirsten, σὲ 7.000 ἀντίτυπα.
19. Die Argolis, τῶν Wilhelm Kraiker καὶ Ernst Kirsten, σὲ 5.000 ἀντίτυπα.
20. Rhodos, του Ernst Kirsten, σὲ 15.000 ἀντίτυπα.

Συνολικὰ τυπώθηκαν 466.200 ἀντίτυπα. Ἐλάχιστα σὺντοι, καὶ ὄχι σὲ πλήρεις σειρές. Τυπώθηκε ἀκόμη σὴν Ἑλλάδα ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, μὲ τὸν ἀριθμὸ 21 καὶ τίτλο Europas Front in Nordafrika.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴς «Σημειώσεις», ἐκδόθηκαν γιὰ τὴ χρήση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ὁ τόμος Hellas, Bilder zur Kultur des Griechentums, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Schönebeck καὶ τοῦ Kraiker (August Hopfer Verlag-Burg B.M. 1943). Περιεῖχε συνεργασίαις τῶν καλύτερων Γερμανῶν ἀρχαιολόγων (Wrede, Baxa, Herter, Müller, Kirsten, Walter, Weickert, Rumpf, Weber, Rodenwaldt, Buschor, Kraiker, Schneider) καὶ τὴ μετάφραση (verdeutscht) τοῦ Ἑπιταφίου τοῦ Περικλέους ἀπὸ τὸν Schade-waldt. Γιὰ τὴν Πελοπόννησο ἐκδόθηκε ἰδιαίτερος τόμος Der Pe-loronnnes (Athen 1944). Τὸ βιβλίον ἦταν γραμμένον, ὅπως λέγεται σὲ ἐσώφυλλο, «Von Soldaten für Soldaten»! Οἱ συντάκταις ἦσαν δόκιμοι ἐπιστήμονες.

Τὰ φυλλάδια ποῦ ἀναφέρονται παραπάνω ἀποτελέσαν τὸν πυρῆνα τοῦ διόσημου γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὁδηγοῦ τῆς Ἑλλάδος Griechenlandkunde, τῶν Kirsten καὶ Kraiker· κυκλοφόρησε τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν πόλεμον καὶ ἔχει κάνει πολλὰς ἐκδόσεις.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς «Σημειώσεις» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες ὑπάρχουν, στὸ ἄνω καὶ κάτω περιθώριο, φράσεις μὲ τὶς ὁποῖες τινίζεται ἡ σημασία τῶν ἀρχαιοτήτων ἢ δίνονται συμβουλὲς γιὰ τὴν ἀποφυγὴν ζημιῶν καὶ φθορῶν. Παρατίθεται τὸ γερμανικὸ κείμενο καὶ ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικά.

2. Die Stadt Athen

Soldaten, achtet die Ruinenstätten, welche Jahrtausende überdauert haben und weitere Jahrtausende überdauern sollen.

Στρατιῶτες, προσέχετε τοὺς ἀρχαίους χώρους, οἱ ὅποιοι ἐπιβίωσαν ἐπὶ χιλιετίες, καὶ πρέπει νὰ ἐπιβιώσουν καὶ στὸ μέλλον ἐπίσης ἐπὶ χιλιετίες.

Wer mutwillig antike Ruinen einreißt und Steine verschleppt, vergeht sich an altem Kulturgut und macht sich strafbar!

Ὅποιος ἐκ προθέσεως καταστρέφει ἀρχαῖα ἐρείπια καὶ μετακινεῖ λίθους, ἐπεμβαίνει σὲ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἐκτίθεται ἐνδεχομένως σὲ τιμωρία!

3. Eleusis

Die Ruinenstätten Griechenlands stehen unter dem Schutze der deutschen Wehrmacht.

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι τῆς Ἑλλάδος βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

Der deutsche Soldat verhält sich auch an solchen Stätten achtsam und vorsichtig, um nichts zu beschädigen.

Ὁ Γερμανὸς στρατιώτης συμπεριφέρεται προσεκτικὰ καὶ σὲ αὐτοὺς τοὺς χώρους, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν προκαλέσει φθορὰς.

4. Sounion und Rhamnus

Wer seinen Namen in den Marmor kratzt, verschandelt das Zeugnis einer grossen Vergangenheit.

Befehlshaber Suedgriechenland

O. U., den 5 Januar 1942

Alle Besucher deutscher Nationalitaet der Ausgraebungsstaetten in Griechenland sind gehalten, folgende Weisungen zum Schutze der Kunstdenkmaler einzuhalten.

1. Es ist strengstens untersagt, irgendwelche antiken Stuecke aus Marmor oder anderem Material mitzunehmen, auch wenn sie unverziert und damit wertlos erscheinen.
2. Es ist untersagt, an antiken Bauteilen, Steinen usw. Inschriften aufzuschreiben oder einzukratzen.
3. Aus Gruenden eines wirksamen Schutzes der antiken Kunstwerke und Bauten sind die Besucher verpflichtet, die Oeffnungszeiten genau einzuhalten.
4. Wehrmachtsangestellte oder im Reichsdienst stehende Deutsche, die die Ausgraebungsstaeten ausserhalb der ueblichen Oeffnungszeiten besuchen wollen, muessen sich gegenueber den Waechtern des griechischen Denkmaldienstes ausweisen.

Fuer den Befehlshaber Suedgriechenland
Der Chef des Stabes
m.d.W.d.G.b.
gez. Weygeldt
Oberleutnant i. Genst.

Μονόφυλλο που μοιραζόταν στους Γερμανούς στρατιώτες
κατά την επίσκεψή τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους.

Όλοι οι επισκέπτες γερμανικής εθνικότητας των αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα είναι υποχρεωμένοι να τηρούν τις ακόλουθες οδηγίες για την προστασία των μνημείων.

1. Απαγορεύεται αυστηρότατα να παίρνει κανείς μαζί του οποιαδήποτε κομμάτια από μάρμαρο ή από άλλο υλικό, ακόμη και αν είναι αδιακόσμητα και φαίνονται γι' αυτό άνευ αξίας.
2. Απαγορεύεται να γράφονται ή να χαράζονται επιγραφές σε αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη, λίθους κλπ.
3. Για λόγους αποτελεσματικής προστασίας των αρχαίων έργων τέχνης και κτιρίων, υποχρεούνται οι επισκέπτες να τηρούν ακριβώς το ώραριο λειτουργίας.
4. Μέλη των γερμανικών στρατευμάτων ή Γερμανοί στην υπηρεσία του κόμματος, που θέλουν να επισκεφθούν τους αρχαιολογικούς χώρους εκτός του ωραρίου λειτουργίας, πρέπει να δείχνουν τα πιστοποιητικά τους στους φύλακες της Έλληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Αθήνα, χειμώνας του 1941.
 Ένα παιδάκι,
 ό σκελετός του,
 ντυμένο
 τὰ παράξενα ρούχα του.
 Θύμα τῆς ναζιστικῆς ἀρπαγῆς
 ἢ τοῦ λεγόμενου
 ἀγγλικοῦ ἀποκλεισμοῦ;

HQ LAND FORCES GREECE

PRESERVATION OF ANTIQUITIES

1. No pieces of stone or other material (however small and valueless they may appear to be) may be removed from any archaeological site.
2. The scratching of names, or writing on ancient monuments, is strictly forbidden.
3. The hours of opening and closing, where in force, will be respected.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

1. Θραύσματα λίθων ἢ ἀπὸ ἄλλο ὕλικό (ὅσοδήποτε μικρὰ καὶ χωρὶς ἀξία καὶ ἐὰν φαίνεται ὅτι εἶναι) δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ οἰουδήποτε ἀρχαιολογικὸ χῶρο.
2. Ἡ χάραξη ὀνομάτων, ἢ τὸ γράψιμο ἐπάνω στὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀπαγορεύεται αὐστηρά.
3. Οἱ ὥρες ἀνοίγματος καὶ κλεισίματος [τῶν χώρων καὶ τῶν μουσείων], ὅπου ὀρίζονται, πρέπει νὰ τηροῦνται.

“Οποῖος χαράζει τὸ ὄνομά του στὸ μάρμαρο, παραμορφώνει τὴ μαρτυρία ἑνὸς μεγάλου παρελθόντος.

5. Der Inselstaat Aigina

Kunst und Kultur des Griechentums sind erschlossen und lebendig durch Tatkraft und Geist deutscher Männer.

Ἡ τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιλαμβάνονται καὶ ζοῦν στὴ δημιουργικὴ δύναμη καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Γερμανῶν ἀνδρῶν.

Jeder von Euch hat daran Anteil, hat aber auch die Pflicht, die Denkmäler vor Schaden zu bewahren.

Τὰ μνημεῖα ἀνήκουν σὲ ὅλους σας, καὶ ὅλοι σας ἔχετε καὶ τὸ καθῆκον νὰ τὰ προστατεύετε ἀπὸ τὴ φθορὰ.

6. Korinth

Die Ausgrabung und das amerikanische Grabungshaus stehen unter dem Schutz der deutschen Wehrmacht.

Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ τὸ σπιτί τῆς ἀμερικανικῆς ἀνασκαφῆς βρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασία τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

8. Kaisariani und Daphni

Auch wenn sie nicht mehr als Kirche dienen, verlangen Gotteshäuser Achtung und Sauberkeit.

Οἱ οἴκοι τοῦ θεοῦ ἀπαιτοῦν προσοχὴ καὶ τήρηση τῆς καθαριότητος, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν λειτουργοῦν πιά ὡς ἐκκλησίαις.

Tretet in der Apsis griechischer Kirchen nicht vor den Altar.

Στὸ ἱερό τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, μὴν πηγαίνετε ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀγία τράπεζα.

9. Die drei Schlachten Marathon, Thermopylae und Salamis

Wer kunstvoll ausgearbeitete Marmorverzierungen grosser Kunststätten beschädigt, schädigt das Ansehen der Armee und wird entsprechend bestraft.

“Οποῖος καταστρέφει τὴν καλλιτεχνικὴ διακόσμηση τῶν μαρμάρων τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν χώρων, βλάπτει τὴν ὑπόληψη τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ θὰ τιμωρηθῆ ἀναλόγως.

Urinieren an Marmorsäulen verdirbt den Marmor, hat Beschädigungen der Kunstwerke zur Folge und ist eine Disziplinlosigkeit.

Τὸ οὐρεῖν στοὺς μαρμάρινους κίονες διαβρώνει τὸ μάρμαρο, ἔχει ὡς συνέπεια τὴ φθορὰ τῶν ἔργων τέχνης καὶ ἀποτελεῖ πράξη ἀπειθαρχίας.

10. Delphi

Bewegt Euch vorsichtig zwischen den Ruinen und Steinen, die ein bleibendes Zeugnis grosser Zeiten sind!

Νὰ κινεῖστε προσεκτικὰ ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια καὶ τοὺς λίθους, ποὺ εἶναι κατάλοιπα μεγάλων ἐποχῶν!

Jedes Schreiben oder Einritzen von Namen auf den Steinen verdirbt ein wertvolles Gut!

Κάθε ἀναγραφὴ ἢ χάραξη ὀνομάτων στοὺς λίθους καταστρέφει ἓνα πολύτιμο ἀγαθό!

11/12. Kreta

Die Ruinen Kretas sind Zeugnisse einer hohen Kultur auf europäischem Boden im 3. und 2. Jahrtausend v. Chr.

Τὰ ἀρχαῖα τῆς Κρήτης ἀποτελοῦν μαρτυρία ἑνὸς ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ σὲ εὐρωπαϊκὸ ἔδαφος κατὰ τὴν 3η καὶ 2η χιλιετία π.Χ.

Wer sie achtet, achtet unsere europäische Vorzeit, wer sie stört, missachtet unsere Vergangenheit.

Ὅποιος τὰ προσέχει, προσέχει τὴν εὐρωπαϊκὴ προϊστορία, ὅποιος τὰ καταστρέφει, περιφρονεῖ τὸ παρελθόν μας.

Steine sind Zeugnisse der Geschichte, wenn sie im Verband grosser Ruinenstätten stehen.

Οἱ λίθοι εἶναι ἱστορικὲς μαρτυρίες, ὅταν ἀνήκουν σὲ σημαντικοὺς ἀρχαίους χώρους.

Sie sind sinnlos, reisst man sie aus ihrem alten Zusammenhang.

Χάνουν τὸ νόημά τους, ἂν μετακινηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαία θέση τους.

ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Ὁ πόλεμος τοῦ '40, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο, ἔχει τὴ διαφορὰ πὼς οἱ ἀντίπαλοί μας, καὶ προσωρινὰ νικητὲς, μπῆκαν στὴ χώρα μας ὡς κατακτητὲς καὶ ἔμειναν ἐπὶ χρόνια. Ἡ σύγκρουση ὄχι μόνον συνεχίστηκε μὲ τὴν Ἀντίσταση, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε ἀπὸ τὸν πολεμικὸ τομέα, ὅπου λίγο-πολύ ἦταν ἀπρόσωπη, στὸν κοινωνικό. Βεβαίως ὑπῆρξαν συνεργάτες τῶν κατακτητῶν, μαυραγορίτες, δοσίλογοι, προδότες· πενήντα χρόνια μετὰ οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ δημιουργοῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀπέχθειας. Ἡ κοινωνικὴ διάσταση τῆς σύγκρουσης φαίνεται ἔντονα στοὺς ἀρχαιολόγους, μετὰ τῶν ὁποίων, ξένων καὶ Ἑλλήνων, ὑπῆρχαν στενὲς ἐπαγγελματικὲς σχέσεις ποὺ γίνονταν φιλικές.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ὅλοι οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὴν Ἑλλάδα ἔχοντας μιὰν ἀγραφή ὑποχρέωση: τῆς τήρησης τῶν πανάρχαιων ἐλληνικῶν κανόνων τῆς φιλοξενίας. Αὐτοί, οἱ ξένοι, δὲν εἶναι ἔμποροι ἢ μισθωτοὶ μιᾶς ἐπιχείρησης, ἀλλὰ ἐπιστῆμονες μὲ εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις. Πάντα λοιπὸν περιμένουμε ἢ συμπεριφορὰ τους ἀπέναντί μας, ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα

Πειραιϊκὴ χερσόνησος. Βάση παράκιου γερμανικοῦ πυροβόλου ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Κόνωνος.

ἢ ἀλλοῦ, νὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τοὺς κανόνες τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀσκοῦν.

Οἱ ἄγραφοι κανόνες τῆς φιλοξενίας παραβιάστηκαν ἀπὸ Ἴταλους καὶ Γερμανοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι θεώρησαν τοὺς πρῶν φίλους τους ἐχθρούς. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὴν Κατοχὴ τὸ Γερμανικὸ καὶ τὸ Αὐστριακὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, ἢ Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή· οἱ Ἕλληνες ὅμως εἶχαν πάγει νὰ σκηνάζουν στὰ Ἰδρύματα αὐτά. Δημιουργήθηκαν ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς Ὑπηρεσίαι Προστασίας τῶν Ἑλληνικῶν Μνημείων, ποὺ τὶς ἀποτελοῦσαν οἱ πρῶν συνεργάτες καὶ φίλοι τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, μὲ ἄλλη νοοτροπία τώρα καὶ συμπεριφορὰ.

Οἱ Γερμανοί, κυρίως, ἀρχαιολόγοι ἄλλαξαν μὲ εὐχαρίστηση ρόλους. Ὡς στρατιωτικοὶ ἀρχαιολόγοι τήρησαν τὰ προσχήματα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους μὲ τὴν τραχύτητα τοῦ κατακτητῆ καὶ ὄχι μὲ τὴ διακριτικότητα τοῦ ἐπιστήμονα, πρῶν φίλου καὶ πρῶν συμφοιτητῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἐέχασαν ὅτι ἡ κατὰκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν στρατό τους δὲν τοὺς ἔδωσε κανένα δικαίωμα ἐπάνω στὴ χώρα

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὶς ἐγκαταστάσεις
τῆς Οὐλέν,
στὸ Κάτω Σούλι
Μαραθῶνος.

καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, πέρα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ δίνει ἡ βία. Περίμεναν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἄλλη συμπεριφορά. Ἀντίθετα ὅμως, ἡ εἰκοσάδα τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν Ἐπιμελητῶν πληροφοροῦνταν ἢ διαπίστωναν παράνομες ἀνασκαφές, δέχονταν προσβλητικὰ ἢ ἀπειλητικὰ ἔγγραφα καὶ πιέσεις γιὰ νὰ ἐνεργήσουν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν πρώην φίλων τους. Ἐπιθυμίες ἀνεδαφικές, ἀταίριαστες στὶς περιστάσεις, σὲ ἐποχὲς ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ πείνα, ὁ τρόμος καὶ ἡ καταστροφή. Ἐνῶ στοὺς δρόμους κυκλοφοροῦσαν οἱ χιλιάδες ἀνάπηροι τῆς Ἀλβανίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ὀλύμπου, ὁ λιμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ σκεπάζει τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιά, οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι ἀπαίτοῦσαν νὰ ἀνοίξουν πάλι τὰ μουσεῖα, ὄχι γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ γιὰ τοὺς δικούς τους ἀνθρώπους.

Ὁ ξένος στρατὸς ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη καὶ ἀνώτατη ἀρχή. Ἀναγκασμένος νὰ γεμίσει τὴν Ἑλλάδα μὲ μικρὰ ἢ μεγάλα ὄχυρά, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς Ἀντίστασης καὶ τῆς συμμαχικῆς εἰσβολῆς (Operation Animals), βρισκόταν ἔξω ἀπὸ κάθε ἔλεγχο.

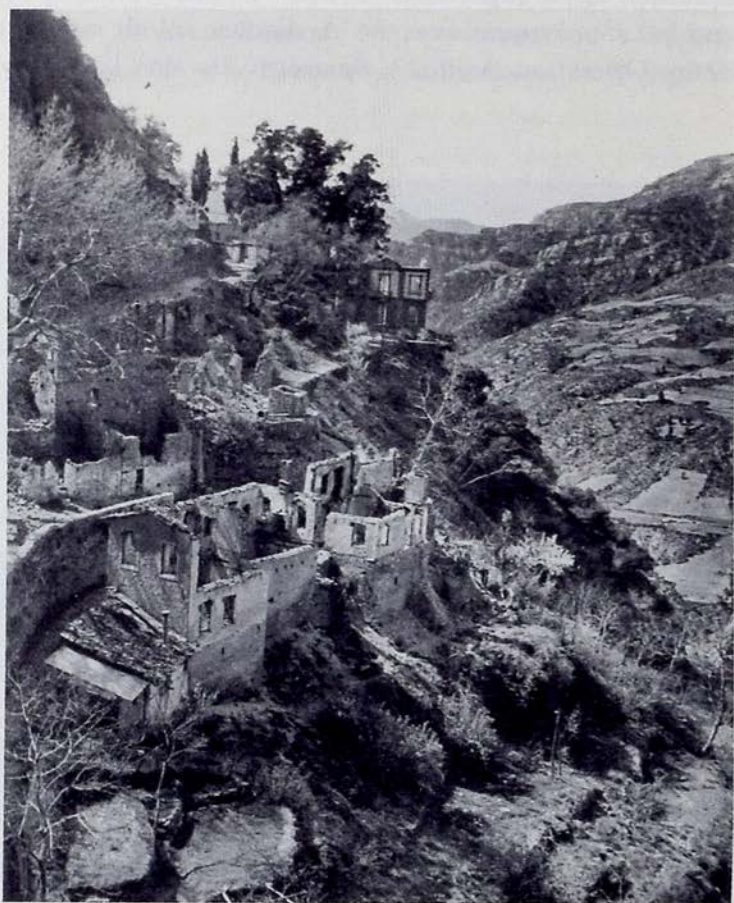

Γερμανικὸ
ἀμυντικὸ φυλάκιο
στὴν παραλία
τῆς Βραυρῶνος.

Οι χώροι τῶν ἀμυντικῶν ἐγκαταστάσεων ἀποκλείονταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Τὴν Ἀκρόπολη τὴν ἔσωσε ἡ μεγάλη της σημασία καὶ ἡ φήμη της. Στὸ Σούνιο ὅμως δὲν ἐμποδίστηκαν τὰ ἔργα καὶ στὴν Κρήτη ἐγίναν ὀλοκληρωτικὲς καταστροφές. Ἡ παραλία τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τὸν Πειραιὰ ἕως τὸν Μαραθῶνα, γέμισε ὄχυρά. Στὸν Θορικό, στὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, σώζονται ἀκόμη· ἡ περιοχὴ τῆς Βραυρῶνος ἔχει ἀρκετά, ἀπὸ τὴν παραλία ἕως τὴν ἀκρόπολή της, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὴν καταστροφὴ τοῦ μινωικοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων πληροφορήθηκε ὁ Νικόλαος Πλάτων ἀφοῦ εἶχε συντελεσθῆ. Μὲ τὸν ἀρχιτεχνίτη Ζαχαρία Κανάκη κατόρθωσαν νὰ εἰσχωρήσουν στὴν ἀπαγορευμένη ζώνη τῶν παράκτιων πυροβολείων καὶ

Μέγα Σπίλαιο.
Τὰ κύρια πυρπολημένα
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

πολυβολήθηκαν. Ἐφθασαν σὸν Διοικητὴ τοῦ ὄχυροῦ καὶ ζήτησαν τὴν τιμωρία τῶν ὑπευθύνων τῆς καταστροφῆς. Οἱ ἔγγραφες ἐνέργειες τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὸ ἴδιο θέμα εἶχαν ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴ δίωξί του.

Ἄτελέσφορη ἐπίσης ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ ἀποφευχθῆ ἡ ἀνατίναξη τοῦ Λαβυρίνθου τῆς Γόρτυνος, τοῦ ἀρχαίου λατομείου. Παρὰ τὸ ὅτι κατόρθωσε νὰ εἰσχωρήσει σὸν Λαβυρίνθο, δὲν μετέπεισε τοὺς στρατιωτικούς. Τὸ μνημεῖο καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά.

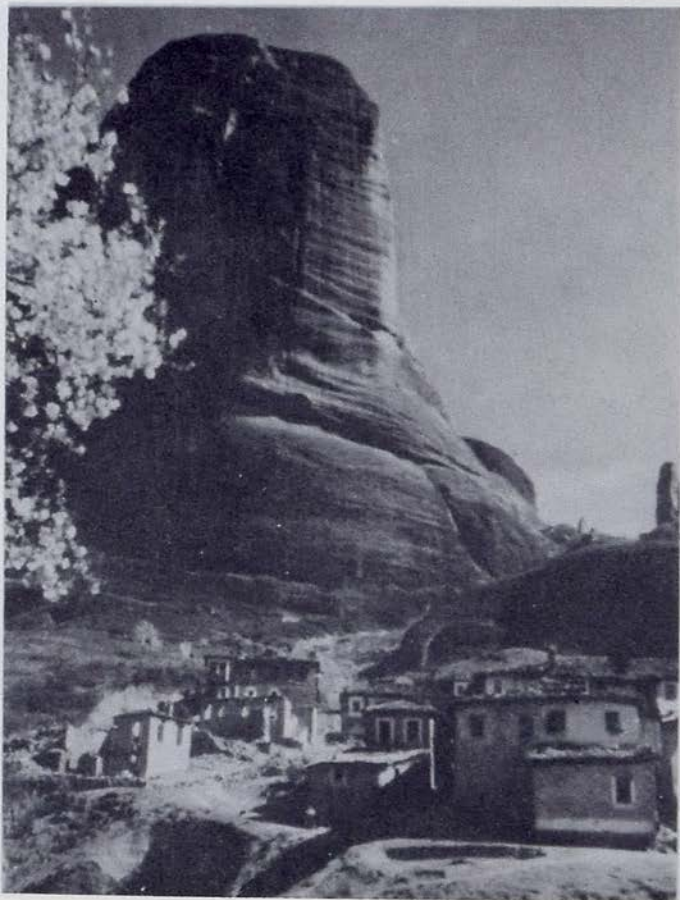
Οἱ κιλιάδες στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοὶ ἐπισκέπτες τῶν μνημείων ἦσαν αἰτία συνεχοῦς φροντίδας καὶ ἔγνοιας γιὰ τὴν ἽΥπηρεσία. Μὲ τὴν αἴσθησι τοῦ κατακτητῆ, δὲν σέβονταν οὔτε τοὺς αὐτο-

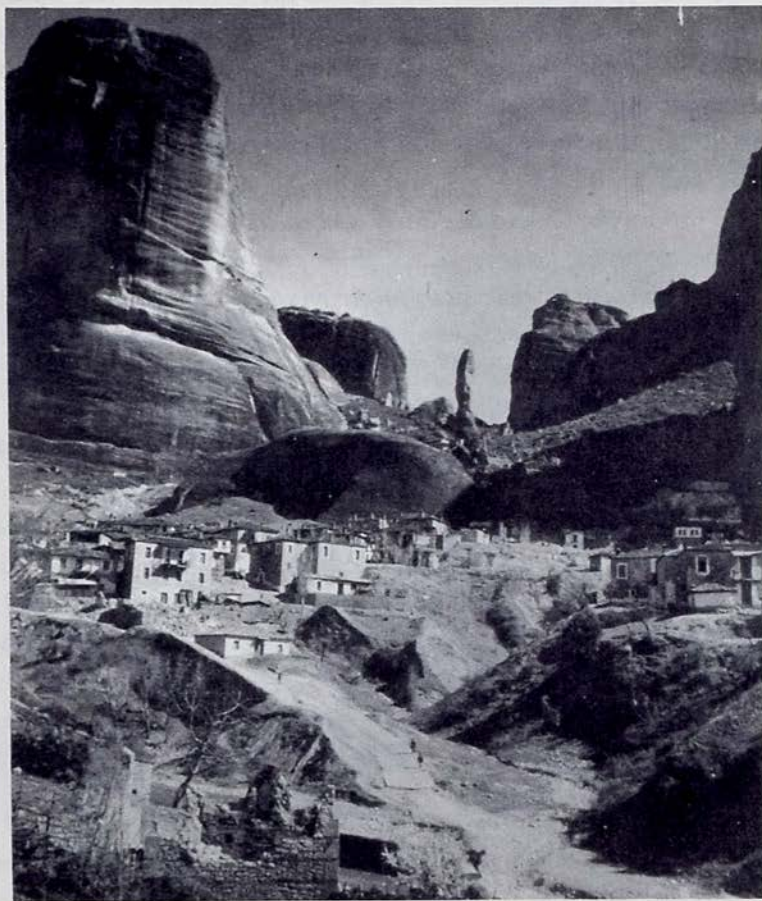
Ἄγια Λαύρα.
Πυρπολημένα κτίρια
ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό.

νόπτους κανονισμούς, οὔτε τις ὑποδείξεις τῶν φυλάκων καὶ τῶν ἀρχαιολόγων, οὔτε τις δικές τους ἀπαγορεύσεις. Ἡ Ἀκρόπολη εἶναι ὁ τόπος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουμε τις περισσότερες ἐπίσημες καὶ συνεχεῖς πληροφορίες. Ὁ Γιάννης Μηλιάδης, Διευθυντής της ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου τοῦ 1941, προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβάλλει τὴν τήρηση τῶν κανονισμῶν, ἀνίσχυρος ὅμως καὶ ἀδύναμος, ἔβλεπε νὰ ἐξευτελίζονται τὰ μνημεῖα καὶ ἡ Ὑπηρεσία. Οἱ φωτογραφίσεις, κυρίως στὸ Ἐρέχθειο μὲ τις Κόρες, τὰ χαράγματα καὶ οἱ ἐπιγραφές στους λίθους, ἡ εἴσοδος στὸν χῶρο ἀπὸ ἀπαγορευμένα σημεῖα, οἱ διαταγές τῶν ἐκεῖ στρατιωτικῶν, ποὺ ἀναιροῦσαν τις διαταγές τῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ἐξαχρείωση μερικῶν φυλάκων, ποὺ συνεργάζονταν μὲ Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς τῆς φρουρᾶς ἐντελῶς φανερά

Τὸ χωριὸ Καστράκι
τῆς Καλαμπάκας,
στὰ Μετέωρα,
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς.

για χρηματισμό, ή θραύση από τους στρατιωτικούς αρχαίων λίθων, οί κλοπές θραυσμάτων για ένδύμιο, οί ομάδικές έρωτικές συναντήσεις τών ξένων στρατιωτῶν με Έλληνίδες μέσα στα μνημεία, μάλιστα στο κάπως προφυλαγμένο από τὰ βλέμματα Έρέχθειο, αποτελούσαν καθημερινὰ περιστατικά ένός άδιεξόδου κατάλυσης κάθε κανόνα. Όταν τήν 1 Σεπτεμβρίου 1941 Έταλός στρατιώτης άρχισε νά χαράζει με σφυρι καί σμίλη, έπάνω σέ άρχιτεκτονικό μέλος τής Έκροπόλεως, τὸ φασιστικό έμβλημα, έτρεξε ὁ Μηλιάδης νά τὸν πληροφορήσει ὅτι έπάνω στα άρχαία μάρμαρα δέν επιτρέπεται νά χαράζονται νεώτερα σημεῖα. Ὁ Έταλός άπάντησε «ὅτι άντιθέτως κατά τήν ιδικίν του θεωρίαν πρέπει νά επιτρέπεται ιδιαίτέρως ή χάραξις τοῦ 'genio' τούτου».

Τὸ χωριὸ Θεόπετρα τής Καλαμπάκας, στα Μετέωρα, κατεστραμμένο από τούς Έταλούς.

Λίγες ημέρες αργότερα, στις 5 Σεπτεμβρίου κατά αναφορά του Μπλιάδην, «Ιταλός στρατιώτης ανήκων εις ομάδα επισκεφθεῖσαν μὲ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸν τὴν Ἀκρόπολιν, ἔλαβεν ἕνα λίθον καὶ προσεπάθησεν δι' αὐτοῦ νὰ ἀποσπᾷσῃ μίαν τῶν ἐλίκων ἐνὸς ἰωνικοῦ κιονοκράνου τοῦ Ἐρεχθείου κατακειμένου, ἀνεστραμμένου, ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ Dörfeld, πρὸ τῶν Κορῶν, καὶ ἀπέσπασε τεμάχια τινά. Ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Μπακαλάκης μεταθὰς ἐπὶ τόπου παρεκάλεσεν τὸν ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸν νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἀνδρας του ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνωνται τοιαῦται πράξεις εἰς βάρος τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἀξιωματικὸς δὲν ἔδωσεν καμμίαν σημασίαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ κ. Ἐπιμελητοῦ, κρατοῦντος μάλιστα εἰς τὰς χεῖρας του τὰ θραύσματα τοῦ κιονοκράνου, εἰπὼν ὅτι ἐν καιρῷ θὰ κάμῃ λόγον περὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας του. Τὴν συζήτησιν παρηκολούθησαν δύο Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ ἐρμηνέως τοῦ φρουραρχείου. Οἱ στρατιῶται (Ἰταλοὶ) τῆς ομάδος ἐκείνης κατὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἐπιμελητοῦ μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν ἔλαβον στάσιν ὀλίγον ἀπειλητικὴν». Ὁ Κεραμόπουλος σημειώνει στὸ περιθώριον τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Μπλιάδην: «Εἰς τὸ Ἀρχεῖον, μετὰ τὴν συνεννόησιν τοῦ κ. Laurenzi μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Geloso, καθ' ἣν θὰ σταλοῦν Carabinieri εἰς τὴν Ἀκρόπολιν».

Ὁ στρατηγὸς Geloso δὲν ἦταν ὁ κατάλληλος γιὰ νὰ λάβει μέτρα προστασίας τῆς Ἀκροπόλεως. Εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸ ἀρχαιοπωλεῖο Θ. Θεοφίλην τρεῖς μεταβυζαντινὲς εἰκόνες καὶ τις ἔστειλε στὴν πατρίδα του. Τὸ ἀντίτιμο ὅμως πληρώθηκε ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Οἰκονομικῶν Ὑποθέσεων Ἀρχῶν Κατοχῆς τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Δὲν ἦταν ὁ Geloso οὔτε ὁ πρῶτος, οὔτε ὁ τελευταῖος στρατηγὸς ποὺ αὐθαίρετοῦσε. Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Ringel στὴν Κρήτη κρατοῦσε τὰ κλειδιά τοῦ στρωματογραφικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τμήματος τοῦ μεγάλου μουσείου τῆς πόλης, γιὰ νὰ μελετήσῃ, ὅπως ἔλεγε, τὰ ἀρχαῖα. Ἀφαίρεσε πλῆθος ἀρχαίων ἀπὸ τὸ μουσεῖο καὶ τὴ Βίλλα Ἀριάδνη, τὰ ὅποια ἔστειλε στὴ Γερμανία. Ἀναφορές, παρακλήσεις, διαμαρτυρίες τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Θεοφανεΐδου κατ' εὐθείαν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, δὲν εἶχαν ἀποτέλεσμα. Ὁ Κεραμόπουλος μὲ σημείωμά του μᾶς διασώζει μερικὲς λεπτομέρειες τῆς ὑπόθεσης:

«Σήμερον 18 Σεπτ. 1941 ἦλθεν εἰς τὸ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ γραφεῖον μου ὁ κ. v. Schönebeck μετὰ τοῦ κ. Kraiker καὶ μοῦ

είπεν ότι μεταβάς εις Κρήτην διεπίστωσε δυστυχώς, ότι ο,τι συνέβη εις τὴν Δῆλον συνέβη καὶ ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ὁ κατακτητὴς τῆς νήσου στρατηγός (ἐλνημόνησα τὸ ὄνομα) ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Ἡρακλείου ἀρχαῖα τινά. Μὲ καθυσύχασεν ὁμῶς ὁ κ. ν. Schönebeck εἰπὼν ὅτι ἔλαβεν ὅλα τὰ δέοντα μέτρα καὶ δὲ ἐπιτραφοῦν τὰ ἀποκομιθῆντα. Ἐγγραφον δὲν δὲ στείλῃ».

Ἡ ὑπόθεσις τῆς Δῆλου, τὴν ὁποία μνημόνευσε ὁ Schönebeck, πολὺ γνωστὴ σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειές της ἀπὸ τὰ ἔγγραφα, εἶναι ἐκείνη σὺν ὁποία πρωταγωνίστησε ὁ Ἴταλὸς Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Κυκλάδων Τζοβάνι Δούκα. Στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1941 πῆγε σὺν Δῆλο μὲ βοηθητικὸ πολεμικὸ πλοῖο, μαζὶ μὲ ἕξι ἀξιωματικοὺς καὶ ἕξι στρατιῶτες, καὶ κατὰ τὴ δημοσιευμένη περιγραφὴ τοῦ Κεραμόπουλου, «καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλεπλάτουν τὰς προθήκας [τοῦ μουσείου] οἱ στρατιῶται ἀνοίξαντες τὸ συρτᾶριον τῆς τραπέ-

Ἡ στρατάρχης von Brauchitsch, ἀρχηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ Ξηρας, σὲ ἐπίσκεψί του σὺν Ἀκρόπολιν πρὶν ἀπὸ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1941. Πίσω του μὲ κράνος ὁ στρατηγὸς Carlo Geloso, Διοικητὴς τῆς XI Ἰταλικῆς Στρατιάς σὺν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1941 ἕως τὴν 3 Μαΐου 1943.

ζης, ἔνθα ἐπωλοῦντο τὰ εἰσιτήρια, ἀφήρεσαν περὶ τὰς χιλίας πεντακοσίας δραχμάς».

Τοῦ συμβάντος ποῦ περιγράφει ὁ Κεραμόπουλος σώζεται ἐξιστόρηση στὸ Ἡμερολόγιο τοῦ ἰσιοφόρου «Εὐαγγελίστρια», ποῦ βρισκόταν ἀγκυροβολημένο στὴ Δῆλο ἐξ αἰτίας βλάβης. Ἡ ἐγγραφή τῆς Τρίτης, 9 Σεπτεμβρίου 1941 εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Σήμερον περὶ τὴν 9ην π.μ. ὄρδαι τοῦ Μουσολίνη, σύγχρονοι λεπλάται, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Δῆλον προερχόμενοι ἐκ Σύρου μὲ τὸν συνταγματάρχην Διοικητὴν Σύρου καὶ ὄλων τῶν Κυκλάδων, ὄνόματι Δούκα, καὶ μὲ τὴν πρόφασιν νὰ ἰδοῦν τὰ ἀρχαῖα κειμήλια ὁ κύριος Συνταγματάρχης ἔκρινε καλὸν νὰ λεπλατίσῃ τὸ μουσεῖον (ὅπου οἱ περιηγηταὶ τῆς ὑψηλῆς σέβονται καὶ θαυμάζουν) καὶ νὰ συναποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἀρκετὰ κειμήλια, αἱ δὲ ὄρδαι αὐτοῦ ναῦται καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Β. Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ πλοίου καὶ ἀφοῦ διέρρηξαν ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ πλοίου, ἤρπασαν ἐργαλεῖα τῆς μηχανῆς, ἥτοι δύο καμινέτα θερμάνσεως, τριάκοντα διάφορα κλειδιά τύπου Bolinder, μία τανάλια, τρεῖς πένσες διαφόρου μεγέθους, δύο φύλλα παρεμνίτου, δέκα ὀκ. σιουπὶ λευκόν, ἓνα κουτὶ ὀρειχάλκινον μὲ διάφορα ἀνταλλακτικά, ἥτοι βαλβίδας κλπ., καὶ δύο κλινωσκεπάσματα ἀπὸ τὸ διαμέρισμα κυβερνήτου καὶ ἀνεχώρησαν διὰ Σύρον» (*Ναυτικὸ Μουσεῖο Αἰγαίου*, τεῦχος 3, 1990, 16).

Τὰ παραδείγματα μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν. Ὅλα ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ οἱ Ἑλληνικὲς καὶ οἱ Γερμανικὲς καὶ οἱ Ἰταλικὲς Ἀρχὲς ἦσαν ἀνίσχυρες νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ γενικὴ αὐθαιρεσίαν, ποῦ τὴ σπύριζε τὸ γεγονός τῆς κατάκτησης. Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες ἦσαν, κατὰ τὴν ἀγγλικὴ ἔκφραση, «spoils of war»: αὐτὸ ποῦ χιλιάδες χρόνια πρὶν εἶπε ὁ Κῦρος ὁ Μέγας: τὰ τῶν νικωμένων πάντα τοῖς νικῶσιν ἀεὶ ἄθλα πρόκειται (Ξενοφ. *Κύρου Παιδείας* II, 3, 2).

ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ὑπηρεσίας στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν λίγα μόνον ἔγγραφα σχετικὰ μὲ ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων στὶς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος ποὺ κατεῖχαν. Πιθανῶς τὰ πολλὰ νὰ βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ΔΙΜΑ, κάπου στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἀρκετὲς βλάβες καὶ καταστροφὲς ἔκαμαν μὲ τὴν κατασκευὴ κυρίως ὄχυρωμάτων στὴ Μυκηβέρνα, τὴν Ἀμφίπολη, τοὺς Φιλίππους, τὰ Νέα Μουδανιά, τὴ Σαμοθράκη. Συστηματικὰ ὅμως ἐπιδόθηκαν στὴν ἀρπαγὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαργαρίτα, τὴ Συλλογὴ Κομοτηνῆς, τὴ Συλλογὴ τῆς Μαρώνειας, ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, τὸ Μουσεῖο Καβάλας, τὴ Θάσο, τὴ Σαμοθράκη, καθὼς καὶ

Τὸ Δοξάτο τῆς Δράμας
στὴ Μακεδονία
γνώρισε κατὰ τὴν Κατοχί,
γιὰ δευτέρη φορά
μετὰ τὸ 1912,
τὴ μανία τῶν Βουλγάρων.
Ἐδῶ, τὸ μνημεῖο
τῆς πόλης.

βυζαντινῶν εἰκόνων καὶ κειμηλίων ἀπὸ τὴ Μπτρόπολη τῶν Σερρῶν καὶ τὴ Μονὴ Προδρόμου. Ὅρισμένες ἀπὸ τὶς ἀρπαγῆς τοὺς εἶχαν πολιτικὸ κίνητρο. Ἀφαίρεσαν λ.χ. δύο μεγάλα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτη τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β τῶν Φιλίππων, σὰ ὅποια ἦσαν χαραγμένες οἱ λεγόμενες πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφές, καθὼς καὶ κιονόκρανο ποὺ τὸ στόλιζαν κεφάλια κριαριῶν. Τὸ 1947 ἡ Βουλγαρία ἀπέδωσε καὶ τὰ τρία μάρμαρα.

Σέρρες.
Τὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων
κατεστραμμένο
ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΝΗΜΑΤΑ

Στις 24 Φεβρουαρίου 1946 ὁ Ἐφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Μαρίνος Καλλιγᾶς, κατόπιν Διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης, ταξίδεψε σὸ Σούνιο. Ἡ κατάσταση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος κυρίως, ἦταν ὅπως κατὰ τὴν Κατοχή. Μικρὰ ὄχυρὰ γύρω γύρω ἀπὸ τὸν ναό, βάσεις πολυβόλων καὶ μικρῶν πυροβόλων καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ὑπόγειο Bunker, ποὺ σώζεται σκεπασμένο μὲ κῶμα καὶ ἀθέατο σήμερα. Ὁ Καλλιγᾶς περιγράφει ὅ,τι εἶδε σὸ τότε ἔρημο ἱερό. Ἴσως ἦταν καὶ ὁ πρῶτος ἀρχαιολόγος ποὺ τὸ ἐπισκεπτόταν μετὰ τὸν πόλεμο:

Σούνιο, ἱερὸ Ποσειδῶνος. Βάση μικροῦ πυροβόλου νότια τοῦ ναοῦ, ἐπάνω σιουῆς βράχους ποὺ κρέμονται γηλὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες περιμένοντας τὴν εἰσβολὴ τῶν συμμάχων ἐβλεπαν, κατὰ τοὺς στίχους τοῦ Αἰσχύλου, *ποντίων τε κυμάτων / ἀνίριθρον γέλασμα* (τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους ἔ' ἀμέτρητα χαρόγελα, *Προμ. Δεσμ.* 89-90).

«Ολόκληρος ὁ χώρος ὁ περὶ τὸν Ναὸν καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου εἶχεν μετατραπῆ εἰς φρούριον. Ὅκτὼ μόνιμοι ἐγκαταστάσεις φωλεῶν πολυβόλων εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς ἀπόστασιν 20-120 μέτρων ἀπὸ τοῦ Ναοῦ. Τινὲς τῶν φωλεῶν αὐτῶν ἐπεκοινώνουν μεταξύ των διὰ διαδρόμου ἐσκαμμένου εἰς βάθος περίπου 1 μ. καὶ συνολικοῦ μήκους πλέον τῶν 150 μ. Αἱ φωλεαὶ ἦσαν διατεταγμένοι ὄλαι πέραξ τοῦ Ναοῦ, μία ἐξ αὐτῶν, ἡ πρὸς Ν (πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἀκρωτηρίου), εἶναι κατασκευασμένη διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος. Παραπλεύρως δὲ τοῦ πυροβολείου τούτου ἦτο κατασκευασμένος ἐπίσης ἐκ σκυροκονιάματος θαλαμίσκος τηλεφώνου.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ εἰς ἀπόστασιν 20-25 μ. πρὸς ΒΔ ἐκτίσθη ἀποθήκη τῆς ὁποίας ἡ βάση ἦτο ἐκ σκυροκονιάματος, ἐκτίσεως 8×6 μ. Πρὸς Β ἐπίσης ὑπῆρχε βάση πολυβόλου ἐκ σκυροκονιάματος.

Σούνιο,
ἱερὸ Ποσειδῶνος.
Τμῆμα
γερμανικοῦ
χαρακώματος,
κατασκευασμένου
μὲ ἀρχαίους λίθους.

Γλυπτά καὶ μάρμαρα εἰργασμένα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὑπόστεγον, ἐχρησιμοποίησαν οἱ Γερμανοὶ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἐκτίσαν ἐκεῖ διάφορα οἰκήματα, ἓνα τηλεφωνεῖον (πλὴν τοῦ ἄνωθεν ἀναφερομένου), πυριτιδαποθήκας (πλησίον τοῦ προπύλου). Εἰς τὰ κύσματα διακρίνονται τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι θραυσμένα. Ἄλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ Ναοῦ οἱ Γερμανοὶ ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους οὓς ἐφόνευσαν δι' ἀσήμενον αἰτίαν καὶ ἐπὶ τῶν τάφων συνεσώρευσαν μάρμαρα τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῶν χαραγμάτων ἐπὶ τῶν μαρμάρων δὲν διακρίνονται ὀνόματα Γερμανῶν ἀλλὰ μόνον Ἴταλῶν, ἐσημείωσα τινὰ τούτων, ἰδίως ὄσον ὑπῆρχον καὶ βέβαιαι χρονολογίαι».

Ὁ προσεκτικὸς ἐπισκέπτης τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος εὐκόλα βρίσκει τὰ λείψανα τῶν γερμανικῶν πολεμικῶν κατασκευῶν. Εὐτυχῶς δὲν καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικὰ μετὰ τὸν πόλεμο, ὅπως ἄκριτα ἔγινε σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἱστορίας μας καὶ τοῦ μνημειακοῦ πλούτου. Ἐνα τούρκικο φρούριο δὲν ἔχει μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τις ὑπόγειες κατασκευές στὸν Προφήτη Ἡλία τοῦ Πειραιᾶ.

Τὰ λείψανα
ἄραβος αἰχμαλώτου,
ἐκτελεσμένου
κατὰ τὴν Κατοχὴ
καὶ θαμμένου
στὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνος
στὸ Σούνιο.

Ὁ Καλλιγᾶς λέγει ὅτι σὶν ναὸ οἱ Γερμανοὶ «ἐνεταφίασαν δύο ἄραβας αἰχμαλώτους», εἶδε μάλιστα τὶς πέτρες ποὺ ἦσαν σωρευμένες ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους τους. Θὰ ἐπρόκειτο πιθανῶς γιὰ ἄνδρες τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν κατὰ τὴν κατάρρευση τοῦ '41, βρέθηκαν αἰχμάλωτοι τῶν Γερμανῶν καὶ ἐργάζονταν ὡς ἐργάτες στὶς πολεμικὲς κατασκευές τους.

Κατὰ τὴν πρώτη Συνδιάσκεψη τῆς Χάγης τοῦ 1907, καὶ μετὰ τὴν Συνθήκη τῆς Γενεύης τοῦ 1925, εἶχαν καθοριστῆ οἱ κανόνες συμπεριφορᾶς μεταξὺ ἐμπολέμων. Σήμερα ἰσχύει ὁ κανονισμὸς τοῦ ΟΗΕ τοῦ 1949, ποὺ περιέλαβε καὶ τοὺς κανόνες ποὺ ἴσχυαν. Ἡ ἐκτέλεση αἰχμαλώτων δὲν ἐπιτρέπεται. Στὴν περίπτωση τοῦ Σουβίου, δὲν ἀποδεικνύεται πλέον νομικά. Ἀποδεικνύεται ὅμως ἀρχαιολογικά.

Τὸ 1980, κατὰ τὴν τακτοποίηση λίθων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ χώματα καὶ τὶς πέτρες ἀνθρώπινα ὀστά, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἐξακριβώθηκε, εἶχαν ἀποκαλυφθῆ πάλι τὸ 1968 καὶ τὸ 1976. Ἡ ταφὴ ἦταν ἐντελῶς πρόχειρη, ἕνας ρηχὸς λάκκος, ὅπου τοποθετήθηκε τὸ νεκρὸ σῶμα, καὶ ἐπάνω του σωρὸς ἀπὸ πέτρες.

Τοῦ δευτέρου αἰχμαλώτου ὁ τάφος βρέθηκε τὸ 1993 ἔξω ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, σὲ ἀπόσταση 3 μέτρων. Καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῆ σὲ ρηχὸ λάκκο καὶ εἶχε σκεπαστῆ μετὰ πέτρες. Τὸ κρανίον εἶχε ἐξαφανιστῆ, ἴσως ἀπὸ τὶς βροχὲς ἢ ἀπὸ παλαιότερες ἐργασίες διευθέτησης τοῦ χώρου.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐκτέλεσαν τοὺς αἰχμαλώτους δὲν ἦσαν ἀρχαιολόγοι καὶ δὲν γνώριζαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔθαβαν ποτὲ τοὺς νεκροὺς μέσα στὰ ἱερά τους.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Πῶς ἔγινε ἡ ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1944; Οἱ περισσότεροι εἶχαν στρατιωτικὴ ἰδιότητα καὶ ἀκολούθησαν τὶς μονάδες τους στὸν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Δὲν γνωρίζω, ἀκόμη, πῶς ἔφυγε τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἰνστιτούτου, ὁ Wrede. Θὰ εἶχαν γίνει βέβαια συνεννοήσεις μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, γιατί τὸ κύριο τοῦ Ἰνστιτούτου, Φειδίου 1, μὲ τὴν ἀμύθητη πνευματικὴ περιουσία του ποῦ μᾶς ἀφορᾷ, παραδόθηκε κανονικὰ στὶς Ἑλληνικὲς Ἀρχές. Τὶς στιγμὲς αὐτὲς τῆς παράδοσης τοῦ Ἰνστιτούτου διηγεῖται ὁ Roland Hampe σὲ ἓνα μικρὸ βιβλίο του μὲ τίτλο *Die Rettung Athens im Oktober 1944* (Wiesbaden 1955) (Ἡ σωτηρία τῆς Ἀθῆνας τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1944). Περιγράφει τὴν «πολιτικὴ» δράση του στὴν Ἀθήνα καὶ προβάλλει τὴ συμβολὴ του στὴν ἀποτροπὴ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλης, ποῦ εἶχε διαταχθῆ ἀπὸ τὸν Hitler.

Ἀθήνα, Ἀκρόπολη, 12 Ὀκτωβρίου 1944. Γερμανὸς στρατιώτης τυλιγμένος μὲ τὴν πολεμικὴ σπαρταία, τὴν ὁποία ὑπέστειλε γιὰ τελευταία φορὰ, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Λέγει λοιπόν ο Hampe πώς το πρωινό της 12' Οκτωβρίου 1944, μετά τη συμβολική παράδοση των κλειδιών της πόλης και την κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του 'Αφανούς Στρατιώτου από τους έντεταλμένους στρατιωτικούς, ο ίδιος και ένας άνυσυνταγματάρχης, που είχε παραμείνει στην 'Αθήνα με είκοσι πέντε άνδρες για να διατηρεί την τηλεφωνική επαφή με τον στρατηγό Felmy, ο οποίος είχε ήδη φθάσει στη Θήβα, «παραδώσαμε από κοινού το Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο της οδού Φειδίου σε δύο εκπροσώπους του ελληνικού 'Υπουργείου Θρησκευμάτων. Για τη μοίρα αυτού του 'Ινστιτούτου δεν είχε ενδιαφερθῆ κανείς κατά την αποχώρηση των Γερμανών. Δεδομένου ἐν τούτοις ότι είχαν λεηλατηθῆ ὅλα τὰ κτίρια που ἐκκενώθηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, φάνηκε ἐπιβεβλημένο νὰ ἐμπιστευθοῦμε στὴν προστασία τῶν 'Ελληνικῶν 'Αρχῶν αὐτὸ τὸ σημαντικό πολιτιστικὸ 'Ίδρυμα μετὰ τὴν ἀναντικατάστατη Βιβλιοθήκη καὶ Φωτογραφικὴ Συλλογὴ. Αὐτὴ ἡ ἐμπιστοσύνη δικαιώθηκε πλήρως. 'Η 'Ελλάδα, ἀν καὶ τόσο ὑπέφερε κατὰ τὴν Κατοχὴ, ἦταν ἡ πρώτη χώρα, που κατὰ τρόπο μάλιστα ὑποδειγματικό, ξανάδωσε στοὺς Γερμανοὺς τὴ χρήση αὐτοῦ τοῦ γερμανικοῦ 'Ίδρύματος τοῦ 'Εξωτερικοῦ».

'Ο Hampe (1908-1981) ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς Κλασικῆς 'Αρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδεβέργης. Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο εἶχε διατελέσει Assistent τοῦ 'Ινστιτούτου στὴν 'Αθήνα. Κατὰ τὴν Κατοχὴ δὲν εἶχε ἀρχαιολογικὴ ὄραση στὴν 'Ελλάδα.

Τὸ 1951 ὁ Emil Kunze διορίστηκε Διευθυντὴς τοῦ Γερμανικοῦ 'Αρχαιολογικοῦ 'Ινστιτούτου, τὸ ὁποῖο ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ἐπίσημα. Στὰ χρόνια που μεσολάβησαν ἀπὸ τοῦ 1944 ἕως τὸ 1951, 'Ελληνες ἀρχαιολόγοι φρόντισαν νὰ διατηρηθῆ ἡ πνευματικὴ παρουσία τοῦ 'Ινστιτούτου, ἡ Βιβλιοθήκη του καὶ τὸ Φωτογραφικὸ 'Αρχεῖο χωρὶς νὰ πειραχτοῦν. 'Η ἱστορία αὐτὴ ξεφεύγει ὁμως ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς διήγησός μας.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΕΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Με τὸν παραπάνω τίτλο δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδικὸ *Ἐλεύθερα Γράμματα*, λίγους μῆνες μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση καὶ τὰ Δεκεμβριανά, συνεντεύξεις Ἑλλήνων, μὲ τις ὁποῖες ἔδιναν τις ἀπόψεις τους γιὰ τὴν Κατοχή. Τὸ τεύχος τοῦ Σαββάτου, 16 Ἰουνίου 1945, περιεῖχε συνέντευξη τοῦ Χρήστου Καρούζου, Διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ἴσως τοῦ ἐξοχώτερου ἐκπροσώπου τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε καὶ τὴ γνώση του τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας.

Ἴσως ἐπειδὴ εἶχε τραφεῖ στὴ νεότητά του μὲ τὸ γερμανικὸ πνεῦμα καὶ τὴ γερμανικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἀπογοήτευσή του γιὰ ὅ,τι συνέβη κατὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν Κατοχὴ ἦταν μεγαλύτερη καὶ ἡ σφοδρότητα τῆς διατύπωσης τῶν ἀπόψεών του ἀνάλογη. Ἡ συνέν-

Ἐκρόπολη. Γερμανικὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα ὑγώνει κάποιον πρωινὸ τῆς Κατοχῆς τὴ σημαία μὲ τὸν ἀγκυλωτὸ σταυρό.

τευξη αυτή είναι σήμερα σχεδόν έντελως άγνωστη· δὲν ἀναδημοσιεύτηκε ποτέ. Ὁ ἴδιος ὁ Καρουῆζος, μετὰ τὸν πόλεμο, ἀνασυνέδεσε τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους, ταξίδεψε στὴ Γερμανία, δέχτηκε ἐκ μέρους τῆς τιμῆς. Ἡ συνέντευξή του ὅμως εἶναι ἄμεση μαρτυρία τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅταν τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου ἀποτελοῦσαν φρέσκους σωρούς, μὲ θαμμένους κάτω ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη τοὺς νεκρούς.

Ὁ ἄγνωστός μας συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ, πού κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ ἀρχικά Μ.Α.Β., μᾶς λέγει εἰσαγωγικά γιὰ τὸν Καρουῆζο πὼς «οἱ μελέτες του γιὰ τὶς πρῶτες αἰσθητικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ἀρχαῖκου Ἑλλῆνα καὶ τὶς ὕστερες θεωρίες τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸ ὥραϊο, φανερώνουν τοὺς στόχους του καὶ τὸ ζῆστερο μάτι πού τοὺς ἀνικνεύει μὲ σίγουρη μέθοδο. Ἡ ἐξοικειώσή του μὲ τὴν προχιτλερική γερμανικὴ ἐπιστήμη, δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὶς γνῶμες του γιὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων στὴ χώρα μας. Τὸν βρίσκουμε στὸ γραφεῖο του καὶ τοῦ ὑποβάλλουμε τὴν πρώτη ἐρώτησι:

— *Ποιὰ ἦτανε τὰ συναισθήματά σας ὅταν ἀντικρύσατε τοὺς πρώτους Γερμανούς;*

— Σ' ἓνα σπίτι πού βρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴ λεωφόρο, βλέπει ὅμως σ' αὐτή, ἄκουγα τὸ πρωτὶ ἐκείνης τῆς μαύρης Κυριακῆς ν' ἀνεβαίνει χωρὶς νὰ σταματάει ἢ βοῆ ἀπὸ τὶς μοτοσυκλέτες καὶ τὰ θωρακισμένα. Κάποια στιγμὴ ἀποφάσισα καὶ βγῆκα στὸ παράθυρο· οἱ κόκκινες σημαῖες μὲ τὰ μαῦρα ἀγκίστρια πού εἶδα μὲ τάραξαν καὶ μοῦ ἔφεραν ἀμέσως στὸ νοῦ ἓνα στίχο τοῦ Δάντη: 'Vexilla regis prodeunt inferni'. Τὰ φλόμπουρα τοῦ βασιλιᾶ προβαίνουν τῆς κόλασης'. Ἐμπῆκα πάλι μέσα κ' ἔκαμα τὴ στιγμὴ ἐκείνη κάτ' ἀπὸ καιρὸ τὸ λογάριαζα: Ἔστειλα στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τὴν παραίτησή μου ἀπὸ μέλος του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐδῶ εἶχε πάγει νὰ ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ ἔπρεπε νὰ τοὺς κοπεῖ ἢ ἐλπίδα, ὅτι θὰ πετύχαιναν τίποτε σπὴν προσπάθεια πού τὴ μάντευα συστηματικὴ καὶ μεθοδική, νὰ μᾶς λερῶσουν ὅλους μὲ 'ἀθῶες' προτάσεις εἰρηνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συνεργασίας.

— *Ποιὲς πιέσεις δοκιμάσατε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Κατοχῆς;*

— Ἀτομικὰ καμμιά. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ὅμως τράβηξε πολλὰ. Ἐκινούσαν τόσο πιὸ πολὺ τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸ μῖσος ὅσο βλέπαμε ὅτι τὴν ὑπηρεσία μας προσπαθοῦσαν νὰ τὴν πιέ-

σουν και να την ἐξευτελίουν οἱ ἄνθρωποι ἴσα-ἴσα (δηλ. οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι), πού ὄχι μόνο εἶχαν ζήσει χρόνια πολλὰ σπὴν Ἑλλάδα και εἶχαν βρεῖ πάντοτε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους τους και ἀπ' ὄλους τοὺς Ἕλληνες τὴν πρὸ θερμὴ φιλία, ὄχι μόνο ἔλεγαν πὼς ἡ Ἑλλάδα εἶχε γίνεῖ πατρίδα τους κ' ἄλλαζαν τὰ ὀνόματά τους μὲ ἑλληνικά (Werner-Βασίλης κλπ.), ἀλλὰ και πού πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο περιποιοῦντοσαν και κολάκευαν ταπεινοὶ τοὺς Ἕλληνες ἀρχαιολόγους σὰν σκυλάκια: γνήσιοι τύποι θρασύδειλων και λακέδων, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἴσα-ἴσα ἔγιναν τώρα σταυρωτῆδες. Ὑπῆρξαν βέβαια και λίγοι πού ἔμειναν σταθερὰ ἄνθρωποι, πού ἀντικρῦζάνε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ντροπιασμένο ἐξαιτίας τῶν συναδέλφων τους και τῶν συμπατριωτῶν τους, πού ἔκαμαν ὅ,τι μπόρεσαν γιὰ νὰ σώσουν ἀνθρώπους —μὰ φοβοῦμαι πὼς στὸ μέτρημά τους δὰ παθαίναμε ὅ,τι και ὁ Σολωμὸς μετρώντας τοὺς δίκαιους: τὰ πέντε δάκτυλα τοῦ χεριοῦ δὰ βγαίνανε πολλὰ. Τοὺς θυμόμαστε γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα μὲ συγκίνηση πάντοτε.

Μόλις μπῆκαν οἱ Γερμανοί, οἱ ἀρχαιολόγοι τους, πού ἀποτελέσαν ἰδιαίτερη στρατιωτικὴ «ὕπηρεσία προσασίας τῆς τέχνης», ἀπαιτήσανε πρῶτα-πρῶτα ν' ἀνοίξουμε ἀμέσως τὰ Μουσεῖα, λέγοντας σπὴν ἀρχὴ πὼς ὁ πόλεμος τελείωσε πιά, ὕστερα πὼς τὰ ἀρχαῖα δὰ πάθουν κρυμμένα, ὕστερα πὼς σπὸν πόλεμο ἴσα-ἴσα οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη νὰ καταφεύγουν σπὴν τέχνη κλπ. (ὄλα συνθήματα πού τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ πάνω και μᾶς τὰ προβάλλανε ὕστερα μὲ πείσμα φαναικό). Ἡ ἐπίμονη ἀντίσταση τῆς ἀρχαιολογικῆς ὕπηρεσίας μας ἐγλύτωσε τὰ σπουδαιότερα Μουσεῖα μας ἀπὸ τὴν καταστροφὴ και τὴ λεηλασία. Γιατὶ ὅπου βρῆκαν εὐκαιρία, ὄχι πολὺ συχνὰ εὐτυχῶς, τὰ ἔκαμαν και τὰ δύο. Πέτυχαν ν' ἀνοίξουν τὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμικοῦ, πού τὸ εἶχαν κάμει αὐτοί: σὲ λίγες μέρες Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἔκλεγαν μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου, πού τοὺς ὀδηγοῦσε, ἕναν ὥραϊο πῆλινο ἀρχαῖο πῖνακα μὲ παράσταση πρῶδου τοῦ νεκροῦ.

Σὲ διάφορα ἄλλα ἐπαρχιακὰ Μουσεῖα (Μέγαρα, Θήβα, Χαιρώνεια, Τανάγρα, Ἀλμυρὸ, Λάρισα, Βέρροια, Θέρμο, Κόρινθο, Ἄργος, Δῆλο, Σίφνο, Κνωσσό, Χανιά, Σάμο κλπ.) Γερμανοὶ και Ἰταλοὶ, ἀφοῦ μπῆκαν ἢ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Μουσεῖα, ἀλλοῦ ἔσπασαν βιτρίνες και ἀποθήκες, ἀλλοῦ ἔκαγαν τὴν ξυλεῖα, ἀλλοῦ πῆραν ὅ,τι ἀρχαῖο μπόρεσαν (οἱ φύλακές μας στάθηκαν, ὄλοι σχεδόν, ἀξιοθαύμαστα πιστοὶ σπὸ καθῆκον τους, μὲ κίντυνο ὄχι μόνο τῆς δικῆς τους ζωῆς, ἀλλὰ και ὄλου τοῦ σπιτιοῦ τους). Με-

ρικά έρεΐπια έπαδαν άνεπανόρθωτες καταστροφές για να κάμουν αΐτοϊ τὰ «άπόρθητα» όχυρώματά τους και να γράγουν άπάνω τους «Vinceremo» ή «Der Sieg ist unser» (βασιλικός τάφος Κνωσσοΰ, Άκρόπολη Άσίνης, βωμός άνακτόρου Τίρυνθος κλπ.). Ή άρχαιολογική μας ύπηρεσία δέν άφησε καμμιά εύκαιρία πού να μñν άπευθυνθει στή στραιωτική τους «ύπηρεσία προστασίας τñς τέχνης» και να τούς καταγγείλει με σπάνια παρρησία και με πολύ έντονα έγγραφα τὰ έγκλήματά τους. Οί άρχαιολογικοί σταυρωτñδες όμως πού ύπηρετοΰσαν εκεί (έννοω προπάντων τούς Γερμανούς, ό Ήταλός φέρθηκε πολύ καλύτερα) μόνη έγνοια τους είξαν τò πώς θα γλυτώσουν τò μέτωπο: ή γενναιοτñτά τους λοιπόν ξεδύμαινε με έγγραφα άπερίγραπτης τραχύτητας και θρασύτητας πού έστειλναν —αΐτὰ τὰ χτεσινά σκυλάκια— στò σεβάσμιο γέρο ηñς Δ/σης τών Άρχαιοτñτων τού ύπουργείου, και όπου κατὰ κανόνα έρριχναν πάντα τñν εύθύνη στους Ήλληνες και φοβέριζαν τούς άρχαιολογικούς μας ύπαλλήλους για τñ δυσφήμιση τού στρατού ηñς Κατοχñς (άρκετους φύλακες έστειλαν στή φυλακή και τούς έσάπισαν στò ξύλο έπειδñ είξαν τολμήσει να κάμουν τέτοιες καταγγελίες). "Ας άφήσομε τñς λαθραίες ή τñς φανερες αυθαίρετες άνασκαφές τους: όταν ή Δ/ση τών Άρχαιοτñτων τούς έδύμιζε τούς έλληνικούς νόμους, πού ή γερμανική «ύπηρεσία προστασίας ηñς τέχνης» είχε δηλώσει άπό τñν πρώτη ήμέρα πώς έξακολουθοΰσαν να ίσχύουν, άπαντοΰσαν με γνήσιο φασιστικό κυνισμό πώς, σύμφωνα με τὰ διεθνή νόμιμα, ό Γερμανικός Στρατός είναι φορέας ηñς έξουσίας στήν Ήλλάδα (Hoheitsträger) και δέν μπορεί να δίνει λογαριασμό στήν έλληνική άρχαιολογική ύπηρεσία. Άπό τñ Θεσσαλονίκη άρπαξαν, πέροι τñν άνοιξη άκόμη, ένα γυναικειό άγαλμα, ώραϊο πορτραίτο άπό τούς χρόνους ηñς ύστερινής άρχαιοτñτας, και με όλες τñς διαμαρτυρίες ηñς ύπηρεσίας μας τò πñγαν στή Βιέννη για μιá εκθεση, λέει —χωρίς οί άρχαιολόγοι ηñς «προστασίας ηñς τέχνης» να πούν λέξη. Άπό τότε δέν τò ξαναείδαμε. "Αν παρ' όλα αΐτά, οί ζημίες και οί κλοπές δέν είναι περισσότερες και σημαντικώτερες, τούτο όφείλεται στò ότι οί Ήλληνες άρχαιολόγοι στάθηκαν στή θέση τους, άκλόνητοι και άδιάλλακτοι. Καθώς κάνω όμως τώρα τñ σύντομη αΐτñ εξιστόρηση και ξαναθυμοΰμαι τὰ γεγονότα, αισθάνομαι πώς πρέπει να μασήσω λίγο τὰ λόγια μου: τò έθνικό μας Άρχαιολογικό Μουσείο κατορθώσαμε ώστόσο και τò γλυτώσαμε άπό τούς Γερμανούς και τούς Ήταλούς, πού ζήτησαν πολλές φορές να τò μεταχειριστοΰν — όχι

ὄμως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀνθρωπιστές· αὐτοὶ τὸ ἔκαμαν φυλακὴ καὶ ἰατρεῖο γιὰ δημόσιες γυναῖκες.

— *Τί σᾶς ἔκαμε τὴ βαθύτερη ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τοῦ ναζισμοῦ στὴν παιρίδα μας;*

— Ἄκουγα (καὶ μερικὲς φορὲς ἐξακριβώθηκε πὼς ἦταν σωσιό) ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔβγαζαν τόσο γυχνὰ διαταγὲς γιὰ τοὺς ἀνατριχιαστικοὺς ὁμαδικοὺς σκοτωμοὺς ἢ γιὰ τὸ ξεπάτωμα ὀλόκληρων χωριῶν ἦταν πολὺ μορφωμένοι, μερικοὶ μάλιστα πὼς εἶχαν καὶ κλασσικὴ παιδεία. Βρίσκω πὼς ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τὰ πιὸ ὀδυνηρὰ ποὺ ἔθεσε στοὺς ἀνθρώπους ἡ φασιστικὴ περίοδος καὶ ἡ ἀνήμερη μορφὴ τοῦ πολέμου, ποὺ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς, εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς· ἐξακολουθοῦμε νὰ πιστεύομε (καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀπελπιστοῦμε) πὼς ἡ ἀληθινὴ παιδεία δὲν γυμνάζει μόνο τὶς πνευματικὲς ἱκανότητες, ἀλλὰ καὶ μεταμορφώνει ὀλόκληρο τὸν ἀνθρώπο — πὼς ὅμως θὰ τὸ πετύχομε αὐτό;

— *Θεωρεῖτε ὅλο τὸ γερμανικὸ λαὸ ὑπεύθυνο γιὰ τὰ αἴσχη τῆς Κατοχῆς ἢ μόνο τοὺς ἀρχηγούς του;*

— Κάθε λαὸς ἔχει καὶ τὶς θετικὲς καὶ τὶς ἀρνητικὲς του πλευρὲς. Δὲν ξέρω ἂν οἱ δεύτερες εἶναι στὸ γερμανικὸ λαὸ οἱ περισσότερες. Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχαν πολὺ ἀνώμαλη ἱστορία, ποὺ τοὺς ἐκληροδότησε πολλὰ σίγματα τοῦ χαρακτῆρα καὶ μάλιστα ἀκριβῶς στὰ σημεῖα ποὺ εἶναι κρίσιμα. Γεγονὸς εἶναι ἀκόμη ὅτι οἱ χιτλερικοὶ ἀρχηγοὶ του δὲν ἀποτελοῦσαν ἓνα ξένο σῶμα μέσα στὸ γερμανικὸ λαό, οὔτε καὶ ὁ λαὸς ἔπαγε ποτὲ νὰ τοὺς αἰσθάνεται δικούς του. Πρέπει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ νὰ λογαριάσομε ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῶν σύγχρονων δικτατοριῶν εἶναι τέτοιος, ὥστε καὶ λαοὶ πολὺ πιὸ ἀνεξάρτητοι στὸ χαρακτῆρα καὶ πολὺ πιὸ κριτικοὶ ἀπ' ὅτι εἶναι ὁ μυστικιστικὸς καὶ ἀληθινὰ ἀνώμαλος γερμανικὸς λαὸς δύσκολα θὰ γλύτωναν ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ φασιστικοῦ δηλητηρίου. Νομίζω πὼς στὴ Γερμανία ὁ φασισμὸς μπόρεσε εὐκολώτερα παρὰ ἄλλοῦ νὰ ὀργανώσει τὶς ἀρνητικὲς ιδιότητες τοῦ λαοῦ ἐκεῖνου σ' ἓνα τρομερὸ μηχανισμὸ καταστροφῆς, σκέπτης καταστροφῆς. Πολὺ βαρεῖα ὅμως εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων: ἀνθρώπων ποὺ τὸ μυαλό τους ἐδόυλεε περίφημα στὴν εἰδικότητά τους, ποὺ κορόϊδευαν τὸν ἰταλικὸ φασισμό καὶ συχαινόντουσαν τὸ ἀτυνομικὸ κράτος, ποὺ περιφρονοῦσαν τὸ Χίτλερ προτιοῦ νὰ πάρει τὴν ἐξουσία καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξουσίας — καὶ ὅμως ἐρχότανε μιὰ μέρα ποὺ ἀλλά-

ζανε από τὴ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη, ἀποφασίζανε χωρὶς καμμιά πίεση νὰ πάγουν νὰ μεταχειρίζονται τὸ πνεῦμα τους καὶ τὴν κρίση τους (πρὸ πάντων αὐτῆ) καὶ ἄρχιζαν νὰ κατηγοροῦν τὸν παλιότερο ἑαυτὸ τους (χωρὶς τοῦτο νὰ τοὺς φέρει κανέναν ἐσωτερικὸ κλονισμό), νὰ δικαιολογοῦν ὅλα ὅσα εἶχαν γίνεи καὶ ὅσα ἔμελλαν νὰ γίνουи ἀπὸ τὸ φασισμὸ καὶ νὰ κηρύσσουν πὼς αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη μοῖρα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Τὸ φαινόμενο ἦταν τόσο γενικό, ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τόσο ἐξαιρετικὰ πνεύματα, ὥστε πρέπει ν' ἀποτελεῖ γιὰ καιρὸ πηγὴ μόνιμης ἀνηπουκίας μας, γιὰτὶ εἶναι ἀδύνατο τὰ αἴτια νὰ ἔλειγαν μονομιᾶς μὲ τὸ πέσιμο τοῦ φασισμοῦ, ἀφοῦ φαίνεται μᾶλλον πὼς ἐκεῖνα προετοίμασαν καὶ τοῦτον.

— *Πὼς βλέπετε τὴν ἀντίσταση τοῦ λαοῦ μας ἐνάντια στὸν κατακτητή;*

— Πὼς ἀλλοιῶς μπορεῖ νὰ σταθεῖ κανένας μπροστά του παρὰ μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ βαθύτερου θαυμασμοῦ καὶ μὲ τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, γιὰτὶ χάρη στὸν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ μας δὲν ἔπαυε ἀπὸ τὸ 1940 καὶ δῶθε ἡ ὑπόθεση τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου.

— *Ποιὸς φαντάζεσθε πὼς θὰ εἶναι ὁ ἀντίτυπος τῆς Κατοκῆς στὸ πνευματικὸ μας μέλλον;*

— Ἡ Κατοχή, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι τὴν προετοίμασε (Μεταξᾶς κλπ.), ἐδημιούργησαν καὶ στὸν πνευματικὸ τομέα μία κατάσταση ποὺ φαντάζομαι πὼς γιὰ χρόνια πολλὰ δ' ἀπαιτεῖ πνευματικὴ ἐργασία ἀγωνιστικὴ —θέλω νὰ πῶ σκόπιμη, ὄχι ἀδιάφορη γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα—, μὲ τὴ διπλὴ μορφή τῆς κριτικῆς ἐκμηδένισης τοῦ κακοῦ καὶ τῆς θεικῆς δημιουργίας. Τὴν ἔκαμαν ὅμως καὶ φοβερὰ δύσκολη τὴ δουλειὰ αὐτή. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγωνίζονται καὶ μέσα στὸν ἑαυτὸ τους κάθε στιγμὴ γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ξαστεριά τῆς ματιᾶς τους καὶ γιὰ νὰ μὴν ξεχάσουν πὼς στὰ καθαρὰ καὶ ἀπρόσβλητα ἀποτελέσματα φέρνουν μόνο τὰ μέσα τὰ ἀμόλυντα — πρᾶγμα ποὺ δὲν φαίνεται νὰ τοῦ ἔδωσαν ὡς τώρα ἀρκετὴ σημασία».

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές. Ἡ κυριότητα, σχεδὸν ἀποκλειστική, πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Τμήμα του ἔχει δημοσιευθῆ (*Βιβλιογραφία* ἀρ. 3), τὸ μεγαλύτερο μέρος του εἶναι ἄγνωστο καὶ ἀκατάτακτο. Διαφωτιστικὸ σὲ ὀρισμένα ζητήματα εἶναι τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἃν καί, ἀναγκαστικά, περιορισμένο σὲ ἔκταση καὶ θέματα.

Κατὰ τὴνπραγματεύσει τοῦ θέματος σὲ ὅποιο εἶναι ἀφιερωμένο τὸ τεῦχος τοῦτο, ἔγινε χρῆσι καὶ τῶν δύο Ἀρχείων. Δὲν ἀναφέρονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐγγράφων, παρὰ μόνον ἡ χρονολογία τους. Ἡ κατάταξι τοῦ Ἀρχείου τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ἄτακτι, οὔτε χρονολογική, οὔτε πλήρως τοπογραφική, οὔτε εἰδολογική. Τὰ ἐγγραφα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἶναι καταταγμένα κατὰ ἔτι καὶ ἀπόλυτα χρονολογικά.

Τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Schönebeck, ποὺ βρίσκονται σὲ Πανεπιστήμιο τῆς Κολωνίας (*Γνωμον* 62, 1990, 95), μοῦ χορηγήθηκαν ἀντίγραφα μὲ τὴ μεσολάβησι Γερμανοῦ φίλου.

Πρωτογενῆς Βιβλιογραφία. Μνημονεύονται μόνο τὰ δημοσιεύματα ποὺ ἀποτελοῦν πρωτογενεῖς πηγές, ἄμεσες μαρτυρίες, ὄχι οἱ ἀναδημοσιεύσεις καὶ ἐπαναλήψεις.

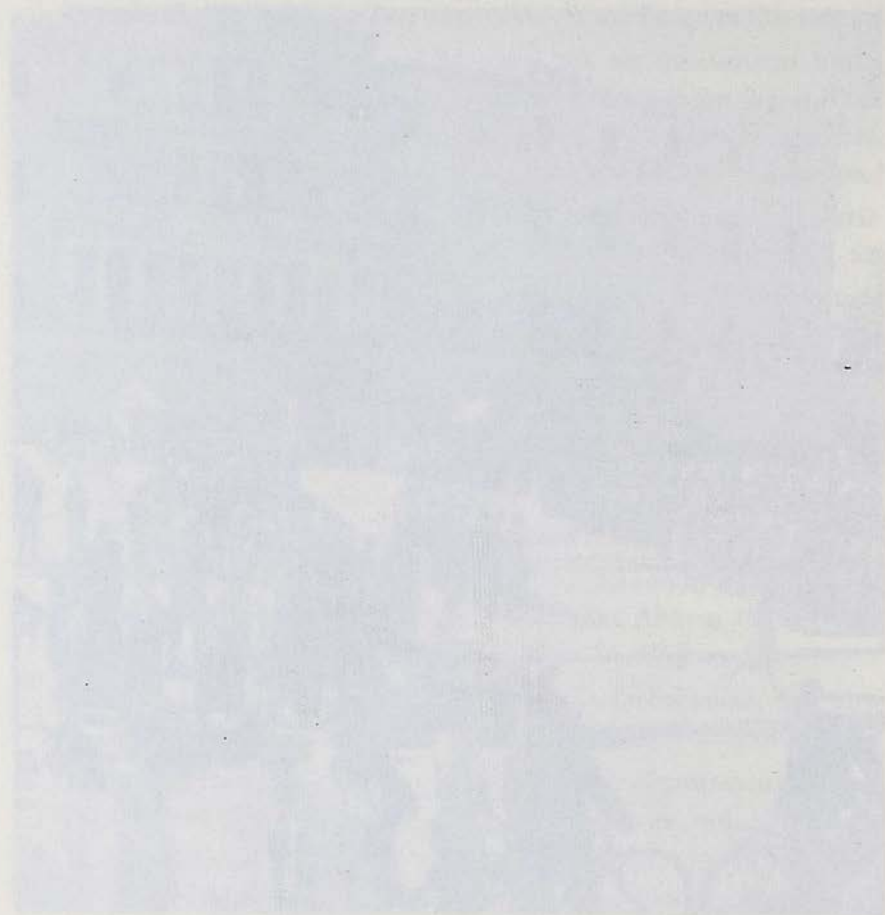
1. Χρῆστου Καρούζου, Ἡ πνευματικὴ Ἑλλάδα ἐμπρὸς σὲ δρᾶμα τῆς Κατοχῆς, *Ἐλεύθερα Γράμματα* ἀρ. 6, Σάββατο, 16 Ἰουνίου 1945. [Συνέντευξι.]
2. Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων σὲ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονία καὶ Θράκη κατὰ τὸ 1941-1944. Ἐκδεις καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης (Ἀθῆναι 1945).
3. Ὑπουργείου Παιδείας (Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων), Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς (Ἀθῆναι 1946).
4. Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War, London, His Majesty's Stationery Office (1946).
5. Σέμνης Καρούζου, Πῶς φυλάχτηκαν τὰ ἀρχαῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, *Νέα Ἐστία* 40, 15 Νοεμβρίου 1946, τεῦχος 465, 1158-1163.

6. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Italiennes. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 23. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
7. Gouvernement Hellénique, Mémoire sur les monuments historiques et artistiques enlevés ou endommagés par les forces d'occupation Bulgares. Conférence de Paris (1946). Πολυγραφημένο, σελ. 9. [Τὸ ὑπόμνημα ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο.]
8. R. Demangel, Aspect de Guerre du Musée de Delphes, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45 (Paris 1946) 1-4.
9. Pierre Amandry, Chronique des Fouilles 1943-1945, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 68/69, 1944/45, 424-434.
10. Constantin Coucidis, La Grèce retrouve ses trésors, *France Illustration* 94, 19 Ἰουλίου 1947. [Περιέχει φωτογραφίες μεγάλου σχήματος ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων μετὰ τὸν πόλεμο.]
11. Karl Lehmann, Report on the State of Antiquities in Samothrace, Pompeii, 6 Αὐγούστου 1947. Πολυγραφημένο, σελ. 9.
12. Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Θυσιές τῆς Ἑλλάδος, αἰτίματα καὶ ἐπανορθώσεις σὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον* (Ἀθῆναι 1947) 48-50. [Ἐκδοσὴ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως ἀρ. 19.]
13. T.W. French, Losses and Survivals in the Dodecanese, *The Annual of the British School at Athens* 43, 1948, 193-200, πίν. 55-59.
14. Roland Hampe, Griechischer und englischer Kunstschutzbericht, *Gnomon* 22, 1950, 1-17. [Κριτικὴ τῶν λημμάτων 3, 4, 13.]
15. Χαράλαμπου Μακαρόνα, Ἀνασκαφαί, ἔρευναι καὶ τυχαῖα εὐρήματα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὰ ἔτη 1940-1950, *Μακεδονικά* 2, 1941-1952 (Θεσσαλονίκη 1953) 591-672.
16. Σέμνης Καρούζου, Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀπὸ τὸ 1941. Ἀνακοίνωσις πρὸς τὸ Πρῶτον Συνέδριον τοῦ Συλλόγου Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων, 30 Μαρτίου - 3 Ἀπριλίου 1967, δημοσιευμένη σὺς ἡμερησίους «Τὸ Βῆμα», 2 Ἀπριλίου 1967, καὶ «Ἐλευθερία», 9 καὶ 11 Ἀπριλίου 1967.
17. Σέμνης Καρούζου, Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Συλλογὴ Γλυπτῶν (Ἀθῆναι 1967) ιε'-ιη'.
18. Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Θεσσαλονίκης, *In Memoriam* (Θεσσαλονίκη 1976). Στὸ κεφάλαιον «Ἡ ἐβραϊκὴ νεκρόπολις τῆς Θεσσαλονίκης», 405-490, ἐξιστόρησις τῆς καταστροφῆς τοῦ νεκροταφείου.

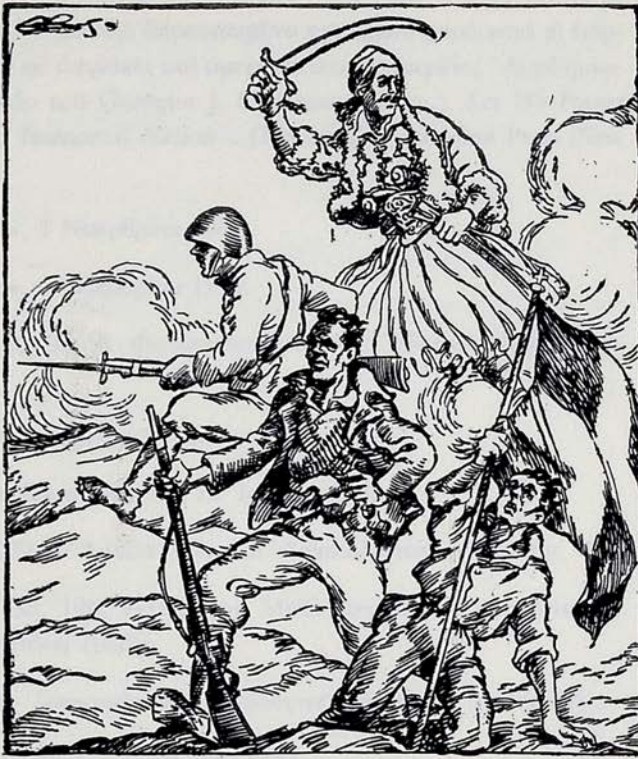

Ἀθήνα, 12 Ὀκτωβρίου 1944, Μνημεῖο τοῦ Ἀφανοῦς Στρατιώτου. Ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐλεύθερος, ἀποδίδει τιμὲς στοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς.

4. *Compendium Philologicum* (Louvain), sur les manuscrits liturgiques et autres par ailleurs en manuscrits par les livres liturgiques. Louvain, Librairie de l'Université, 1957.

- 10. *Manuscrits liturgiques* (Louvain), sur les manuscrits liturgiques et autres par ailleurs en manuscrits par les livres liturgiques. Louvain, Librairie de l'Université, 1957.
- 11. *Manuscrits liturgiques* (Louvain), sur les manuscrits liturgiques et autres par ailleurs en manuscrits par les livres liturgiques. Louvain, Librairie de l'Université, 1957.
- 12. *Manuscrits liturgiques* (Louvain), sur les manuscrits liturgiques et autres par ailleurs en manuscrits par les livres liturgiques. Louvain, Librairie de l'Université, 1957.

Δὲ χάθηκες, μὰ κι' οὔτε θὰ χαθεῖς
Κι ἄς ἔρθουν πάλι οἱ Πέρσες καὶ οἱ Λατίνοι
Δὲν εἶσαι κάστρο γιὰ νὰ πατηθεῖς·
Εἶσαι τὸ φῶς, Ἑλλάδα, πού δὲ σβήνει.

Ἐπίγραμμα τοῦ Λέοντος Κουκούλα (*Νέα Ἐστία* 28, Χριστούγεννα 1940, τεῦχος 336, 6). Ἡ ζωγραφικὴ σύνθεση εἶναι τοῦ Νίκου Καστανάκη καὶ συμβολίζει τοὺς ἀδιάκοπους πολεμικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν παλιγγενεσία ἕως τὸ 1944 («Ἐλευθερία», Κυριακὴ 25 Μαρτίου 1945).

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελ. 69: «Έλευθερία», 29 Ὀκτωβρίου 1945.

Σελ. 74, 75, 76, 104: Σχέδια δημοσιευμένα για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια του πολέμου σε άγγλικές και αμερικανικές εφημερίδες. Αναδημοσιεύτηκαν στο βιβλίο του Georgios J. Karamanos (ἐπιμ.), *Let We Forget That Noble and Immortal Nation ... Greece*, The Athenian Press (New York 1943).

Σελ. 79: «Ἔθνος», 7 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 80: «Ἔθνος», 6 Νοεμβρίου 1940.

Σελ. 86, 87, 88, 89, 90, 91: Φωτογραφικό Ἀρχεῖο Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σελ. 92, 93: Φωτογραφίες τῆς Ἑλένης Μπακοῦκα.

Σελ. 102: *France Illustration* 94, 19 Ἰουλίου 1947.

Σελ. 105, 107: Εἰδικὸ Ἀρχεῖο Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σελ. 108, 132, 133, 140, 141: Βάσου Μαδιόπουλου, *Εἰκόνες Κατοχῆς*, ἐκδ. Μετόπη (Ἀθήνα 1980)².

Σελ. 109: Ἀρχεῖο Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Σελ. 111: «Έλευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

Σελ. 112: «Ἐλευθέρον Βῆμα», 1 Ἰουνίου 1941.

Σελ. 113: «Αὐγή», 27 Ἰανουαρίου 1962.

Σελ. 114-115: *The SS, By the Editors of Time-Life Books* (Alexandria, Virginia 1988), σειρά *The Third Reich*.

Σελ. 116: Ἀσαντούρ Μπαχαριάν - Πέτρος Ἀνταῖος, *Εἰκαστικές Μαρτυρίες στὸν Πόλεμο, τὴν Κατοχὴ καὶ τὴν Ἀντίσταση*, Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, Διεύθυνση Πολιτιστικῶν Ἐκδηλώσεων.

Σελ. 126: Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Σελ. 136: Εἰδικὸ Ἀρχεῖο Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Σελ. 138, 139: Betty Wason, *Miracle in Hellas. The Greeks Fight On* (New York 1943).

Σελ. 142: Ἀρχεῖο Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Σελ. 148, 150, 153, 154, 155, 165, 166: 'Αρχεῖο Πολέμου καὶ Κατοχῆς τοῦ Β.Χ.Π.

Σελ. 167: 'Αρχεῖο Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς.

Σελ. 149, 156, 157, 158, 159, 163, 164: Γενικὴ Γραμματεία Τύπου καὶ Πληροφοριῶν.

Σελ. 161, 169, 171: 'Αρχεῖο Μεγαλοκονόμου.

Σελ. 179: 'Αρχεῖο Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Σελ. 181: «Ἐλευθερία», 25 Μαρτίου 1945.

Ἡ ξυλογραφία τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι τοῦ Κώστα Πλακωτάρη ('Ἀσαντούρ Μπαχαριάν - Πέτρος Ἀνταῖος, ὅ.π.).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	69
'Η 'Αρχαιολογικὴ 'Υπηρεσία τὸ 1940	71
Οἱ πρῶτες ἡμέρες	73
Προετοιμασία γιὰ τὸν πόλεμο. Οἱ 'Επιτροπὲς 'Απόκρυψης τῶν ἀρχαίων	81
Οἱ τόποι ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων	87
Οἱ σύμμαχοι ἀρχαιολόγοι στὴν 'Ελλάδα κατὰ τὸν πόλεμο	103
Τὸ Γερμανικὸ 'Αρχαιολογικὸ 'Ινστιτοῦτο	105
'Η 'Ακρόπολη σύμβολο τῆς 'Ελλάδος	109
'Η 'Ακρόπολη σύμβολο τῆς 'Αντίστασης	111
'Η γερμανικὴ 'Υπηρεσία Προστασίας τῆς Τέχνης	117
'Η 'Υπηρεσία κατὰ τὴν Κατοχὴ	129
Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι στὴν 'Ελλάδα κατὰ τὴν Κατοχὴ	131
Οἱ 'Ιταλοὶ ἀρχαιολόγοι κατὰ τὴν Κατοχὴ	135
Τὰ Μουσεῖα τῆς 'Αθήνας	137
'Αρχαιολογικοὶ ὁδηγοὶ γιὰ τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες	143
Παραιnéσεις πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες καὶ ἀποφθέγματα	147
Οἱ κατακτητὲς στρατιῶτες καὶ τὰ ἀρχαῖα	153
Οἱ Βούλγαροι καὶ τὰ μνημεῖα	163
Τὰ μνημεῖα μνήματα	165
Τὸ τέλος τῆς Κατοχῆς	169
'Η πνευματικὴ 'Ελλάδα ἐμπρὸς στὸ δράμα τῆς Κατοχῆς	171
Πηγές - Βιβλιογραφία	177
Προέλευση εἰκόνων	183

Ο ΜΕΝΤΩΡ ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ
ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΤΟΣ ΚΥΚΛΟ
ΦΟΡΙΑΣ ΕΒΔΟΜΟ ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ
ΠΡΩΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
1944 ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1940-1944 ΤΥ
ΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 1.500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΟΚΤΩ
ΒΡΙΟ ΤΟΥ 1994 ΣΤΙΣ «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Ε. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε.»
ΜΙΛΩΝΟΣ 26 ΑΓΙΟΣ ΣΩΣΤΗΣ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΣΑΝ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΑΝ
Η ΜΑΡΙΑ ΤΖΑΝΑΚΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΑΝ
ΤΕΛΟΥ Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΤΑΖ ΕΓΙΝΑΝ ΣΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗ
ΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΕΒΕΡΑΤΟΥ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΜΠΟΥΜΠΑΛΙΚΗ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟ
ΔΕΣΙΑ ΕΚΑΝΕ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΔΡΟΒΙΚ
